

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_220858

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. 398.22/1421J

Accession No. 11139

Author Majer C. H.

Title javanische Legenden En Sagen 1891

This book should be returned on or before the date last marked below.

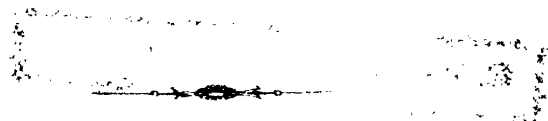
J A V A A N S C H E **LEGENDEN**

EN

S A G E N

DOOR

L. Th. Maijer.

BATAVIA — SOLO,
ALBRECHT & RUSCHE
1894.

I N H O U D.

MADIOEN	BLADZ.	Katja
I. Het heilige graf Nglaran	3.	
<i>(Pasarean ing Nglaran)</i>		87.
II. Het heilige graf te Ngredjeng	4.	
<i>(Pasarean ing Ngredjeng)</i>		88.
III. De berg Lawoe	9.	
<i>(Rèdi Lawoe)</i>		93.
IV. De berg Sëntana Gëntong	11.	
<i>(Rèdi Sëntana Gëntong)</i>		94.
V. De Rëtja Kodoq	14.	
<i>(Rëtja Kodoq)</i>		97.
VI. De heuvel Sirah Këting	16.	
<i>(Sirah-Këting)</i>		99.
VII. De »Gisiq pëngadon ajam»	18.	
<i>(Gisiq pëngadon ajam)</i>		101.
VIII. De wilde honden van Pramboe-		
dalëm	18.	
<i>(Sëgawon ing Pramboedalëm)</i>		101.
IX. De »Goenoeng Këlrir»	20.	
<i>(Rèdi Këlrir)</i>		103.
X. De Masdjid te Tandjoeng.	21.	
<i>(Masdjid ing Tandjoeng Kidoel)</i>		104.
XI. De heilige steen te Toegoe	23.	
<i>(Sela ing Toegoe)</i>		105.
XII. Het graf van Kjai Ngambaq.	24.	
<i>(Pasareanipoen Kjai Ngambaq)</i>		107.
XIII. Het graf te Pënggoeng	25.	
<i>(Pasarean ing Pënggoeng)</i>		108.

	BLADZ.	Katja
XIV. Het graf van Boq-lara Mënir . (<i>Pasareanipoen 'm Boq-lara Më- nir</i>)	26.	109.
XV. De »Loewëng-Amba. (<i>Loewëng-amba ing Sëndang</i>) .	27.	109.
XVI. Het Wonderpaard van Banjoe- poetih (<i>Kapal Sëmbрани ing Banjoepoe- tih</i>)	28.	110.
BANJOEMAS		
I. De desa Pasiraman (<i>Doesoen Pasiraman</i>	33.	115.
II. De desa Somawangi (<i>Doesoen Somawangi</i>)	34.	115.
RĚMBANG		
I. De hoofdplaats Toeban (<i>Kita Toeban</i>)	39.	121.
II. Bědjagoeng (<i>Bědjagoeng</i>)	42.	124.
SĚMARANG		
Kjai Pangeran Těmbajat (<i>Kjai Pangeran Těmbajat</i>	45.	129.
DJAPARA		
I. De desa Děrmakoela (<i>Doesoen Děrmakeela</i>).	51.	137.
II. De desa Djoewana (<i>Djoewana</i>)	54.	142.
III. De desa Badjo en Karangman- goe (<i>Doesoen Badjo toewin Karang- mangoe</i>	54.	143.
IV. De desa Darapajoeng. (<i>Doesoen Darapajoeng</i>).	55.	143.
V. De desa Kalisaboeq	56.	

	BLADZ.	Katja
(<i>Doesoen Kalisaboeq</i>)		144.
TJIRĒBON		
I. De bosschen van Siloeman . . .	59.	
(<i>Wana ing Siloeman</i>) . . .		149.
II. De steenen van Linggarea . . .	61.	
(<i>Rĕtja ing Lingga-reja</i>) . . .		151.
III. De desa Kawali	62.	
(<i>Sĕndang Kawali</i>		153.
IV. De desa Boeroengdioek . . .	63.	
(<i>Doesoen Boeroengdioek</i> . . .		154.
AANTEEEKENINGEN	64.	
KATRANGAN		157.

VOORBERICHT.

De legenden en sagen, die den belangstellenden lezer hierbij worden aangeboden, zijn opgeschreven uit den mond van het volk en in het eigenaardig plaatselijk dialect van iederen verhaler.

Daarom is de javaansche tekst, op eenige kleine, niet noemenswaarde wijzigingen na, behouden zooals die mij verstrekt werd.

Wat den hollandschen tekst betreft, ofschoon bij het opstellen daarvan de javaansche gevolgd is, is hij toch geene vertaling van den laatste. Zelfs heb ik mij de vrijheid veroorloofd, daaraan hier en daar iets toe te voegen, wat mij ter verduidelijking noodig voorkwam.

Moge deze kleine bijdrage tot de kennis van het volksgeloof op Java, die ik later hoop te kunnen vervolgen, van eenig nut zijn!

Ten slotte nog een woord van hartelijken dank aan allen, die mij bij de verzameling dezer gegevens wel hebben willen helpen!

L. TH. MAIJER.

WELTEVREDEN Aug. 1894.

MADIÖEN.

I

HET HEILIGE GRAF TE NGLARAN.

Toen de overwinnende troepen van den *Soesoehoenan* van *Mataram* in 1628 het rijk van *Padjang* verwoest en den vorst gevangen genomen hadden, vluchtte diens oudste zoon, met name *Raden Pañdji Sañdjaja Ngrangin*, in de kleeding van een gewonen landbouwer en zonder eenig gevolg naar het *Zuidergebergte*.

Na lang te hebben rondgezworven kwam hij in de desa *Nglaran* in het tegenwoordige district *Lorog* der onder de residentie *Madioen* ressorteerende afdeeling *Patjitan* aan. Hier nam hij onder een anderen naam dienst bij een eenvoudigen landbouwer, die hem daarvoor gaarne voeding en huisvesting gaf.

Begunstigd door de goden, behalve met een schoon uiterlijk en een edelaardig karakter, ook met buitengewone vermogens, — daarbij zeer bedreven in al, wat den javaanschen ridder en edelman in dien tijd groot aanzien kon bezorgen, trok hij weldra, in spijt van zijne schamele kleeding en zijn stil, onderdanig gedrag de algemeene aandacht, vooral nadat hij blijken had gegeven van ook met wondermacht en ongewone krachten begaafd te zijn.

Buitendien had zijne dienstneming voor vorenbedoelden landbouwer zulke gunstige gevolgen, dat deze in betrekkelijk zeer korten tijd een welgesteld man werd en zulks de algemeene verbazing wekte.

Dankbaar voor zooveel goeds, wilde de landbouwer hem tot zoon aannemen, toen *Raden Pañdji Sañdjaja Ngrangin* zich bij hem bekend maakte als de uit zijn rijk verdreven

oudste zoon van den laatsten vorst van *Padjang*, die met zijn rijk ook het leven had verloren.

Dit nieuws verspreidde zich als een loopend vuur door het geheele land en kwam eindelijk ook den vorst van *Mataram* ter oore.

Bij den *Soesoehoenan* ontboden werd *Raden Pañdji Sañdjaja Ngrangin* door dezen begiftigd met het ambt van »*Mantri goenoeng*» over de districten *Lôrog*, *Prigi* en *Panggoel*, welk ambt hij tot aan zijn dood bekleedde ten zegen van de onder zijn bestuur gestelde landschappen, die door zijne wijze maatregelen weldra tot groote welvaart kwamen.

Hij stierf in de desa *Nglaran*, waar hij als vluchteling een behoorlijk onderkomen had gevonden, en werd er op zijn verlangen ook begraven.

Sedert wordt dit graf om de uitstekende hoedanigheden van dengeen, die er begraven ligt, als heilig beschouwd, en is het dien ten gevolge de plaats geworden, waar de bevolking van genoemde districten hare dankoffers brengt.

Het graf wordt bewaakt door een *djoeroekoeñtji*», die door de gesamenlijke bevolking der omliggende desas wordt aangesteld en van de in geld en eetwaren enz. bestaande geschenken leeft, welke de personen hem brengen, die bij het graf wierook komen branden en hunne gebeden komen opzeggen.

II

HET HEILIGE GRAF TE *NGRÈDJÈNG*.

Op den top van den heuvel *Ngredjeng* bij de desa *Gareng-lor* in het district *Lôrog* der afdeeling *Patjitan* is een heilig graf te vinden, waarbij druk geofferd wordt niet alleen door de bewoners der omliggende desas, maar zelfs door personen uit andere residenties, die om de eene of andere reden daartoe eene gelofte hebben gedaan.

Dit graf mag hiertoe echter alleen op een Vrijdag-„*lègi*” of op een „*Anggara-kasih*”, d. i. Dinsdag-„*kliwon*” worden bezocht en staat onder de hoede van een „*djoeroekoentji*,” die voor het behoorlijk onderhoud daarvan zorgen moet, en van de hem door de bezoekers aangeboden wordende geschenken in geld, eetwaren of kleedingstukken een ruim bestaan heeft.

Omtrent dit graf, dat om zijne heiligheid niet alleen hoog in eere gehouden, maar ook gevreesd wordt, omdat de ontheiliging daarvan steeds met allerlei ongelukken wordt gestraft, wordt het volgende verhaald.

In een lang verleden tijd woonde in de desa *Garèng-lor* zekere landbouwer, *Kasoewara* genaamd, die met zijne vrouw wel niet in weelde, maar toch tevreden, gelukkig en kalm leefde van de opbrengst van een „*tègal*”-veld, dat hem in eigendom toebehoorde. Geene kinderen hebbende, die hen daarbij zouden kunnen helpen, bewerkten man en vrouw samen dit veld, dat in hunne geringe behoeften ruimschoots voorzag en hunne moeite en zorg ook behoorlijk loonde.

Op zekeren ochtend naar dit veld gaande, ontmoette *Kasoewara* in de nabijheid daarvan een'armoedig gekleeden knaap, die op zijne vraag: „hoe hij heette, wie zijne ouders waren en waar hij van daan kwam”, niets anders antwoordde, dan „dat hij een'dienst zocht, waardoor hij een behoorlijk onderkomen zoude kunnen hebben.” Blijkbaar kon of wilde de knaap niets meer mededeelen, zoodat *Kasoewara* zich wel met dit antwoord tevreden moest stellen. Getroffen echter door het goedig, innemend en medelijden wekkend uiterlijk van den knaap, zeide hij dezen, dat hij hem in zijn'dienst wilde nemen, indien de knaap er geen bezwaar tegen had. Deze nam dit aanbod dankbaar aan en volgde *Kasoewara* eerst naar het „*tègal*”-veld en daarna naar zijne woning, waar hij met *Kasoewara's* vrouw in kennis werd gebracht.

Zoo verliep eenige tijd, gedurende welken de knaap aan

Kasoewara en zijne vrouw zoovele redenen tot tevredenheid over zijn gedrag en vlijt gaf, dat zij besloten hem als hun kind aan te nemen. Beiden hadden geene woorden genoeg, om het ernstige en deugdzaame karakter van den knaap, zijne arbeidzaamheid en toewijding, en zijn overleg en beleid bij het werk te roemen. Dikwijls bleef de knaap, wanneer hij op het veld het een of ander had af te doen, in een daarop staanden »*goeboeg*» overnachten, ofschoon *Kasoewara* en diens vrouw zulks niet eischten, maar hem integendeel steeds trachteten over te halen in hun huis te komen slapen. Bij dergelijke gelegenheden werd hem door *Kasoewara's* vrouw zijn eten en wat hij verder noodig had op het »*tegal*»-veld bezorgd.

Zoo gebeurde het eens, dat *Kasoewara's* vrouw, met het eten voor den knaap op het »*tegal*»-veld komende, dezen in den »*goeboeg*» zag slapen, terwijl de »*goeboeg*» zelf in lichterlaaie stond. Verschrikt rende zij huiswaarts en vertelde een en ander aan haren man, die er mede niet weinig van schrikte en in de grootste agitatie naar het veld liep met het voornemen, den knaap te redden en in elk geval voor eene behoorlijke begrafenis van zijn stoffelijk overschot te zorgen.

Hoe verbaasd stond hij echter, toen hij, naderbij komende, zag, dat de »*goeboeg*», dien hij in de verte ook had zien branden, nog ongeschonden was en de knaap er rustig in lag te slapen!

Dit kwam hem meer dan vreemd voor. Evenwel gaf hij geene uiting aan zijne verbazing en vergenoegde hij zich met den knaap te wekken en te vragen, waarom hij niet thuis kwam. Deze antwoordde, dat hij het noodig vond, den aanplant te bewaken, omdat die, nog jong zijnde, veel van insecten en andere plagen te lijden had. Zelfs toen *Kasoewara* er op aandrong, dat hij met hem mede naar huis zoude gaan, bleef de knaap zulks halsstarrig weigeren, zoodat *Kasoewara* hem eindelijk wel zijn zin moest geven

Thuis komende deelde *Kasoewara* zijne vrouw een en ander mede, en ook, wat hij zelf er van dacht, haar tevens op 't hart drukkende over het door hen geziene het stilzwijgen te bewaren.

Toen de aanplant op zijn »tegal''-veld vruchten begon te dragen, dacht *Kasoewara* er aan, om daaromheen een'-stevigen »pagër'' te plaatsen, om de wilde zwijnen en andere dieren uit zijn aanplant te houden. Het »tëgal''-veld toch grensde aan een groot bosch, waar allerlei wild te vinden was. Hij sprak er den knaap over en verzocht dezen, hem te willen helpen bij het kappen en verzamelen der benoodigde takken en jonge stammen voor eene goede en stevige palissadeering om het geheele veld.

De knaap was hiertoe dadelijk bereid, maar zeide daarbij, dat hij alleen het werk wel af kon doen en het derhalve niet noodig was, dat *Kasoewara* hem daarbij hielp. Begrijpende, dat de knaap hiervan niet terug te brengen zoude wezen, keerde *Kasoewara* huiswaarts, om zijne vrouw aan te zeggen, dat zij niet vergeten moest, hem zijn eten te brengen, terwijl hij haar tevens vertelde, wat hij met den knaap had besproken.

Kasoewara's vrouw voldeed hieraan, maar toen zij bij het veld kwam, was zij zoo verbaasd, alles reeds behoorlijk van een stevige, aaneengesloten palissadeering voorzien te vinden, dat zij vergat, den knaap het voor hem bestemde eten te bezorgen en fluks naar huis ging, om haren man van een en ander kennis te geven. Uiterst nieuwsgierig begaf deze zich met zijne vrouw naar het »tëgal''-veld en bevond tot zijne niet geringe verbazing, dat zijne vrouw hem de waarheid had verteld, -want het geheele veld was werkelijk van een hooge, stevige en dichte palissadeering voorzien, terwijl de knaap rustig in den »goeboeg'' zat. Op de vraag, hoe hij een en ander in zulk een korten tijd had kunnen doen, antwoordde de knaap, dat zulks slechts een gevolg was van zijn werk-

vermogen en vlugheid; meer wilde hij niet mededeelen. *Kasoewara* en zijne vrouw begrepen thans echter, dat zij niet met een gewoon menschenkind, maar hoogstwaarschijnlijk met den een of anderen genius of engel, die de gedaante van den knaap aangenomen had, te doen hadden. Ofschoon innerlijk voor hem bevreesd, deden zij dit evenwel niet blijken, maar bleven hem behandelen en met hem omgaan, zooals zij gewoon waren te doen.

Na afloop van den oogst en nadat het verkregen product behoorlijk geborgen was, keerde de knaap met *Kasoewara* huiswaarts. Hier speelde hij vroolijk met andere knapen, en werd hij dikwerf ook bij de bureu zijner pleegouders geinviteerd.

Op zekeren dag ten huize van een der vrienden van *Kasoewara* geinviteerd, bleef hij er zóó lang spelen, tot de nacht hem overviel en hij door den huisheer werd aangehouden. Hij bleef er dan ook slapen en kreeg eene ligplaats op denzelfden »*ambèn*», waarop de kinderen des huizes sliepen. Toen alle kinderen, die op deze rustbank lagen, ingeslapen waren, kwam de huisheer in hunne slaapkamer en merkte tot zijne niet geringe verbazing, dat een der kinderhoofden licht uitstraalde en dit licht zoo sterk was, dat de geheele kamer er door verlicht werd. Hij liep daarop naar den slapenden knaap en legde een knoop in diens »*běběd*», als herkenningsteeken voor den volgenden ochtend, daar hij op dat moment zijne oogen niet best vertrouwde.

Den volgenden ochtend onderzocht hij een en ander en bevond, dat de knaap met den door hem geteekenden »*běběd*» het pleegkind was van *Kasoewara*. Vlug begaf hij zich daarop naar dezen en verhaalde hem, wat hij gezien had, waarop *Kasoewara* hem op zijne beurt vertelde, wat hijzelf van den knaap wist.

Weldra was een en ander algemeen bekend en sprak een ieder over de wondermacht van den knaap. Deze trok

zich langzamerhand uit den omgang met menschen terug en was op zekeren dag plotseling verdwenen.

Lang zocht *Kasoewara* naar hem; eindelijk vond hij den knaap op den top van den heuvel *Ngrèdjèng*, bezig met een grooten platten steen uit te hollen.

Toen de knaap zijn werk volbracht had, vroeg *Kasoewara* hem, wat hij met dien uitgeholden steen voorhad, waarop deze eindelijk hem mededeelde, dat hij een goddelijk wezen was, en de gedaante van een knaap had aangenomen, om in *Kasoewaras* dienst te kunnen komen en hem en zijne vrouw voor hunne deugden te kunnen beloonen. Het gat, dat hij in den steen had uitgebeiteld en den vorm had van een grafkuil, moest dienen, om zijn stoffelijk overschot te ontvangen, waarom hij *Kasoewara* verzocht, zijn lichaam daarin te begraven, zoodra hij gestorven zoude zijn. Voorts nam de knaap van *Kasoewara* afscheid. Na hem nogmaals aan zijne belofte herinnerd te hebben, om het stoffelijk overschot van den knaap in het gereedstaande graf te begraven, legde de god zich neder en verliet hij het lichaam, waarin hij tot op dat moment op de aarde was geweest.

Kasoewara voldeed aan zijne opdracht en begaf zich eerst daarna naar zijne woning, waar hij zijne vrouw aantrof en en deze het voorgevallene mededeelde.

Sedert dien tijd staat dit graf in een reuk van groote heiligheid.

III

DE BERG *LAWOE*.

*

In een lang verleden tijd stootte de berg *Lawoe* met zijn top bijna tegen den hemel. Deze berg werd bewoond door den god *Sëmar*, die er van tijd tot tijd genoeg en vond, den *Lawoe*-top te beklimmen en van daaruit de sterren aan den hemel te plagen.

Dit moest die sterren te langen leste wel hinderen, totdat zij er eindelijk toe kwamen en den god en den berg te vervloeken. Deze vloek, waarbij den god een gedrochtelijke, ineengedrongen en dwergachtige gedaante en den berg het invallen of afbrokkelen van zijn top werd toegewenscht, werd door de hooge goden verhoord. *Sěmar* veranderde in een leelijken dwerg, en de top van den *Lawoe* viel in.

Sěmar nam toen den afgebrokkelden en neêrgerolden top van den berg op met het voornemen, dien in den Indischen Oceaan weg te werpen. Om dit brokstuk weg te voeren, gebruikte *Sěmar* den tronk van een „*Těpoes*”-plant als draagstok en de wortelen van den „*Sěmboegan*” als touwen. Het vervoer geschiedde alleen des nachts, opdat geen mensch daarvan getuige zoude kunnen zijn.

Zoo was *Sěmar* op zekeren nacht de „doekoeh *Ngasem*” der desa „*Tjangkring*” in de afdeeling *Magetan* genaderd, toen hij er menschen hoorde rijststampen, en met de stampers in eene bepaalde maat op het rijstblok hoorde slaan. Meenende, dat men hem met zijne vracht had zien aankomen en daarom alarm sloeg, liet *Sěmar* den bergtop vallen, terwijl hij zelf in het luchtruim verdween.

De aldus achtergelaten top werd de berg, die thans nog bekend staat als de berg „*Doewoer*”, d. i. de Hooge berg, omdat hij gezegd wordt uit de hoogte afkomstig te zijn of ook als de „*Tirta giri kalangan*” d. i. de berg van den in zijn werk gestoorden kluizenaar, omdat *Sěmar* bij het vervoer daarvan door de rijststampende vrouwen belet werd voort te gaan uit vrees voor ontdekking.

Sěmar merkte echter zijne vergissing, doch te laat, om de door hem begane fout te herstellen. Hierdoor in een kwaden luim geraakt, sprak hij over de desa *Tjangkring* den vloek uit, dat geen bewoner of bewoonster dezer desa trouwen kan, vóórdat hij of zij een grijsze kuif zal hebben gekregen.

Deze vloek werd mede door de hooge goden gunstig

opgenomen en het is daaraan alleen toe te schrijven, dat de bewoners der desa *Tjangkring* tot op den huidigen dag slechts trouwen kunnen, zoodra zij den middelbaren leeftijd hebben bereikt.

Volgens anderen moet degeen, die den top van den *Lawoe* deed vallen, niemand anders geweest zijn dan de beroemde aap *Hanoman*, die op *Sëmar* verbitterd en dezen een'schop willende geven, bij vergissing dien top met zijn machtigen voet raakte en weg deed vliegen.

De *Lawoe* werd voorheen dikwijls door asceten bezocht. Men vindt er thans nog een vierkanten, platten, ongeveer 4 meters langen steen, die blijkbaar tot zit-en bidplaats gediend heeft aan die heilige kluizenaars, die door een voorbeeldig kuisch en godvruchtig leven zich de gunst der goden hebben weten te verwerven.

IV.

DE BERG *SĚNTANA GĚNTONG*.

*

Op ongeveer 4 palen ten Zuidwesten van de hoofdplaats *Patjitan* der afdeeling van dienzelfden naam is een berg gelegen, algemeen bekend onder den naam *Sěntana Gěntong*, d. i. de bergplaats van het watervat, - omdat hier een overblijfsel uit den ouden tijd gevonden wordt, dat den vorm heeft van een steenen watervat. Bedoelde berg helt in zee over en verheft zich ongeveer 200 voeten boven het zeevlak.

Bij dit watervat, dat in vergelijking met dergelijke, tegenwoordig nog in gebruik zijnde aarden „*gěntong's*, groot genoemd mag worden, werd vroeger dikwerf de nacht in gebeden enz. doorgebracht door personen, die om een levensonderhoud of bestaan verlegen waren. Werden hunne gebeden verhoord, dan vonden deze personen, naar het algemeen verhaal luidt, den volgenden ochtend bij dit vat altijd het een of

ander werktuig of artikel, waardoor hun werd aangewezen, welk ambacht of bedrijf zij bij de hand moesten nemen om gelukkig te worden. Vond men een „*ani-ani*” of een „*patjoel*”, dan wist men, dat men in het landbouwbedrijf zijn heil moest zoeken; werd het beeld van eenig huisdier aangetroffen, dan moest de vinder veefokker en veehandelaar worden, en zoo voort. De gevonden voorwerpen moesten echter worden medegenomen, om den vinder tot talisman te strekken.

Omtrent dezen „*gěntong*” wordt het volgende verhaald.

Verscheidene malen reeds had in een lang verleden tijd, toen het eiland *Java* nog niet bevolkt was, zekere vorst van *Roem* volkplantingen daarheen gezonden, maar telkens waren deze menschen door boschduivels en andere geesten of wel reuzen gedood en opgegeten geworden.

Eindelijk zond bedoelde vorst een priester, met name *Adji Saka* naar *Java* met den last alle kwade geesten, die het verblijf er onveilig maakten, te verjagen. Deze *Adji Saka*, in zijne jeugd *Djaka Sěngkala* genaamd, was een zoon van *Ēmpoe Anggadjali* en van eene prinses van *Nradjan*, dochter van den vorst *Sarkil*. Zijne uitstekende hoedanigheden en groote heiligheid rechtvaardigden de keuze van den vorst van *Roem*. Hij nam op zijn tocht naar *Java* vier heilige „*toembal's*” of talismans mede, bestemd om in de vier hoofdwindstreken op *Java's* bodem te worden neêrgelegd. De voor het Zuiden bestemde „*toembal*” werd op zijn last door zekeren *Sjech Soebakir* in een watervat op den berg gedeponneerd, die thans nog *Sěntana Gěntong* heet. Zoodra deze heilige talismans neêrgelegd waren verdwenen de „*berkasagan's*” of booze geesten en daemonen, en werd *Java* voor menschen bewoonbaar.

Wat dezen „*toembal*” op den *Sěntana Gěntong* betreft, er zijn er, die beweren, dat die uit eene vaste, veel op beenderen gelijkende zelfstandigheid moet hebben bestaan, doch

thans hetzij door verwerping, hetzij door andere onbekende redenen verdwenen is.

Andere meenen echter met zekerheid te weten, dat in dien »*gěntong*'' in lateren tijd werkelijk beenderen bewaard zijn geworden, en wel beenderen van den madjapaitischen vorst *Brawidjaja*, die in de desa *Kalaq* van het district *Poenoen*g overleed.

In deze desa is een grot te zien, die naar haar *Goewa Kalaq*'' wordt genoemd en door genoemden vorst, na den val van het groote rijk van *Madjapait* bewoond moet zijn geweest. Zelfs schijnt vorst *Brawidjaja* het voornemen gehad te hebben, deze grot tot een vorstelijk verblijf in te richten, blijkens de in de rots uitgehouwen zitplaatsen waaronder een soort van troon, en den, midden in de grot staanden bekapt pilaar, die het gewelf daarvan schraagt, en waarbij nog een in steen uitgehouwen waterbak staat. Deze pilaar en waterbak worden tegenwoordig nog in eere gehouden, omdat zij dienen kunnen tot voorspellingen. Zoo wordt gezegd, dat iemand, die den pilaar omvademen kan, zijn leven lang geen gebrek zal lijden, en dat, wanneer men, zelfs in den droogen moeson de grot bezoekende, den waterbak gevuld ziet, men er zeker van kan zijn, dat men in alle ondernemingen of betrekkingen, die men heeft of verlangt, gelukkig zal zijn.

Omtrent het bewonen van deze grot door den vorst *Brawidjaja* wordt nog het volgende verhaald.

Toen hij na de verwoesting van zijn' rijkszetel *Madjapait* door *Raden Patah*, *Soeltan* van *Děmaq*, zijn rijk verlaten moest, dacht *Brawidjaja* eerst naar het godenrijk te kunnen opgaan en alzoo van de aarde te verdwijnen. Dit werd hem echter niet vergund, waarom hij, slechts door één trouwe »*ěmban*'' vergezeld, zijn rijk ontvluchtte. Na lang rondzwervens vond hij eindelijk de grot bij de desa *Kalaq*, die hem als schuilplaats diende, en zelfs geschikt voorkwam om tot *kraton* voor een nieuw door hem te stichten rijk

te worden ingericht. Doch, terwijl hij hiermede bezig was, kreeg hij een bezoek van den »*wali*», *Soenan Lèpèn*," die hem in verband met zijne toebereidselen voor de inrichting der grot vroeg: »Waar hij ooit een bloem had gezien, die tweemaal ontloken was?" *Brawidjaja* begreep hieruit, dat het hem niet vergund zoude zijn, een nieuw rijk te stichten en schikte zich deemoedig in zijn lot. Hij staakte het werk, maar bleef de grot tot aan zijn' dood bewonen.

Toen hij zijn einde voelde naderen, beval hij de trouwe »*ěmban*», hem na zijn' dood de armen en beenen af te houwen en deze lichaamsdeelen verder neêr te leggen in den »*gěntong*», die op den *Sěntana Gěntong* geplaatst was, en zulks opdat deze afgehouden lichaamsdeelen tot »*toembal*» zullen kunnen strekken tegen de »*běrkasagan's*," die het verblijf op Java zoo onveilig maakten.

Aan deze laatste wilsbeschikking werd door de »*ěmban*» behoorlijk voldaan. Het lichaam van *Brawidjaja* werd echter te *Kalaq* begraven. Niet lang na zijnen dood overleed ook de tróuwe »*ěmban*», de eenige zijner volgelingen en onderdanen, die hem in zijn ongeluk niet had willen verlaten. Haar stoffelijk overschot werd naast het zijne aan den schoot der aarde toevertrouwd; van daar dat te *Kalaq* thans twee graven, die bij het geringe volk hoog in eere staan, gevonden worden.

Deze graven worden door een »*djoeroekoentji*» bewaakt en onderhouden, die van de hem hiervoor toegewezen sawahs en de hem door personen, die bij deze graven komen bidden en offeren, aangeboden wordende geschenken in geld of eetwaren als anderszins een behoorlijk bestaan heeft.

V.

DE RĚTJA KODOQ.

*

Onder een' grooten waringin-boom in de desa *Tjandj* der

afdeeling *Magëtan*, staat een »*rëtja*», die naar zijne op een kikvorsch gelijkende gedaante »*Rëtja Kôdoq*» wordt genoemd. Deze »*rëtja*» is omgeven door een soort van nis en dient tot offerplaats voor personen, die van heinde en verre komen, om daarbij te bidden of hunne dankzeggingen uit te brengen in tegenwoordigheid van de door de bevolking van *Tjandi* aangestelde bewakers, die voor deze »*rëtja*» de noodige zorg moeten dragen en tevens dienst doen als getuigen bij de daarbij geuite geloften enz. Deze bewakers genieten voor hunnen dienst eenige bijzondere voorrechten en ontvangen van hen, die bij den »*rëtja*» komen offeren, geschenken in geld of eetwaren.

Meestal brengen zij, die er offeren gaan, het benoodigde mede, om er een offermaal of »*slamëtan*» te houden, bestaande uit geroosterde kip, »*toempëng*», en wat verder daarbij behoort.

Dit bezoeken van bedoelden »*rëtja*» mag echter alleen eens om de 35 dagen geschieden en wel in den nacht van Donderdag-»*paing*» op Vrijdag-»*pon*».

Daar in dezen nacht gewoonlijk honderden uit de omliggende desas, zelfs van meer verwijderde streken, zich hier tot offeren verzamelen, is het langzaam aan een gebruik geworden, dat bij deze gelegenheden in de nabijheid van den »*rëtja*» markt wordt gehouden, waarop alles te verkrijgen is, wat de offeraars noodig kunnen hebben, zooals bloemen, welriekende »*borèh*», eetwaren en dergelijken meer, en aangezien deze markt gewoonlijk 's avonds tegen 10 uur geopend wordt en daarbij natuurlijk ook honderden lichtjes worden aangestoken, is daaraan allengs den naam gegeven van: »*pëkën wlandi*», d. i. hollandsche markt of kermis. Deze soort van kermis duurt gewoonlijk tot den volgenden ochtend.

Wat den »*rëtja*» zelf betreft, hieromtrent wordt het volgende verhaald.

In een lang verleden tijd lag ter plaatse, waar de »*rëtja*»

thans gevonden wordt, een gewone groote steen, die echter om de eene of andere, thans onbekende reden door de bevolking der omliggende desas aangebeden word. Op zekeren nacht verdween deze steen op eene onverklaarbare wijze en reeds meende men dit verdwijnen aan de baldadigheid van spotters en ongeloofigen te moeten toeschrijven, toen de steen juist op den ochtend van den 35^{en} dag weder opdezelfde plaats werd gezien, doch veranderd in den vorm, dien hij nu vertoont.

Aangezien niemand hem heeft zien weghalen of terugbrengen, is het niet meer dan natuurlijk, dat aan dezen steen wondermacht wordt toegeschreven en dat hij sedert dien een voorwerp van algemeene aanbidding is geworden. De dag, waarop zijne terugkomst werd geconstateerd, was een Vrijdag-„pon”; van daar, dat het offeren bij dezen steen thans geschiedt in den nacht van Donderdag-„paing” op Vrijdag-„pon”.

VI.

DE HEUVEL *SIRAH-KĚTING*.

Tijdens de eerste vrijwillige ballingschap der *Pandawa's* leefde op *Java* zekere vorst *Bakah*, een „boeta” van ongewone grootte en kracht, die alom gevreesd werd en in de eerste plaats zijn land ten geesel was.

Deze reuzenvorst was daarbij een menscheneter, wien elken dag een zijner onderdanen geofferd moest worden. Oorspronkelijk echter was hij geen antropophaag; dit werd hij door eene toevallige omstandigheid.

Zijn kok namelijk had op zekeren dag, terwijl hij boven een kookketel een „lomboq” in fijne reepjes sneed, het ongeluk den top van een zijner vingers af te snijden. Deze vingertop viel in de „djangan” die hij bezig was voor zijnen heer klaar te maken en werd door den vorst gegeten, die den bijzonder lekkeren smaak daarvan proevende, den kok

voor zich deed komen, en dezen vroeg, wat hij in de „*djangan*” had gedaan. De kok vertelde, wat er gebeurd was, en na dien moest de vorst dagelijks menschenvleesch eten. Zijn „*patih*” kreeg den last, te zorgen, dat dagelijks een van 'svorsten onderdanen vóór hem geslacht werd en er steeds voorraad van menschenvleesch was.

Dit had ten gevolge, dat het volk van 'svorsten *Bakah's* rijk langzamerhand verliep en de *Patih* op zekeren dag in groote verlegenheid zat, omdat hij niemand vinden kon, dien hij voor 'svorsten tafel kon inleveren.

Toevallig echter waren op dienzelfden ochtend de uit hun land verdreven *Pandawa's* in de hoofdstad van den vorst *Bakah* aangekomen. *Raden Bratasena*, de tweede der vijf beroemde gebroeders, de verlegenheid van den *Patih* vernemende, begaf zich naar dezen, en bood zich zelven tot des *Patih's* groote verbazing tot slachtoffer voor den vorst *Bakah* aan. Dadelijk werd dit aanbod aangenomen en *Bratasena* voor den vorst gebracht. Hier daagde *Bratasena* den vorst tot een tweegevecht uit. *Bakah*, op zijne krachten bouwende en verlangende *Bratasena* daarvan een bewijs te geven, nam dit aan, doch werd al spoedig door *Bratasena* neêrgeveld.

Bratasena hieuw hem het hoofd af, en wierp dit weg. Het viel bij de desa *Tamansari* neêr en werd de heuvel, die naar zijn'eigenaardigen, veel op den kop van een „*këting*” gelijkenden vorm „*Sirah-këting*”, d. i. „*këting-kop*” wordt genoemd.

De mede weggeworpen romp werd een groote steeklomp, waarvan een klein deel thans in de desa *Wringin-Anom* te zien is, terwijl uit het daaruit vloeiende bloed de wel ontstond, die onder den naam „*Oemboel Gabahan*” bekend staat en welks water de kracht bezit, om den haargroei te bevorderen.

Uit de vingers van den gedooden reus sproten verder „*lomboq*”-planten voort met groote, lange vruchten, die „*lomboq latoeng*” worden genoemd.

Het is uit herinnering aan den vorst *Bakah*, dat de javaansche vrouwen thans geen »*lomboq*» boven een kookpan mogen fijsnijden.

VII.

DE „GISIQ PĒNGADON AJAM”.

*

Aan het zuiderzeestrand bij de »*doekoeh Sĕgara-lĕmah*» der desa *Tawang* in het district *Lórog* is een plekje, dat bij de daaromheen wonende bevolking bekend staat onder den naam: *gisiq pĕngadon ajam*», d. i. strand der hanengevechten, omdat, voor zooverre men zich dit herinneren kan, daar ter plaatse sedert meer dan 30 jaren elken Vrijdag-»*lĕji*»- of Dinsdag-»*kliwon*»- nacht het rumoer te hooren is, dat bij hanengevechten door het gebons en gevlieg der vechtende dieren, en het applaus der toeziende menigte gewoonlijk veroorzaakt wordt, zonder dat evenwel van een werkelijk hanengevecht iets te zien is.

Deze plek werd vroeger dikwijls door liefhebbers van hanengevechten bezocht, die er bleven overnachten, om de gunst der goden voor hunne kemphanen te winnen. Vonden zij den volgenden ochtend een haneveêr of een nat stuk doek naast zich liggen, dan konden zij er zeker van zijn, dat hun haan de overwinning zoude behalen, indien zij dezen met de veer aanraakten of door middel van het stukje doek nat maakten. Thans schijnt bedoelde plek die wonderkracht echter niet meer te hebben.

VIII.

DE WILDE HONDEN VAN *PRAMBOE-DAŁĚM*.

*

In de desa *Wanasidi* der afdeeling *Patjitan* is eene

hoogte, *Pramboe-dalèm* genaamd, waarin een grot is, bewoond door honderden „*adjag's*” of wilde honden. De in- of uitgang dezer grot moet onder water liggen en in een „*kědoeng*” uitkomen.

Van de hier wonende wilde honden wordt verhaald, dat men hunne hulp in kan roepen ter verdrijving van wilde varkens en andere dieren, die den aanplant der landbouwers vernielen, of voor mensch en vee gevaarlijk zijn, maar om die hulp te krijgen, dient men de gunst te verwerven van den „*Sétan*”, die deze honden er op na houdt.

Deze grot wordt bewaakt door een „*djoeroekoentji*”, aan wien door de macht van bedoelden „*Sétan*” de gedaante en eigenschappen van een mensch gegeven zijn.

Wanneer iemand de hulp van die honden noodig heeft, wendt hij zich tot bedoelden „*djoeroekoentji*” en vertelt dezen onder het aanbieden van bloemen, „*bovèh*”, rijst, geld en andere geschenken, wat door hem verlangd wordt. De „*djoeroekoentji*” brandt dan een weinig wierook vóór de grot en plaatst daarbij als offer al wat door den verzoeker is medegebracht met uitzondering van het geld, dat hem als aandeel is toegewezen.

Wordt het verzoek ingewilligd, dan ziet men de wilde honden uit de „*kědoeng*” komen, en zich zonder verdere aanwijzing onmiddellijk naar de plek begeven, die van de plaag bevrijd moet worden. Hoe groot het aantal wilde varkens, enz. ook wezen moge, alles wordt dan door deze „*adjag's*” gedood of verjaagd.

Het vragen van deze hulp is echter niet geheel gevaarloos, want, wanneer de door den verzoeker medegebrachte geschenken niet voldoende of niet naar den smaak zijn van den „*Setan*”, die deze honden onder zijne bescherming heeft genomen, loopt die verzoeker de alles behalve voordeelige kans, dat zijn eigen vee door bedoelde „*adjag's*” wordt aangevallen en opgegeten.

Van den „*Setan*” van „*Pramboedalèm*” wordt nog ver-

haald, dat hij dikwijls in het lichaam vaart van personen, voor wie hij eenige genegenheid heeft opgevat. De aldus door dezen geest bezetenen gaan dadelijk aan het dansen en springen of rondhuppelen, en brengen in dezen geagiteerden staat bezoeken bij hunne bureu, die dan verplicht zijn hun alles te geven, waar zij om vragen. Deze opgewondenheid duurt zoolang, totdat de bezetene of van vermoeidheid neêren in flauwte valt, of met gesloten oogen en slapende naar zijne woning teruggaat.

Gewoonlijk weten dergelijke bezetenen bij hun ontwaken niet meer, wat zij in dien staat van buitengewone opwinding hebben uitgevoerd. Het algemeen geloof zegt echter, dat dergelijke personen door den »*Setan*» van »*Pramhoe-dalêm*» als zijne broeders of zusters worden beschouwd en daarom grootere macht bezitten dan gewone menschen.

IV.

DE „GOENOENG KĒLIR.”

*

Bij de desa *Karanggajam* in het district *Sĕmantĕn* der afdeeling *Patjitan* is een berg, die er wit uitziet en de „*Goenoeng Kĕlir*» genoemd wordt, omdat hij, naar algemeen gezegd en geloofd wordt, ontstaan is uit een „*kĕlir*» of wit scherm, waarop bij de vertooning van den »*wajang poerwa*» de silhouetten der poppen te zien zijn.

In een lang verleden tijd namelijk moet de god »*Sĕmar*» zich hier eens hebben vermaakt met den »*wajang-poerwa*» te vertoonen. In het drukst van zijn spel hoorde hij plotseling op het rijstblok slaan. Hij schrok er zoo geweldig van, dat hij niet alleen de lamp, waarbij hij den »*wajang*» vertoonde, maar ook het scherm en al wat daarbij stond omverwierp, en zelf het luchtruim invloog en verdween, terwijl de persoon, die zijn spel met den »*kĕndang*» be-

geleidde door de hierdoor ontstane verwarring mede zoodanig van zijn stuk raakte, dat hij zijn speeltuig losliet en dit weg deed rollen.

Uit de omgeworpen „*kělir*” ontstond de berg, die thans nog „*Goenoeng Kělir*” heet, terwijl de gestorte heete olie uit de lamp de oorsprong werd van de heete bron, die heden ten dage nog onder den naam van „*Oemboel angét*” bekend is, en dikwijls bezocht wordt door personen, die aan schurft of andere huidziekten lijdende zijn, waartegen het water dezer bron een uitstekende remedie moet wezen. Wonderlijk echter mag het heeten, dat een in dit heete water geworpen blad frisch blijft en niet verflenst, terwijl kikvorschen, „*kadal's*” en dergelijken, die er in vallen, onmiddellijk sterven niet alleen, maar ook geheel ontvellen.

Wat den „*këndang*” betreft, ook deze veranderde, toen hij bij de desa „*Těmon*” terecht was gekomen, in een steen, die naar zijn vorm nog heden „*Sela kěndang*” wordt genoemd. Bij dezen steen, waaraan wondermacht wordt toegeschreven, wordt dikwijls in Vrijdag-*lěgi*-nachten geofferd door personen, die het een of ander beroep wenschen uit te oefenen. Men zegt, dat, wanneer zulk een verzoeker na het brengen zijner offerande den steen op kan tillen, hij zeker kan zijn, dat te zullen hebben of krijgen, waarnaar hij verlangd heeft, en dat, wanneer hij dit niet heeft kunnen doen, hij ook niet behoeft te hopen of te verwachten, dat zijn wensch vervuld zal worden.

X.

DE „*MASDJID*” TE *TANDJOENG*.”

*

In de desa *Tandjoeng kidoel* van het district *Lôroq* der afdeeling *Patjitan* staat een „*masdjid*” of tempel uit den ouden tijd. Deze „*masdjid*” is in „*djoglo*”-stijl gebouwd en met „*wělits*” gedekt. De vloer bestaat uit bekapte berg-

steen en de binnenruimte van dit godshuis beslaat een oppervlak van 15 meters in 't vierkant.

Niemand weet met juistheid te zeggen, sedert wanneer deze »*masdjid*» bestaat; alleen wordt verteld, dat de »*Wali Soenan Gěsěng*» hem lang vóór dat de groote »*masdjid*» van *Děmaq* bestond, gebouwd heeft.

Vroeger werd deze »*masdjid*» als vergaderplaats bij godsdienstoefeningen gebezigd; tegenwoordig echter komt men er alleen, om te offeren.

In dezen »*masdjid*» namelijk is een graftombe te vinden, die den vorm heeft van een »*kěpeq*» of inlandschen reiskoffer met los deksel. Om deze tombe hangt een gordijn van wit linnen, dat door allen, die er komen bidden, bekostigd en onderhouden wordt.

Naar verteld wordt, moet de inhoud van dit vreemdsoortig graf bestaan uit een porceleinen komfoor of test en een mannen-ljffkleed, doch niemand heeft tot nu toe den moed gehad, zulks te onderzoeken door het deksel op te lichten en te zien, wat daaronder verborgen ligt.

Men zegt, dat in een lang verleden tijd iemand is geweest, die de brutaliteit heeft gehad, het deksel van dezen heiligen »*kěpeq*» aan te raken, doch hij ook op staanden voet gek is geworden en tot aan zijn dood in dien rampzaligen staat heeft rondgezworven.

Ook de steenen van den vloer mogen niet worden weggenomen of verplaatst. Dit heeft, mede in een lang verleden tijd, een andere brutale indringer met een der losliggende steenen willen doen, doch vóór dat hij zijne woning bereikt had, viel hij dood neder, zonder dat men voor dit plotselinge overlijden een bepaalde oorzaak had kunnen vinden.

Sedert dien staan deze »*masdjid*» en het daarin gevonden wordende graf in een reuk van heiligheid en in hooge eere bij de daaromheen wonende bevolking.

XI.

DE HEILIGE STEEN TE *TOEGOE*.

*

In de „*doekoeh Toegoe*” der desa *Ngoenoet* van het district *Tēgalamba* der afdeeling *Patjitan* is een heilige steen te zien, waarbij dikwerf geofferd wordt door personen, die wenschen te weten, of hun verlangen naar rijkdommen, hooge betrekkingen als anderszins al dan niet bevredigd zal worden. Deze steen heeft den vorm van een afgebroken pilaar en moet volgens het algemeen geloof de macht hebben, van de toekomst te kunnen voorspellen, in zoo verre althans, dat degenen, die dezen steen op kunnen tillen, er zeker van kunnen zijn, dat hunne geuite wenschen vervuld zullen worden.

Vóórdat men tot het optillen van den steen overgaat, moet daarbij echter eerst wierook worden gebrand en het verlangde behoorlijk worden medegedeeld. Deze mededeeling moet verder altijd worden besloten met een „*sěmbah*” en de woorden: „En nu”, „*Ēmbah Bodo*”, indien mijn wensch vervuld kan worden, geef mij dan ten teken daarvan de kracht, om u op te tillen; in het tegengestelde geval, doe mij dan buiten machte zijn, zulks te doen!”

Waarom deze steen „*Ēmbah Bodo*”, d. i. dom grootvaderdje, of grootvader Domoor, wordt genoomd, wordt genoegzaam verklaard door het volgende verhaal.

In een lang vervlogen tijd leefde in deze „*pađoekoehan*” een „*panđita*”, die, ofschoon reeds in het bezit van groote kundigheden, toch naar nog meerdere kennis en grootere macht streefde, en daarom voortdurend strenge boete deed. Om zijne standvastigheid op de proef te stellen, zonden de goden op zekeren dag een „*widadari*” op hem af, die in de gedaante eener schitterend schoone vrouw moest trachten, zijne aandacht te trekken. Was hij te verleiden, dan zoude hij ook onwaardig zijn, meerdere gunsten van de goden te ontvangen.

De arme „*pandita*” viel in den hem gespannen strik, want nauwlijks had hij de overschoone vrouw gezien, of hij vergat zijne boete geheel en werd doodelijk op haar verliefd, zóó zelfs, dat hij verklaarde, liever in een steenen pilaar te willen veranderen, dan haar prijs te geven.

Hij volgde de vrouw, doch op 't moment, dat hij haar wilde grijpen, verdween de „*widadari*” in het luchtruim, terwijl de „*pandita*” op de plek, waar hij stond, in een steenen pilaar werd herschapen.

Als „*pandita*”, die zooveel kennis had van het boven-natuurlijke, had hij moeten weten, dat de vrouw, die hem bezocht, een hemelnimf was, en zich door hare metamorphose niet moeten laten misleiden. Daarom wordt hij nu „*Embah Bodo*” genoemd, terwijl de desa, die later ontstond ter plaatse, waar hij boete deed en van waar hij de nimf volgde, den naam kreeg van „*Ngoenoet*” en de „*doekoch*”, waar de steenen pilaar thans nog gevonden wordt, daarnaar „*Toegoe*” heet.

XII.

HET GRAF VAN *KJAI NGAMBAQ*.

✱

In de „*doekoch*” *Gagagan* van het district „*Tégalamla*” leefde eertijds zekere „*Kjai*”, die naar de plaats zijner herkomst „*Kjai Ngambaq*” werd genoemd.

Deze „*Kjai*” was een geleerde en vooral op het gebied der geneeskunde een groot man.

Godvruchtig en menschlievend, verleende hij overal en bij allerlei ziekten gratis hulp, en het was voornamelijk bij epidemien, dat zijne kennis der geneeskunde uitblonk en arm en rijk zijne menschlievendheid en onbaatzuchtigheid om 't zeerst prezen.

Geen wonder dan ook, dat, toen hij, na jarenlang zijner omgeving ten zegen te zijn geweest, in hoogen ouderdom

overleed, zijn graf een plaats van vereering werd, waarbij tot den huidigen dag dikwijls geofferd wordt, door personen, die, van eene gevaarlijke ziekte genezen of aan eenig ander gevaar ontkomen, redenen genoeg hebben, om er den „*Kjai*”, aan wiens wondermacht zulks nog toegeschreven wordt, dankbaar voor te zijn.

Dit graf staat op een „*ara-ara*” onder een behoorlijk dak, en is voorzien van gordijnen, waardoor het aan de onbescheiden blikken van menschen, die er niets te maken hebben, onttrokken is. Daarbij wordt het bewaakt door een „*djoeroekoentji*”, die, door de bevolking van „*Gagaqan*” gekozen en aangesteld, het recht heeft, de door de bezoekers van dit graf medegebrachte geschenken in geld, eetwaren als anderszins in ontvangst te nemen, en daarvan een voldoende bestaan heeft. Voor een en ander moet hij echter het graf in behoorlijken staat onderhouden en eventueel ook van nieuwe gordijnen voorzien.

XIII

HET GRAF TE *PĒNGGOENG*.

*

In een lang verleden tijd leefde in de „*dockoeh*” „*Pēnggoeng*” der „*desa Tēgalamla*” een oude man, die er algemeen onder den naam van „*Kjai Merti*” geëerd en bemind werd. Deze oude was zeer godvruchtig, vredelievend, geduldig en behulpzaam, zoo zelfs, dat hij zich zelven dikwijls te kort deed, alleen om hulpbehoevenden of noodlijdenden bij te kunnen springen.

Deze deugden waren den goden natuurlijk niet onbekend.

Ter belooning daarvan gaven zij hem niet alleen de macht der voorspelling, maar ook een gezegenden ouderdom, en het voorrecht van door een ieder bemind en geëerd te worden.

Toen hij dan ook op hoogen leeftijd overleed, werd zijn stoffelijk overschot met den grootsten eerbied te *Pěnggoeng* begraven en heilig verklaard.

Sedert wordt zijn graf, dat door een „*djoeroekoentji*” bewaakt wordt en van gordijnen voorzien is, op elken Vrijdag-„*lěgi*” of „*Anggara-kasih*” door velen bezocht, om er hunne dankzeggingen voor genoten gunsten of weldaden te uiten, en als blijk hunner erkentelijkheid wierook te branden en diverse geschenken te offeren. Van deze geschenken leeft de „*djoeroekoentji*”, die voor het behoorlijk onderhoud van dit graf zorgen moet.

XIV.

HET GRAF VAN *BOQ LARA MĚNIR*.

*

Vele, vele jaren geleden leefde op een heuvel, die juist op de grens ligt van het gebied der desa *Takawi* in het district *Sěmantěn* en dat der desa *Tinatar* in het district *Poenong* der afdeeling *Patjitan*, eene vrouw in eenzame afzondering. Deze vrouw, algemeen als „*Boq Lara Měnir*” bekend, moet volgens het algemeene geloof van goddelijke afkomst zijn, doch was behept met eene afschuwelijke huidziekte, waardoor zij naar een kreng stonk. Hare familieleden, die allen tot den adellijken of den ambtenaarsstand behoorden, verstieten haar daarom en wilden verder niets van haar weten.

Dien ten gevolge verliet zij hare geboorteplaats *Takawi*, om op den zooeven bedoelden heuvel en in de wildernis haar einde af te wachten.

Hier werd zij door medelijdende landbouwers steeds van de noodige voeding voorzien, terwijl hare adellijke en hooggeplaatste familieleden haar nooit opzochten, noch ooit iets zonden.

Toen zij haar einde voelde naderen, sprak zij daarom den vloek uit, dat de heuvel; waarop zij geleeft heeft, nooit door een „*priaji*” betreden mag worden, en zulks op poene van allerlei groote ongelukken.

Sedert dien wordt deze heuvel ook door adellijken en ambtenaren angstvallig vermeden, terwijl het geringe volk er gerust kan komen.

XV.

DE „*LOEWENG-AMBA*”.

*

Bij de desa *Sëndang* in het district *Poenoen*g is een heuvel te vinden, die zich ongeveer 250 voeten hoog boven de zee verheft, en waarin een grot is, die om hare grootte de „*Loewëng-amba*” wordt genoemd. Deze grot is $\pm$ 150 meters diep en ongeveer een steenworp breed en lang.

Op den bodem daarvan stroomt eene kleine rivier, wier oorsprong en uitmonding niet te zien zijn, omdat zij grootendeels onder den grond doorloopt. Het water is kristalhelder en zeer koel, en wordt door honderden visschen bewoond.

Aan de oevers dezer rivier liggen vele menschen- en dierenbeenderen, die naar het algemeen geloof afkomstig moeten zijn uit een lang verleden tijd, waarin het gewoonte was, om menschen, die om de eene of andere misdaad tot den hongerdood of den dood door wilde dieren veroordeeld waren, in zulk eene grot te werpen.

Men zegt ook, dat hier dikwijls het gekerm dier ongelukigen en het gebrul der wilde dieren, die hen verslonden hebben, worden gehoord; van daar, dat deze grot door de omwonende bevolking min of meer ontzien wordt en niemand er zonder bepaalden noodzaak in durft gaan. Wellicht is de aanwezigheid van groote slangen en ander afzichtelijk of gevaarlijk ongedierte hiervan ook de reden.

XVI.

HET WONDERPAARD VAN *BANJOEPOETIH*.

*

In de desa „*Banjoepoetih*” van het district „*Balepan-djang*” der afdeeling „*Magě'an*” leefde eens een eenvoudige landbouwer, die voor het transport zijner veldproducten er een merrie op na hield.

Op zekeren dag bracht deze merrie een mannelijk veulen ter wereld, dat de eigenaardigheid had van geene tanden te krijgen, waarom het ook „*lě'o sockoen*”, d. i. tandeloos veulen, werd genoemd, en in stede van gras slechts rijpe „*pisang's*” at. Daarbij kwam nog, dat, wanneer dit veulen „*pisang's*” te eten kreeg, men niet kon zien, dat ze geschild werden, ofschoon de inhoud der vruchten behoorlijk werd opgegeten, althans verdween, en de schillen alleen en onbeschadigd achterbleven.

Velen meenden daarom, dat dit veulen, een „*sěmbrani*” was, in elk geval buitengewone eigenschappen moest hebben. Dit bleek te langen leste ook waar te zijn.

Op zekeren nacht droomde de bezitter van dit wonderpaard, dat hij het bezoek kreeg van een oud vadertje. Deze vertelde hem, dat het veulen werkelijk een „*sěmbrani*” was en niet door menschen mocht worden bereiden of op eenige andere wijze hoegenaamd gebruikt. Het paard was van goddelijke afkomst en moest naar zijn oorsprong terugkeeren, waarom het eenmaal door een van den berg *Lawoe* komenden stortvloed zoude worden weggevoerd. Dit nu zoude spoedig gebeuren en daarom kwam de grijsaard hem aanzeggen, dat hij met vrouw en kinderen en al zijn have en goed naar den top van den *Lawoe* verhuizen, maar het paard in zijnen stal achterlaten moest, en wel ten spoedigste.

Toen de landbouwer den volgenden ochtend zich zijn droom herinnerde, was zijn eerste werk, zijne vrouw en

kinderen daarvan mededeeling te doen en tot hunne spoedige verhuizing aan te zetten.

Nauwelijks waren zij hiermede gereed en in veiligheid op den bergtop gevestigd, of werkelijk kwam de aangekondigde stortvloed van dien top opzetten, in zijne woeste vaart alles medeslepende en vernielende wat hij tegenkwam.

Ook de stal, waarin de „*sěmbranī*” stond, werd door den vloed opgetild en medegevoerd, doch bleef daarbij zacht op het woest rollende water wiegelen, terwijl het paard er dartel in rondsprong en vroolijk hinnikte. Toen de stortvloed de zee bereikte verdween echter de stal met het daarin staande paard, zonder dat iemand ooit heeft kunnen zeggen, op welke wijze of waardoor zulks geschiedde.

Men zegt, dat ter plaatse waar dit wonderpaard gehinnikt heeft, thans nog zeer bruikbare en sterke paarden geboren worden.

BANJOEMAS.

I.

DE DESA PASIRAMAN.

Toen de zegevierende javaansche en madoereesche troepen van *Taroena Djaja* in de laatste dagen van Juni 1677 het beleg sloegen voor den rijkszetel van *Mataram*, en het te voorzien was, dat deze hoofdstad niet lang verdedigd zoude kunnen worden, verliet de toen reeds zeer zwakke, oude vorst van het Mataramsche rijk, *Praboe Mangkoerat II* den 2^{en} Juli daaraanvolgende zijn land, en vluchtte naar *Banjoemas* met het voornemen verder door te reizen naar *Tégál* en van daar uit op nieuw de hulp der toenmalige Oost-Indische Compagnie tegen zijne vijanden in te roepen.

In het Banjoemasche tot aan de desa *Karangwoeni* gekomen, werd de vorst echter zoo ernstig ongesteld, dat van een verder doorzetten van zijne reis geen sprake kon zijn. Hij overleed er ook na eenige dagen, doch werd er niet begraven. Alleen werd hier zijn lijk gereinigd en gebalsemd, waarna het op last van zijn' oudsten zoon verder naar *Tégál* vervoerd en begraven werd op de plek, die naar den geur, dien het gebalsemde en met allerlei bloemen en reukwerk overdekte en overgoten lijk verspreidde, thans nog *Tégál-aroem* genoemd wordt.

De desa *Karangwoeni*, waar het lijk gewasschen en gereinigd werd, dankt ook aan die gebeurtenis haren tegenwoordigen naam »*Pasiraman*», die bad-of waschplaats beteekent.

DE DESA SOMAWANGI.

*

In de eerste jaren van het ontstaan van het groote rijk van *Ma'aram* leefde in de desa *Somawangi* van het district *Poerwaëdja* in het regentschap *Banjoemas* zekere »*Kjai Kětasinga*», wiens zoon getrouwd was met »*Njai Agěng Djoe-koeb*», eene tante van den eersten vorst van *Ma'aram*, algemeen bekend onder den naam van »*Paněmbahan Senapati*.

Genoemde »*Kjai Kětasinga*» had door ijverige boetedoening de gunst der goden en daarmede bovennatuurlijke kennis en begaafdheden verkregen, en werd daarom door de bevolking zijner desa en door allen, die hem kenden, hoog geeerd.

Gewoonlijk deed hij boete of zonderde hij zich voor zijne godsdienstige overpeinzingen af op een bij zijne desa gelegen heuvel, die thans bekend staat onder den naam »*Goenoeng Santri landěp*», d. i. de berg van den helderzienden »*santri*». Deze naam werd aan genoemden heuvel of berg, waarop nog de restes van het kluizenaarsverblijf van »*Kjai Kětasinga*» te zien moeten zijn, door den vorenbedoelden eersten vorst van *Mataram* gegeven. Deze kwam namelijk op zekeren dag te *Somawangi* en bij de plek, waar »*Kjai Kětasinga*» zich in godsdienstige overpeinzingen had afgezonderd, met het voornemen, den »*Kjai*» over het een of ander te raadplegen, doch vóór dat hij één woord gesproken had, deelde de »*Kjai*» hem niet alleen mede, welken wensch hij had, maar ook welke gevolgen die wensch zoude hebben, en gedeeltelijk reeds gehad had.

Daarom noemde de »*Paněmbahan*» hem helderziend en werd de berg, waarop hij boete deed, ook naar hem gehéeten.

»*Kjai Kětasinga*» stierf in een gezegenden ouderdom en werd in de desa *Somawangi* begraven. Bij dit graf staat

ook dat van „*Njai Agěng Djoekoeb*”, omtrent wier levensloop echter niets bijzonders bekend is.

Beide graven worden evenwel thans nog in hooge eere gehouden;- dat van „*Kjai Kětasinga*” om de buitengewone begaafdheden van den daarin begravenen, dat van „*Njai Agěng Djoekoeb*” hoogstwaarschijnlijk om hare hooge geboorte.

Deze graven werden van het oogenblik, waarop zij er stonden. druk bezocht.

Zoo kwam de „Soenan *Mangkoerat II*,” vorst van *Malaran* en *Kartasoera*, tijdens hij tegen „*Pangeran Poegěr*” oorlog voerde, op zekeren dag in 1679 ook bij de desa *Somawangi* met het voornemen er bedoelde graven te bezoeken. Vóór den ingang der desa gekomen werd hij echter uit den zadel geworpen, daar zijn paard door een ongelukkig toeval struikelde. Dit gaf hem aanleiding, om onverrichterzake terug te keeren en de desa voor adellijken en hooggeplaatsten ongenaakbaar te verklaren.

Vele jaren hierna leefde in deze desa een kleinzoon van „*Kjai Kětasinga*” met name „*Kjai Wirasoeta*”, die een beroemd bouwmeester was en als „*děmang*” de desa *Somawangi* bestuurde.

Het gebeurde eens, dat de „*adipati* van „*Wirasaba*” zijne hulp inriep, om een nieuwen „*pěndapa*” te *Banjoemas*, waarheen genoemde „*adipati*” zijn zetel had verplaatst, te bouwen. „*Kjai Wirasoeta*” zond er twee zijner kundigste leerlingen, „*Kjai Djiwaklana*” en „*Kěbo Goemoeloeng*” heen, die met den meesten ernst en ijver aan hunne opdracht voldeden. Toen de „*pěndapa*” opgericht zoude worden, bleek echter, dat een der hoofdstijlen, wellicht door een valsche hand, beschadigd en gekort was.

Hierover ontstond natuurlijk verschil tusschen de bouwmeesters en de hofdignitarissen van den „*adipati*”, dat zoo hoog liep, dat „*Kjai Djiwaklana*” en „*Kěbo Goemoelocng*” het werk staakten en huiswaarts keerden.

„*Kjai Wirasoeta*” was over het gebeurde en over de ondankbaarheid van het hof des „*adipati's*”, zoo ontsticht, dat hij den vloek uitsprak, dat in den vervolge geen „*priaji*” meer in *Somawangi* zal kunnen komen zonder door eenig ongeluk getroffen te worden. Daarom wordt deze desa thans nog voor heilig gehouden.

RĒMBANG.

I.

DE HOOFDPLAATS »TOEBAN».

*

De hoofdplaats „*Toeban*” der afdeeling van dien naam is om vele, er thans nog gevonden wordende herinneringen aan den „*djaman kina*” of goeden ouden tijd merkwaardig te noemen.

Zoo vindt men er aan het zeestrand op ongeveer 40 meters afstands van den „*aloen-a’oen*” een van rasterwerk voorzienen put, die daarom gewoonlijk »*soemoer sroemboeng*” wordt genoemd. Deze put heeft een diameter van ongeveer 2 voeten, en bevat helder, zoet water, en zulks in spijt van de nabijheid der zee en niettegenstaande, dat de golven er bij vloed over heen strijken.

Omtrent het ontstaan van dezen put, die bijna geheel *Toeban* van goed drinkwater voorziet, wordt het volgende verhaald.

In de eerste jaren der invoering van den Islam op *Java* leefde te *Toeban* zekere *Said Maqdoem Ibrahim*, meer bekend onder den naam van „*Socnan Bonang*”. Deze »*Socnan Bonang*” was een zoon van *Sjech Maulana Ibrahim*, algemeen bekend als „*Soenan Ngampit*”, den eersten verkondiger van Mohammads leer in *Java*’s Oosthoek, en stond, evenals zijn vader bekend als een groot god- en rechtsgeleerde. De roem zijner geleerdheid verspreidde zich zelfs buiten *Java* en wekte de jalousie op van vele buitenlandsche geleerden van dien tijd.

Een dezer jaloersche overzeesche geleerden kwam er zelfs toe, zich met twee zijner volgelingen in te schepen en naar *Toeban* te reizen, om er een twistgesprek met

Soenan Bonang te voeren over de leer van den Profeet, en voornamelijk over de daarin verkondigde „*Sarengat*” „*Tarekat*”, „*Hakekat*” en „*Ma'ripat*”, waartoe hij verscheidene godsdienstige en rechtsgeleerde werken medenam.

Bij *Toeban* gekomen werd hij echter door een 'storm overvallen, waardoor zijn vaartuig omsloeg, en hij en zijne volgelingen niet dan met de grootste moeite zich redden konden; al het door hen medegenomene echter ging verloren.

Terwijl zij mitstroostig aan het vreemde strand, waarop zij door den storm geworpen waren, neêr zaten, kwam toevallig *Soenan Bonang* er voorbij. Weldra was hij op de hoogte gesteld van de geschiedenis der schipbreukelingen en van het doel hunner reis. Onder het praten had hij den staf, dien hij op zijne wandelingen gewoonlijk medenam, in den grond gestoken. Toen hij verder wilde gaan, trok *Soenan Bonang* den stok uit den grond, en onmiddellijk ontstond de zoetwaterbron, die thans „*Soemoer Sroemboeng*” heet.

Verbaasd vroeg de overzeesche geleerde hem wie hij was. Nauwelijks had *Soenan Bonang* zijn naam genoemd of de geleerde wierp zich voor zijne voeten op den grond, hem vergiffenis vragende voor zijne stoutheid, door *Soenan Bonang's* macht in twijfel te trekken en zich zelfs met hem te hebben willen meten. Als gunst verzocht hij verder *Soenan Bonang* met zijne volgelingen te mogen dienen, wat hem en zijnen volgelingen goedwillig werd toegestaan.

Sedert dien heeft de wonderput van *Said Magdoem Ibrahim* het grootste deel der bevolking van *Toeban* steeds van goed drinkwater voorzien.

Voorts zijn op de „*pasar*” te *Toeban* twee zwarte steenen te zien, waarvan de grootste voorzien is van eene, ongeveer één vierkanten voet groote uitholling, waaraan een klein geultje zichtbaar is, blijkbaar dienende, om het zich in die uitgebeitelde ruimte verzamelende regenwater een

uitweg te verleenen. Deze steenen worden hier „*Waloe tiban*”, d. i. de uit de lucht gevallen steenen, genoemd, omdat niemand zeggen kan of weet, hoe ze er gekomen zijn, en door wien de uitholling in den grootste gemaakt werd. Daarom ook worden deze steenen thans nog vereerd en ziet men er niet zelden wierook branden of „*boreh*” aanbrengen.

Eene andere merkwaardigheid van *Toeban* is een „*pëndapa*”, die bij het graf van *Soenan Bonang* staat en naar het op het houtwerk daarvan voorkomende snijwerk „*Pëndapa rante*”, d. i. het huis der kettingen, wordt genoemd. Naar het algemeen geloof moet deze „*pëndapa*” van onbekenden oorsprong zijn, daar niemand het gebouw heeft zien maken en oprichten, en het een paar dagen na de begrafenis van *Soenan Bonang* reeds ter plaatse stond. Daarom wordt er geregeld op elken Vrijdag in de maand „*Rědjěb*” een offermaal gehouden, dat „*Gaïpan*”, d. i. het offer der geheimnis, wordt genoemd en waaraan de geheele bevolking van de wijk, waarin het graf van *Soenan Bonang* staat, voor zoover doenlijk, deelneemt.

Verder is op ongeveer 3 $\frac{1}{2}$ palen bezuiden *Toeban* eene druk bezochte badplaats te vinden, die naar hare bronnen, „*Soěmběr Běti*” wordt genoemd. Oudtijds was deze plek een klein moeras, doch sedert daarin een „*kěbo*” verzwolgen werd, is hier alles veranderd en zijn de twee bronnen ontstaan, die thans de gemetselde badplaats van helder, zuiver water voorzien. Aan vorenbedoelde omstandigheid, ontleenen deze bronnen ook haren naam, want „*Běti*” is eene samenstelling der slotsijllabes van de woorden: „*kaěmbět-mati*”, d. i. verzwolgen en dood, die aan de gebeurtenis met den „*kěbo*” herinneren.

Vóórdat *Toeban* bestond woonde bij deze bronnen zekere „*Kjai*” met zijne vrouw, die algemeen onder de namen „*Kjai Agěng*” en „*Njai Agěng*” bekend stonden, en om hunne godsvrucht en goede daden hooggeëerd waren.

»*Kjai Agěng*» woonde er in een „so”- of „*manindjo*”-boom, die vlak bij de noordelijke bron stond, en was gewoon zich in deze bron te baden, terwijl zijne vrouw de zuidelijke gebruikte; van daar dat de noordelijke bron ook de bron van *Kjai Agěng* en de zuidelijke „*Soemběr Widadari*”, d.i. de bron der nimfen, wordt genoemd.

Door de bemoeienis en zorgen vooral van wijlen den bekenden regent van *Toeban*, *Raden Adipati Tjitrasoma*, is deze badplaats thans behoorlijk van een gemetselden bak voorzien en staat daarbij ook eene kleine »*pasanggrahan*», terwijl een goede rijweg er van *Toeban* heen leidt, en eenige „*uaringin*”- boomen, waarin vele apen leven, er eene aangename schaduw geven.

II.

BĚDJAGOENG.

*

In de desa *Bědjagoeng*, vlak bij *Toeban* is het graf te zien van zekeren prins van „*Tjěmpa*” of „*Tjampa*”, die hier algemeen bekend staat onder den naam van „*Soenan Bědjagoeng*”. Deze prins moet een heilige zijn geweest, die vooral voor de toenmalige bevolking van *Bědjagoeng* veel goeds moet hebben gedaan, en daarom tot nu toe hoog in eere wordt gehouden. Bij zijn graf, dat heilig is verklaard, wordt ook dikwerf geofferd, zelfs door personen uit andere streken.

In de nabijheid van dit graf is een put te vinden van ongeveer 75 voeten diepte en 2 meters diameter, die zuiver, helder water geeft en de eenige is in de geheele desa *Bědjagoeng*. Het merkwaardige van dezen put is, dat hij in eene rotslaag geboord schijnt, want de wand bestaat geheel uit rotssteen.

Algemeen meent men het ontstaan van dezen put aan „*Soenan Bědjagoeng*” te moeten toeschrijven, wat het geloof aan zijne heiligheid en wondermacht niet weinig versterkt.

SĒMARANG.

KJAI PANGERAN TĒMBAJAT.

*

In een lang verleden tijd was zekere „*Kjai adipati Pandan-Arang*” „*boepati*” van *Sĕmarang*.

Deze „*boepati*” was zeer rijk, maar had daarbij, ofschoon op zijn gedrag overigens niets aan te merken viel, en hij in zijn doen en laten steeds voorzichtig en nauwgezet was, het gebrek van te veel aan zijne rijkdommen gehecht te zijn, welk gebrek ook zijne vrouw onderscheidde.

Dit wist de „*Wali Soenan Kali-Djaga*”. Om zich van een en ander persoonlijk te overtuigen nam hij eens de gedaante aan van een armen daglooner en kwam met een vracht „*alang-alang*” bij den „*boepati*”. Deze kocht de „*alang-alang*” voor een kwartje en gelaste den verkooper zijne vracht, onder een afdak achter te laten. *Soenan Kali-Djaga* voldeed hieraan, maar stak tevens het door hem ontvangen kwartje in het riet, doch zóó, dat het dadelijk in het oog moest vallen van den eersten, den besten, die er voorbijging. Wat *Soenan Kali-Djaga* verwachtte, gebeurde ook, want een van *Pandan-Arang*’s bedienden vond het kwartje en bracht het aan zijn’meester, die het terugnam en bewaarde. Den volgenden dag kwam de „*alang-alang*”-verkooper weder met een vracht van dit riet, dat ook gekocht werd, zonder dat *Pandan-Arang* er aan dacht, den verkooper het den vorigen dag vergeten kwartje terug te geven. Ook op dezen dag werd het betaalde geld weder achtergelaten en door *Pandan-Arang* bewaard.

Nadat zulks eenige dagen achtereen gebeurd was en *Pandan-Arang* er zich over begon te verwonderen, dat de arme „*alang-alang*”-verkooper nog geen woord had gezegd over het dagelijks door hem geleden verlies, vroeg *Pandan-*

Arang hem, toen hij op eenen morgen weder met eene vracht „*alang-alang*” aankwam, wie hij was en waar hij vandaan kwam.

De „*alang-alang*”-verkooper antwoordde hierop, dat hij te »*Djabalkap*” woonde, en wist, dat *Kjai Pandan-Arang* rijk was, maar er ook van hield, om zijne rijkdommen goed te bewaren, zelfs, dat hij op zijn voorerf een onnoemelijke waarde aan juweelen en andere schatten had begraven.

Kjai Pandan-Arang maakte zich over dit gezegde van den „*alang-alang*”-verkooper boos, en zeide hem, dat hij onmiddellijk bewijzen moest, dat hij waarheid had gesproken. Kon hij dit niet, dan zoude hij in de gevangenis worden geworpen.

De „*alang-alang*”-verkooper antwoordde hierop, dat niets gemakkelijker was. Hij vroeg om een „*patjoel*”, en toen hem dit werktuig gebracht was, verzocht hij *Pandan-Arang* hem de plek, onverschillig welke deze verkoos, aan te wijzen, waar hij graven moest. *Pandan-Arang* beval hem toen den grond te openen vlak voor de plaats, waar hij gezeten was.

De „*alang-alang*”-verkooper voldeed hieraan, en zie, reeds bij den tweeden »*patjoel*”-slag kwamen allerlei gouden en zilveren muntstukken en kostbare juweelen tot aller verbazing te voorschijn!

Pandan-Arang begreep echter tevens, dat hij niet met een'gewonen „*alang-alang*”-verkooper te doen had, en wierp zich daarop voor diens voeten, hem om vergeving smeevende voor zijne fouten, terwijl hij hem vroeg, wie hij was. *Soenan Kali-Djaga* hernam toen zijne ware gedaante, vertelde *Pandan-Arang* wie hij was en waarom hij zich als een arme *alang-alang*-verkooper bij den *boepati* had vertoond.

Toen *Pandan-Arang* wist met wien hij te doen had, verzocht hij *Soenan Kali-Djaga* hem in zijn' dienst te nemen, daar hij zeer verlangde, den *Wali* tot leermeester te hebben. *Soenan Kali-Djaga* stond hem toe in zijnen dienst te komen,

doch onder beding, dat hij voortaan afstand zoude doen van al zijne aardsche goederen en niets zoude medenemen dan de kleederen, die hij noodig had, om behoorlijk voor den dag te komen.

Pandān-Arang onderwierp zich hieraan, maar verzocht één dag tijd, om afscheid van zijne familieleden te nemen en verder zijne zaken te regelen. Ook dit werd hem toegestaan, waarop *Soenan Kali-Djaga* zich verwijderde, na hem gezegd te hebben, welken weg hij volgen zoude.

Toen *Pandān-Arang* zijne vrouw op de hoogte had gebracht van zijn voornemen, om *Soenan Kali-Djaga* te volgen, wilde zijne echtgenootte niets van eene scheiding weten en hem volgen, waarheen hij gaan zoude. *Pandān-Arang* kon haar dit niet weigeren, vooral nadat zij verklaard had, zich geheel aan de voorwaarden van *Soenan Kali-Djaga* te zullen onderwerpen.

Pandān-Arang begaf zich toen op weg, haar zeggende hem zoodra mogelijk te volgen, wat zij beloofde.

Njai Pandān-Arang zoude geene vrouw geweest zijn, indien zij niet getracht had, het verbod van *Soenan Kali-Djaga*, om iets van hare rijkdommen mede te nemen, te ontduiken. Zich niet geheel van hare juweelen kunnende scheiden, besloot zij die in een hollen wandelstok mede te nemen, en zoo begaf zij zich op weg, haren man en *Soenan Kali-Djaga*, die haar een goed eird voor waren, trouw volgende.

Onder weg echter werden *Soenan Kali-Djaga* en *Pandān-Arang* door »*bégal's*» aangehouden. *Kali-Djaga* vertelde den roovers toen, dat zij van hem en zijnen volgeling niets te halen hadden, doch dat de vrouw, die hen volgde, in den stok, dien zij bij zich had, hare juweelen had medegenomen. De »*bégal's*» lieten hem daarop passeeren en beroofden *Njai Pandān-Arang* van al wat ze bij zich had, die na door de roovers te zijn vrijgelaten, zich snikkende bij haren man voegde en dezen het gebeurde mededeelde.

Soenan Kali-Djaga zeide hierop niets anders, dan dat

later ter plaatse, waar de „*begal's*” haar hadden beroofd, eene stad zoude verrijzen, die „*Salah-tiga*” zoude worden genoemd ter herinnering aan de door haar, die met hem en haren man een drietal vormde, begane overtreding van zijn gebod.

Hieraan dankt de tegenwoordige hoofplaats *Salatiga* haren naam.

De drie reisgenooten begaven zich daarop verder op weg en kwamen ten leste op den berg „*Těmbajat*”. Hier bleef *Soenan Kali Djaga* staan, en beval hij *Pandān-Arang* en diens vrouw aan, een „*doekoeh*” te stichten en trouw boete te doen, want na hunnen dood zouden zij als heiligen vereerd worden.

Hierop verdween *Soenan Kali Djaga* in het luchtruim.

Pandān Arang en diens vrouw stichtten op den *Těmbajat* eene „*padoekoehan*” en werden om hunne heiligheid door de omwonende bevolking hooggeëerd. Na hun'dood werden beiden op den top van den *Těmbajat* begraven.

Het graf van *Pandān-Arang* wordt thans nog als dat van *Pangeran Těmbajat* vereerd, terwijl ook bij dat van zijne vrouw dikwerf geofferd wordt.

Volgens anderen moet *Kjai Pandān-Arang* te *Sěmarang* overleden en eerst te *Boebagan* begraven geweest zijn. Bij de oprichting van het kadastraal (?) bureau en de vrij-metselaarsloge moet bedoelde plek daartoe gekozen zijn geworden en, toen men er den grond uitgroef, het graf met het nog gave lijk van *Pandān-Arang* zijn gevonden. Aan deze uitgraving dankt de plek den naam *Boebagan*. Het gevonden lijk werd op den heuvel *Bragota* bij *Sěmarang* begraven, en tot op den huidigen dag is het graf, waarin het ligt, een heilige plek, waarbij velen van heinde en verre komen offeren.

D J A P A R A

I.

DE DESA *DĚRMAKOELA*.

*

In een lang verleden tijd leefde op de plek waar deze desa staat een kinderloos echtpaar, dat uit vrees voor de gevolgen van een in 't land uitgebroken oorlog zich in een grot had verscholen.

Toen de oorlog geëindigd was, stichteden zij bij bedoelde grot een „*padoekochan*”, die zij *DĚrma*koela noemden, en die de oorsprong werd van de tegenwoordige desa van dien naam.

Hier leefden zij in stille afzondering en deden zij trouw boete ter verkrijging van meerdere gunsten der goden, maar daarbij waren zij zeer baatzuchtig, daar zij slechts aan hun eigen heil en niet aan het geluk van anderen dachten; van daar dat wat zij van de goden verkregen, dikwijls nadeelig was voor anderen. Nadat zij hier eenigen tijd geleefd hadden, kregen zij het bezoek van een ander echtpaar, dat zich bij hen wilde vestigen. De man noemde zich „*Poetih*”, de vrouw „*Abang*”, en beiden werden door den stichter van *DĚrma*koela, die zich *Kjai DĚrma*wangsa had genoemd, en door diens vrouw in vriendschap opgenomen.

*DĚrma*wangsa maakte toen de wel, die thans nog naar hem *SoembĚr „DĚrma*wangsa” heet. Om deze bron plantte hij vervolgens allerlei geboomte, dat welig opschoot en weldra een geheel bosch vormde.

Op zekeren dag zijn werk met *Poetih* opnemende, vroeg hij dezen of het wel goed was, dat de wel naar hem genoemd werd, en wat *Poetih* verder van het schoone bosch dacht, dat

hij geplant had. *Poetiĥ* antwoordde, dat het niet mèer dan billijk was, dat de wel naar dengeen genoemd werd, die haar te voorschijn had gebracht, maar dat het te bejammeren viel, dat *Děrmawangsa* het bosch in zijn volle pracht en kracht niet zoude kunnen zien, omdat hij reeds zoo oud was en zulks wel niet meer beleven zoudē. Van daar dat dit bosch thans „*Alas-toewa*” wordt genoemd in den zin van: „het bosch van het oude mannetje.”

Děrmawangsa werd door het slagen zijner stichtingen en van zijn aanplant langzaam aan overmoedig en ging zelfs zoover, dat, toen zich anderen om en bij zijne „*pa-doekochan*” kwamen vestigen en hout uit het door hem geplante bosch gebruikten, om er hunne huizen van te bouwen, hij deze huizen telkens in brand stak. Te langen leste begon de bevolking van *Děrmakoela* te gelooven, dat een vloek op het bosch rustte en daarom het daaruit verkregen hout niet tot huizenbouw gebruikt mocht worden. Hiervan maakte *Děrmawangsa* gebruik, om bij de bevolking zijner desa in nog hooger aanzien te komen, door haar mede te deelen, dat uit dit bosch slechts brandhout mag worden gehaald, en een ieder met schade en ongeluk zoude worden gestraft, die er timmerhout uit durfde te nemen. Daarom wordt dit bosch thans nog als heilig ontzien.

Ook de wel werd oudtijds als eene heilige plek beschouwd, waarbij dikwijls vernacht werd door personen, meest getrouwde paren of weduwen, die van de goden de eene of andere gunst hadden af te smeeken.

Sommigen vertellen, dat, wanneer een op die wijze gedaan verzoek gunstig werd opgenomen, zich een spierwitte tijger aan den verzoeker bij de wel vertoonde; anderen echter beweren, dat het *Poetiĥ* en later diens schim was, die er verscheen.

Wat hiervan ook geweest moge zijn, tegenwoordig echter wordt geene waarde hoegenaamd meer aan deze bron ge-

hecht. Zelfs wordt het water daarvan niet meer gedronken, sedert vlak daarbij eene begraafplaats is gekomen.

Omtrent *Kjai Dërmawangsa* wordt nog verhaald, dat hij op zekerem dag, met zijn' vriend „*Kjai Agëng Pakiringan*” hoofd der toenmaals één geheel vormende desas *Pakiringan*, *Ngablak* en *Djëmboelwoenoet*, in de desa *Poengge* feestvierende, genoemden vriend zooveel „*badeg*” te drinken had gegeven, dat deze beschonken werd en door *Poetih* thuis moest worden gebracht.

Op die thuisreis zag *Kjai Agëng Pakiringan* een massa „*bamboe*” en touwen langs den weg neêrgelegd, gedeeltelijk nog onbewerkt en anderdeels reeds als „*rantjangan*”, d. i. geraamten van hetgeen daaruit gemaakt moest worden.

Op zijne vraag waartoe die materialen dienen moesten, deelde *Poetih* hem mede, dat *Dërmawangsa* ze noodig had voor den bouw van eene nieuwe woning, waarop *Kjai Agëng Pakiringan* hem aanbeval te zijn: „*gëmi ring bëkakas*”, d. i. voor die materialen wel de noodige zorg te dragen.

Aan deze omstandigheden danken de „*padokoehan's*” „*Rantjany*” en „*Gëmiring*” hunne namen.

Toen *Kjai Agëng Pakiringan* met *Poetih* te zijnent terugkwam, was hij reeds zoover hersteld, dat hij behoorlijk weder denken en spreken kon, en zich rekenschap kon geven van den toestand, waarin hij door het veelvuldig gebruik van „*badeg*” was geraakt. Daarom sprak hij tot zijne hem omringende kinderen, kleinkinderen, en vrienden: „Ik verbied voortaan aan mijne kinderen en kindskinderen het gebruik van „*badeg*” of eenigen anderen sterken drank hoegenaamd; alwie dit verbod overschrijdt zal daarvoor met lichamelijke gebreken worden gestraft.”

Aan dit verbod moet het worden toegeschreven, dat de bevolking van *Pakiringan*, *Nyablaq* en *Djëmboel-woenoet* zich tot heden nog van allerlei sterken drank onthoudt.

Wat *Poetih* betreft, deze ontving tot belooning voor den door hem bewezen dienst een nieuw door *Kjai Agëng Pa-*

kiringan ontgonnen „*sawah*”, die om de vele daarin voorkomende bloedzuigers „*Palintahan*” heet.

II.

DE DESA *DJOEWANA*.

✱

Vele, vele jaren geleden verkeerde de gemalin van een der vorsten van *Kartasoera* in zekere delicate positie, en verlangde zij ten zeerste komkommers te eten. In 'svorsten geheele rijk was echter geen enkelen komkommer te krijgen. De vorst zond daarop een zijner beambten uit met den last, niet terug te komen, vóórdát hij er minstens één mede kon brengen.

Lang zwierf deze zendeling vergeefs rond. Eindelijk kwam hij op eene plek, dicht begroeid met „*droedjoe*”, waar een oude man een klein tuintje had, waarin toevallig een komkommerstruik tegen een „*watang*” of polsstok was geplant. Deze komkommerstruik droeg juist één enkele vrucht, die door den zendeling direct werd gekocht.

Vóórdát hij met den komkommer vertrok vroeg hij den ouden man naar de namen van de plek, waar deze woonde, en van den komkommer, dien hij gekocht had, doch de oude wist hem die niet op te geven, zoodat ook hij zijnen vorst, die er mede naar informeerde, hieromtrent geene inlichting kon verstrekken.

De vorst gaf toen aan het met „*droedjoe*” begroeide terrein den naam „*Droedjoewana*”, later verkort tot „*Djoewana*” en aan den komkommer dien van „*Timoen watang*” in herinnering aan den staak, waartegen de struik geplant was.

III.

DE DESAS *BADJO EN KARANGMANGOE*.

✱

In een lang verleden tijd werd de afdeeling *Djoewana*

dikwerf bezocht door zeeroovers, die er behalve anderen buit ook vrouwen en kinderen kwamen rooven, welke zij in andere landen als slaven en slavinnen verkochten.

Het voornaamste hoofd dezer roovers en zeeschuimers was zekere *Badjo*, een woeste en wreede ellendeling, die niets en niemand ontzag en in deze streken geregeld kwam plunderen en rooven.

Eindelijk echter gelukte het der tot wanhoop gebrachte bevolking *Badjo's* bende te verslaan en hem zelven gevangen te nemen. Op eene vreeselijke wijze koelden de verbitterden hunne wraak op den rooverhoofdman, waarop zij zijn verminkt lijk begroeven op de plek, waar thans de naar hem genoemde desa *Badjo* staat.

Dikwerf echter waren de, de roovers vervolgende familieleden der weggevoerde vrouwen en kinderen, niet zoo gelukkig, en moesten zij dan met smart die geliefde familiebetrekkingen door de roovers zien medevoeren zonder er iets tegen te kunnen doen daar zij geene booten of andere vaartuigen hadden, om die roovers op zee te kunnen achterna zetten. De plek waar zij dan „*mangoë*”, d. i. in vertwijfeling over de hun toeg-brachte slagen stonden, en waar later eene desa verrees, heet tot heden nog »*Karang-mangoë*”, d. i. de plek der vertwijfeling

IV.

DE DESA DARAPAJOENG.

*

Toen *Narajana* eens met zijne zuster *Sěmbadra* in het Djaparasche verdwaald raakte en niet wist, waarheen hij gaan moest, zeide hij tot *Sěmbadra*: »Blijf hier een oogenblik op mij wachten; ik ga een weg zoeken, dien wij volgen kunnen, — maar steek uw „*pajoeng*” in den grond en ga er onder zitten!»

Daarop verwijderde hij zich. Nauwelijks was hij echter

weg, of *Sēmbadra* zag een vreeselijken draak op haar afkomen, om haar te verslinden. In haren angst liep zij al schreeuwende weg en liet hare „*pajoeng*” staan.

Op haar geschreeuw aangelopen, zag „*Narajana*”, dadelijk, dat hij hier te doen had met een zendeling van zijn vijand *Kangsa*, namelijk den draak *Naga-Diktja*, die in last had hem en zijne zuster, alsmede zijn broeder *Kakrasana* te doodden. Daarop een aangepunten *bamboe-woeloch*-stok nemende, bediende hij er zich van als van een werpspies en sloeg er den draak het hoofd mede af, dat in zee viel en verdween. Het kronkelende lichaam van den draak veranderde in de rivier, die thans nog *Si-Naga* heet, terwijl de vergeten „*pajoeng*” een „*Widara*”-boom werd, die thans nog moet bestaan. De later hierbij gestichte desa werd daarom *Widarapajoeng* genoemd.

V.

DE DESA *KALISABOEQ*.

*

Vele jaren geleden ontgon zekere *Kjai Pěrgola* uit *Pati* een drassig stuk grond ten noordwesten van *Djoewana*.

Op zekeren dag vermocid het werk stakende, besloot hij zich te verfrisschen door een bad te nemen in de in die buurt stroomende rivier. Zich ontkleedende legde hij zijn „*saboeq*” of gordelband op een grooten steen aan den oever der rivier, en nam een bad.

Toen hij gebaad had, riep hij een zijner bedienden toe hem den „*saboeq*” te brengen. Deze liep naar den steen, doch vond er tot zijne verbazing in stede van den „*saboeq*” een „*Oela-wělang*” liggen, terwijl van den gordelband geen spoor meer te vinden was.

Om het wonderlijke van het geval besloot *Kjai-Pěrgola* toen, ter plaatse eene desa te stichten en haar den naam *Kalisaboeq* te geven.

TIREBON.

I.

DE BOSSCHEN VAN *SILOEMAN*.

*

Bij de desa *Siloeman* van het district *Rantja* der afdeeling *Tjiamis* is een bosch te vinden, dat bij de omwonende bevolking als het „*Lewweung onom*”, d. i. het bosch der onzichtbare geesten bekend staat.

Van dit bosch worden zonderlinge dingen verhaald.

Zoo moet het aan personen, die er ingaan en door de geesten, die het bewaken, begunstigd worden, als eene uitgestrekte en zeer welvarende streek toeschijnen, waar overvloed bestaat aan allerlei levensmiddelen en aan al wat verder het leven veraangenamen kan. Soorten van vruchtboomen staan er in vollen bloei, en allen, die het geluk hebben zulks te zien, mogen van de vruchten en bloemen zooveel plukken, als zij verlangen. Alleen mag hiervan niets naar huis worden medegenomen, want wanneer zulks gedaan wordt, veranderen die vruchten en bloemen onmiddelijk in kluiten aarde of eenige andere oneetbare of onbruikbare zelfstandigheid.

Bezuiden dit bosch is ook een moeras of plas gelegen, begroeid met hoog gras en divers geboomte, en waarin allerlei soorten van zoetwatervisschen leven. Dit moeras staat in deze buurt bekend als het „*Rantja Onom*”, d. i. het moeras der onzichtbare geesten, en heeft mede de eigenaardigheid van aan hen, die door bedoelde geesten begunstigd worden, niet als een moeras, maar als een overschoon, meer met kristalhelder water toe te schijnen, waarin honderden verschillend gekleurde visschen rondzwemmen.

Wat de «*Tiang onom*» of onzichtbare geesten zelf betreft, vaak nemen zij de gedaante aan van werkelijke menschen en wonen dan spelen en vertooningen in de nabijgelegen desas bij, doch tegen den tijd waarop deze spelen of vertooningen beeindigd worden, verdwijnen zij plotseling, zonder dat iemand der overige aanwezigen weet te zeggen, hoe of waarheen zij vertrokken zijn.

Ook worden zij niet zelden op de «*pasar's*» gezien, waar zij evenals andere bezoekers inkoopingen doen, doch zonder veel te praten of te bieden en naar de prijzen te vragen. Wat van hunne gading is, nemen zij eenvoudig weg, terwijl zij er geld voor in de plaats geven.

Iedere verkooper op de «*pasar's* van *Tjiamis*» is met deze gewoonte der «*Tiang onom*» bekend, en weet ze ook van andere koopers te onderscheiden, daar zij gemeenlijk met halsketens van «*rotan*»-bloemen en met van de eene of andere grassoort of wortel gemaakte pols- en enkelringen loopen. Ook zal niemand hen ooit molesteeren of in het een of ander hinderen, want zulks geschiedt niet straffeloos, maar wordt steeds door de eene of andere ziekte vergolden.

Overigens zijn deze «*Tiang onom*» niet kwaad, daar zij de bevolking bij hare openbare en andere werken en bezigheden niet zelden helpen, ofschoon bij dergelijke gelegenheden niets van hen te zien is. Zelfs kan in lastige gevallen hunne hulp worden ingeroepen ter opsporing van misdadigers of tot het zoeken van die gegevens, welke eene rechtszaak klaar en duidelijk kunnen maken.

Aan het vorenbedoeld geestenwoud grenzen de bosschen, die meer bepaaldelijk de namen «*Siloeman*» en „*Djatiléga*» dragen, en evenals het „*Louweung onom*» in zekeren reuk van heiligheid staan. In deze bosschen wemelt het van allerlei groot en klein wild, en zijn zelfs wilde dieren niet zeldzaam.

Allen, die deze drie bosschen bezoeken en binnendringen, is het verboden, om, wanneer zij er iemand

mand ontmoeten, die zonderling gekleed gaat of aan eenig, mede buitengewoon werk bezig is, dezen naar zijne herkomst te vragen of uit te lachen.

De overtreding van dit verbod wordt altijd met zware ziekten, dikwerf zelfs met krankzinnigheid of den dood gestraft, en zij, die van de hier opgelopen ziekten genezen, blijven er toch hun leven lang nog de naweeën van gevoelen.

Intusschen is het niet bepaald verboden dergelijke personen aan te spreken, en zelfs met hen een geregeld discours te voeren, mits daarbij niets gezegd wordt, wat hen persoonlijk betreft of hen beledigen of verstoord maken kan.

II.

DE STEENEN VAN *LINGGA-REA*.

*

Ten zuidwesten van den »*Goenocng Tjandana*» bij de desa *Boebochan* in het district *Pandjaloe* staat een heuvel, die algemeen bekend is onder den naam: *Lingga-rea*.

Op den top van dezen heuvel is eene groote menigte steenen te vinden, die, ofschoon onduidelijk, vooral doordat zij gedeeltelijk beschadigd, en anderdeels onder mos en ander vuil bedolven zijn, thans nog de vormen van menschelijke lichamen en allerlei voorwerpen, als hoofden en rolkussens, kapmessen, werpspiesen en dergelijken vertoonen.

De plek, waar deze steenen te vinden zijn, is zeer woest, dicht begroeid en buitengemeen vochtig, zoodat men, er op bloote voeten komende, gevaar loopt van koude te vatten of eene buikziekte op te loopen.

Omtrent deze steenen wordt verteld, dat in een lang verleden tijd, toen te *Pandjaloe* nog een »*boepati*» zetelde, zekere »*boepati*» van *Soekaboemi* hem met volk uit de »*Djampang*» heimelijk dacht te overvallen, doch de »*boepati*» van *Pandjaloe* zulks te weten kreeg en zijnen vijand,

die zich met zijn volk op den „*Lingga rea*” genesteld had, voorkwam en met de zijnen doodde. De lijken dier verslagenen en al de op het gevechtsterrein achtergebleven voorwerpen zouden toen in deze steenen veranderd zijn.

III.

DE DESA *KAWALI*.

*

Vóórdat in deze streek menschen woonden, moeten, volgens het algemeen geloof, de goden op zekeren dag een „*koewali*” of aarden kookpot uit den hemel hebben neêrgeworpen, die op den grond vallende en er binnen-dringende onmiddellijk veranderde in de bron, die thans nog bestaat en „*Sëndang Kawali*” heet.

De later bij deze bron verrezen desa, die tegenwoordig de hoofdplaats is van het district van dien naam, werd „*Kawali*” genoemd.

Deze bron staat min of meer in een reuk van heiligheid; men kan er althans komen om zich te laten voorspellen, of men hetgeen men wenscht, al dan niet zal verkrijgen. Hiertoe moet men „*boemboe*”, waarmede gewoonlijk geiten- of schapenvleesch gegeten wordt, medenemen, bestaande uit een mengsel van samen fijngestampte „*koenir*” of kurkema, „*lěmpoějang*”, „*brambang*” of roode uien, „*bawang*” of knoflook en wat zout. Deze „*boemboe*” wordt aan den „*djoeroekoentji*” der bron overhandigd, die na het mengsel in een aarden of porceleinen schotel of kom te hebben geplaatst en er onder het branden van wierook een gebed over te hebben uitgesproken, den schotel of kom in de bron neêrlaat.

Wanneer de in de bron rondzwemmende visschen er in massa op afkomen en daarvan eten, kan men zeker zijn, dat men, hetgeen men wenscht of verlangt, verkrijgen zal; in het tegengestelde geval behoeft men op de vervulling zijner wenschen niet te rekenen.

IV.

DE DESA BOEROENG-DIOEK.

*

Ten tijde, dat de tegenwoordige residentie *Tjirëbon* nog een onderdeel uitmaakte van het groote rijk van *Mataram*, stond ter plaatse, waar men thans de desa *Oetama* vindt, de zetel van den „*boepati*” van *Tji-Antjang*.

Op zekeren dag zoude deze „*boepati*” in de *Tji-Leuir*, de rivier van *Tjiamis*, gaan visschen en reeds was alles daartoe in gereedheid gebracht en het gezelschap zelfs ter bestemde plaatse aangekomen, toen de „*boepati*” een schrijven van den „*Soenan*” van *Mataram* ontving, waarbij deze hem met den meesten spoed naar zijne hoofdstad opriep. De vischpartij ging toen niet door, waarom de „*boepati*” tot zijne omgeving zeide, dat, wanneer hier ooit eene desa gesticht werd, deze den naam „*Woeroeng-dioek*” moest dragen, omdat het „*dioek*”, d. i. zitten van het gezelschap er „*woeroeng*”, d. i. niet doorgestaan, afgesprongen was. Later is deze naam hetzij uit onkunde, hetzij door andere redenen in *Boeroengdioek* veranderd.

AANTEEKENINGEN.

- Adipati. = landvoogd, opperregent, — *Raden Adipati* = titel van regenten, hooger dan *toemënggoeng*"; ook — titel van den rijksbestuurder in *Soerakarta* en *Djogjakarta*.
- Adjag. = een soort van wilde hond of jakhals. Van deze, dikwijls zeer gevaarlijke dieren kent de Javaan drie soorten, waarvan de kleinste „*kikiq*”, de middelsoort „*adjag*” en de grootste, veel op langharige en pluimstaartige wolven gelijkende soort „*wawar*” worden genoemd (volgens sommigen de middelsoort).
- Adji-Saka = de min of meer mythische persoon, die den Javanen het letterschrift moet hebben geleerd, benevens de jaartelling van „*Çaka*”. Het tijdstip der aankomst op Java van dezen „*Adji-Saka*” is het begin der tegenwoordige javaansche telling.
- Alang-alang = *Imperata arundinacea* Cyrill; nat. fam. der Gramineae; groeit in geheel *Ned. Indië*. Dit lange, scherpe gras bezigt men veel tot het dekken van huizen; de wortels geeft men in aftreksel tegen urethroblennorrhoea en hydrops (G. I. Filet: Plantkundig woordenboek voor *Ned. Indië*.)
- Alas-toewa = van „*alas*” = bosch, woud, en „*toewa*” = oud, bejaard; eigenlijk = oud bosch, oerwoud.
- Aloen-aloen = open vlak terrein, dienende tot verzamelplaats der menigte bij volksvermaken, enz. Der-

gelijke pleinen, meest van ongeveer vierkanten vorm, worden tegenwoordig nog bijna alleen voor de woningen van vorsten en regenten gevonden.

Ambèn = breede rustbank, zoowel tot zit- als tot ligplaats dienende

Anggara kasih = de begunstigde, geliefde Dinsdag, d. i. Dinsdag „*Kliwon*”, nl. de Dinsdag, die met den vijfden dag der vijfdaagsche javaansche markt-week samenvalt. Zie „*Kliwon*” hierachter.

Ani-ani = klein, sikkelvormig, in een plat, van een dwarslat voorzien handvat over zijn geheele lengte bevestigd mesje, waarmee de rijsthalmen gesneden worden.

Ara-ara = elke braakliggende, onbebouwde en met kreupelhout of gras begroeide, meestal onvruchtbare vlakte, heide of wildernis.

Badeg = een sterke, bedwelmende uit diverse rijstsoorten bereide drank.

Badjo = een eigennaam; onder dezen naam worden ook een soort reuzen verstaan.

Bakah = een eigennaam.

Bale-pandjang = naam van een district en desa in de afdeling *Magetan* der residentie *Madioen*; van »*bale*” = zaal, vergaderzaal, -(ook zit-of ligplaats) en »*pandjang*” = lang, uitgestrekt.

Bamboe-woeloeh (jav: woeloeh) = *Bambusa exelsa* Miq. nat. fam. der Gramineae; groeit op *Java* en in de *Molukken*: zeer hooge rietsoort, enz. (Filet, Plantk. woordenb.) De dunne, lange en zeer harde stokken dezer *Bamboe*-soort zijn zeer geschikt voor lansen en werpspiesen, en worden dikwijls ook als blaasroeren gebruikt.

Banjoemas = naam eener residentie en van de hoofdplaats daarvan; van »*banjoe*” = water, en »*mas*” = goud, goudkleuring, geel. Het water der *Sé-*

rajoe, de groote rivier van *Banjoemas*, is meest troebel en geelgekleurd.

Banjoepoetih = naam eener desa; van „*banjoe*” = water en „*poetih*” = wit, witgekleurd.

Bawang = *Allium sativum* L; nat. fam. der Liliaceae; in geheel *Ned. Indië* verbouwd (Filet: Plantk. woordenb.)

Bëbëd = het lange beenkleed der mannen, dat als een rok om de middel geslagen wordt en het benedenlijf dekt.

Bëdjagoeng = naam eener desa, van „*bëdja*” of „*bëgdja*” = geluk, enz. en „*goeng*”, grondwoord van „*agoeng*” = groot, enz.

Begal = straatroover, roover op den openbaren weg of op bevaren rivieren, zoowel bij dag als bij nacht.

Bëlo = veulen; „*bëlo soekoen*” = tandeloos veulen; „*soekoen*” = tandeloos, geene tanden maar alleen verhard tandvleesch hebben.

Bërkasaqan = allerlei berg- en boschduivels; soort van booze, op het gebergte en in de bosschen wonende geesten, die zich onder allerlei schrikwekkende gedaanten voordoen.

Bëti = naam eener bron en badplaats; samentrekking van „*kaëmbët*” = verzwolgen, en „*mati*” = dood, en eene zinspeling op den dood van een buffel, die hier in den drassigen grond moet zijn verdwenen.

Bođo = dom, domoor, botterik.

Boeboehan = naam eener desa.

Boemboe = specerijen, kruiden, ingredieënten tot bereiding van de eene of andere spijs of drank, enz.

Boepati = heer, landvoogd, regent.

Boeroengđioek, ten rechte *Woeroeng-đioek* = naam eener desa, van „*woeroeng*” = niet doorgaan, mislukken,

enz. en „*dioek*” (Soendaasch) = zitten, ergens plaats nemen, enz. Het door verwisseling van den beginmedeklinker ontstane »*boeroeng*” (Soendaasch) heeft behalve de beteekenis van: gek, tot niets nuttig, nutteloos, enz. ook die van: niet doorgaan, mislukken, verijdel, etc.

Boeta = daemon, titan, reus, boosaardig gedrocht.

Boq-lara = juffer; betiteling van een meisje uit den fatsoenlijken stand, dat niet van vorstelijke afkomst is.

Bratasena = naam van den tweeden der vijf »*Pandawa's* (zie hierachter); van »*Brata*,” ten rechte »*Bhârata* of *Bharat*” = eigennaam van een vorst van het *Maan*- geslacht, stamvader der *Pandawas* en en »*Korawas*”; ook gebruikt (in 't algemeen) ter aanduiding van de afstammelingen van »*Bhârata*” en »*sena*” = heir, leger,- dus *Bratasena* = het het leger »*Bhâratas*,” d. i. de persoon, die door zijne buitengewone kracht enz. dit leger vervangt, etc.

Brawidjaja = eigennaam, van »*Bra*” = schitterend, en »*Widjaja*” = triomf, overwinning,

Darapajoeng, ten rechte »*Widara-pajoeng*” = naam eener desa, beteekenende: de uit een »*pajoeng*” = zonnescherm, ontstane »*Widara*”-boom, = *Zizyphus jujuba* Lam.; nat. fam. der *Rhamneae*; groeit door geheel »*Ned. Indië*”. De wortel en bast van dezen boom zijn bitter en worden, om de tonische eigenschappen als geneesmiddel aangewend; de stam levert een sterk bouwhout; op de takken wordt soms gomlak gevonden; de flauwe vruchten worden door velen gegeten; zij waren vroeger officineel en in gebruik bij borstaandoening, (Filet: Plantk. woordenb)

Dëmaq = naam van eene afdeeling en de hoofdplaats daarvan in de residentie »*Sëmarang*”, vroeger de rijkszetel van Mohammedaansche vorsten,

- Dërmakoela** = naam eener desa, van »*Dërma*'' = o. a. hetgeen door iemand nagelaten of gesticht is, en »*Koela*'' = ik, mijn, enz: dus: hetgeen door mij wordt achter-gelaten, mijne stichting, mijne volkplanting. enz.
- Dërma-wangsa** = een eigennaam, van »*Dërma*'' = o. a. vader, en »*Wangsa*'' = familie, bloedverwanten, enz. dus: de vader zijner familie, etc. of ook (zie hiervoren *Dërma-koela*): »de stichting van *Wangsa*''.
- Diqtja** = Ditya = daemon, titan; *Naga Diqtja* = de naam van een atschuwwekkenden draak met een daemonenkop en het lichaam van een slang met pooten
- Dioek** (Soendaasch) = zitten, zich ergens op plaatsen, ergens plaats nemen, enz.
- Djabalkap** = (arabisch) eigennaam = het verwijderend gebergte (?), van جبال = berg, gebergte, en كاف = verwijderend, terugdrijvend.
- Djaka** = ongehuwd, mannelijk persoon, jongeling: »*Djaka-Sëngkala*'' = eigennaam, of liever toenaam van den persoon, die op »*Java* de *Sëngkala*'' = tijdrekening of jaartelling invoerde (de telling van »*Çalivâhana* of *Çaka*'')
- Djaman kina** = de oude tijd, vroegere eeuwen, enz. van »*djaman*'' (arab:) زمان = tijd, tijdperk, en »*kina*'' = oud, oudtijds, lang verleden, enz.
- Djampang** = naam van een grassoort (Eleusine Coracana Grtn. ?) en van twee, in »*koelon*'' = west, en »*wetan*'' = oost, onderscheiden, onder de afdeeling »*Sockaboemi*'' der residentie »*Prcanger-Regentschappen*'' ressorteerende districten, waar deze grassoort veel gevonden wordt.
- Djangan** = een soort inlandsche soep van groenten of vleesch; in het maleisch: »*sajoer*''

Djati-lĕga of Djati-lĕgah = het uitgestrekte „*djati*”-bosch; van „*djati*” = *Tectona grandis*, Lf.; nat. fam. der Verbenaceae (zie verder Filet: Plantk. woordenb.) en „*lĕga*” of „*lĕgah*” (Soendaasch, ook javaansch,) = uitgestrekt, ruim, breed, enz.

Djĕmboel-woenoet = naam eener desa, van „*djĕmboel*” = kwast, pluim, en „*woenoet*” = naam van een boom (*Urostigma balicum* Miq.?)

Djiwaklana = eigennaam.

Djoeroekoentji = sleutelbewaarder, bewaker van eene begraaf-of andere heilige plaats;-van „*djoeroe*” over iets gesteld, met iets belast, en „*koentji*” = sleutel.

Djoewana, ten rechte *Droedjoewana*; naam eener afdeeling en der hoofdplaats daarvan in de residentie *Djapara*, = het bosch der „*droedjoe*” = *Dilivaria ilicifolia*, Juss., *Dilivaria ebracteata*, Juss. en *Dilivaria scādens* Nees; nat. fam. der Acanthaceae; moerasplant. De asch dezer plant levert eene goede loog; men prijst het kruid verder als heilzaam aan bij asthma en tot het verdrijven van kwade geesten bij zwangeren; de wortels wendt men uitwendig aan op vergiftigde wonden en bij beri-beri, inwendig tegen buikpijn. (Filet: Plantk. Woordenb.)

Djoglo = bijzondere vorm van het dak eener woning enz., waarvan het spitstoelopend, uit vier driehoeken samengestelde middenstuk verbonden is aan vier, meer vlak liggende zijdaken of „*emper's*”.

Doekoeh, ook „*pađoekochan*” = gehucht, buurt van eenige bij elkander staande huizen en erven.

Doewoer = hoog, verheven.

Droedjoe zie *Djoewana*.

Droedjoewana zie *Djoewana*.

Ĕmbah = grootvader of grootmoeder; deze benaming wordt ook gegeven in 't algemeen aan heele oude

personen, die men eert en wie men eerbied bewijzen wil. »*Ēmbah Bodo*» zie »*Bodo*».

Ēmban = kindermeid, iemand, aan wie de zorg voor een kind is opgedragen, enz. Vorstelijke personages houden dergelijke verpleegsters, die niet zelden grooten invloed uitoefenen, hun leven lang bij zich.

Ēmpoe = hoofd, hoofdpersoon eener secte of leerschool, enz.; titel aan oude dichters, enz. gemeenlijk gegeven. »*Ēmpoe Anggadjali*» een eigennaam

Gagaqan = naam eener plaats, van »*gagaq*» = kraai, enz. met het achtervoegsel »*an*», beteekent: plaats, enz. der kraaien.

Gaipan of gaiban = (arab: غَائِب) verborgen, geheim, iets in 't geheim doen, enz.

Gareng-lor = *Noord-Gareng*; naam eener desa.

Gēmiring = naam eener desa.

Gēntong = groote aarden pot (urnvormig) ter bewaring van water, rijst, enz. »*Sēntana Gēntong*» zie bij *Sēntana*.

Gisiq = strand, zeestrand, enz. »*Gisik pēngadon ajam*» = het strand der hanengevechten, d. i. waar hanengevechten gehouden worden, enz.

Goeboeg = tijdelijk wachthuisje op bebouwde velden, waarin de bewakers van den aanplant kunnen schuilen: deze »*goeboeg's*» hebben den beganen grond tot vloer, terwijl de duiventilvormige of veel daarop gelijkende »*ranggon's*» een door vier stijlen gedragen en een paar meters boven den beganen grond hoogen, meest uit »*bamboe*» maakten vloer hebben.

Goenoeng = berg, gebergte, »*Goenoeng-Kēlir*» = de »*Kēlir*» berg, d. i. die veel van een »*kēlir*» heeft; »*Goenoeng Santri landēp*» = berg van den scherpzinnigen »*Santri*»; »*Goenoeng Tjaṇḍana*» = de berg der »*Tjaṇḍana*»-boomen. Zie »*Santri*» en »*Tjaṇḍana*» hierachter.

- Goewa = hol, spelonk, grot „*Goewa Kalaq*” = de grot van, bij, te „*Kalaq*”.
- Hakekat = (arabische) *ḥaqīqah* = waarheid, de waarheid ware beschrijving eener zaak, - wat behoort verdedigd te worden, heiligdom.
- Hanoman = ook „*Hanoeman* en *Hanoemat*”. = de be-roemde aap uit de „*Rāmāyana*” zoon van „*Pa-wana*” (de wind) bij *Andjaná*,” vrouw van den aap „*Kesari*”
- Kaḍal = een soort van gras- of tuinhagedis, ook aard-agamen.
- Kakrasana = bijnaam van „*Ba’adewa*”, vorst van „*Ma-docra*”, zoon van „*Wasoedewa*”, oudere broeder van „*Krěsna* of *Narajana*”, incarnatie van den God „*Basoeki*”; ook bekend als „*Sangkarsana*, *Dja’adara*”, enz.
- Kalaq = naam eener desa, hoogstwaarschijnlijk ontleend aan dien van een heester: *Polyosma integrifolia*, Bl.; nat. fam. der *Escalloniceae*.
- Kali-saboeq = naam eener desa; van „*Kali*” = rivier, en „*saboeq*” = gordelband, enz.
- Kangsa of *Kansa* = naam van een vorst van „*Mathurá* (jav: der *Jadawa’s*); zoon van „*Oegrasena*”, neef maar tevens vyand van „*Narajana*, door wien hij gedood werd.
- Karang-mangoe = naam eener plaats; van „*Karang*” = plek, plaats, erf, en „*mangoe*” = in vertwijfeling staan, op iets staren, enz
- Karang-woeni = naam eener plaats; van „*Karang*” = erf, plaats, enz. en „*Woeni*” = *Antidesma bunias* Sprg.; nat. fam. der *Antidesmeae*; hooge boom; de zuurachtige bladeren nuttigen de inlanders gaarne, zoo rauw als gekookt; zij worden ook als zweetdrijvend middel gegeven tegen syphilitische aandoeningen en uitputting; de vruchten worden

rauw gegeten of bij visch gekookt. (Filet: Plantk.

Woordenb.) „*Karangwoeni*” beteekent dus: plaats der *Woeni*-boomen.

Kartasoera = naam van een rijkszetel.

Kasoewara = een eigennaam.

Kawali = aarden kookpot; ook de naam van een district in de afdeeling *Galoeh* der residentie *Tjirëbon*.

Këbo = buffel (*Bos bubalus*); *Këbo-goemoeloeng* = eigennaam.

Këdoeng = diepe kuil of plaats in een rivier, kolk.

Këlir = het witte scherm, dat bij vertooningen van den „*Wajang poerwa*” dient, om de schaduwbeelden der poppen op te vangen.

Këndang = inlandsche, langwerpige ronde trom, een der instrumenten van het „*gamëlan*”-orkest. „*Sela-Këndang*” = de „*Këndang*”-vormige steen.

Këpeq = een langwerpige valies met los deksel.

Këtasinga = een eigennaam.

Këting = een soort klein vischje. „*Sirah Këting*” = kop van een „*Këting*”.

Kjai = eene vereerende betiteling van deftige en fatsoenlijke mannen van jaren, dikwijls ook gebruikt in den zin van: vader, enz. „*Kjai-Agëng*” mede een eerbiedige betiteling. „*Kjai-Agëng*” „*Pakiringan*” = de groote „*Kjai*” van *Pakiringan*, een toenaam; „*Kjai Përgola*” = een eigennaam.

Kliwon = de vijfde dag der javaansche markt-week, waarvan de dagen zijn: „*Lëgi*”, „*Paing*”, „*Pon*”, „*Wage*”, en „*Kliwon*.” Sommigen doen deze week aanvangen met „*Paing*”.

Koenir = kurkuma: *Curcuma longa*, L.; nat; fam. der *Zingiberaceae*; overal in *Ned. Indië*. De curcuma-wortel wordt door den inlander veel gebruikt; wegens den prikkelenden smaak mengt men hem in bijna alle saucen en kerrij's; als geneesmiddel

dient men hem toe bij geelzucht, bij verstoppingen en tegen blaas-en nierstenen; uitwendig bezigt men hem tegen velerlei zwellingen en abscessen en bij rheumatische aandoeningen (Filet: Plantk: woordenb.)

Koewali zie Kawali.

Lawoe = naam van een vulkaan op de grens der residentien *Madioen* en *Soerakarta*.

Lëgi = de eerste dag der javaansche markt-week; zie „*kliwon*”.

Lëmpoejang = Zingiber amaricans, Bl; nat: fam der Zingiberaceae; overblijvend; den wortel mengt men in vele uit- en inwendige geneesmiddelen; de jonge, nog niet ontrolde bladeren zijn eene lekkere groente. (Filet: Plantk. Woordenb.)

Leuweung onom (Soendaasch) = het bosch der onzichtbare geesten; van »*Leuweung*” = bosch, woud, en »*onom*” = »*ronom*”, grond-woord van »*ngaronom*”, = bespieden, op den uitkijk staan, in 't geheim iemand of iets begluren, enz. dus eigenlijk »*Leuweung onom*” = het bosch der ver-of bespieders, enz.

Lingga-rea (Soendaasch) = de menigte, de vele linggas of linggams, van »*lingga*” = linggam, phallusvormige steen, en »*rea*” = veel, in menigte, in groote hoeveelheid, enz.

Loewëng-amba = de ruime, groote spelonk, van »*loewëng*” = spelonk, gat, grot en »*amba*” = ruim, breed, groot, uitgestrekt.

Lomboq = spaansche peper = *Capsicum annum*, L.; nat. fam. der Solaneae; groeit in *Ned. Indie* in tuinen en in 't wild; éénjarig; de vruchten dienen tot specery in de meeste spijzen en zijn onmisbaar bij de rijsttafel; de geneeskrachtige aanwending, veelal uitwendig, verschilt niet veel van die in *Europa*. (Filet: Plantk: woordenbr.)

„*Lomboq tatoeng*” = *Capsicum frutescens*, L.
(groote vruchten.)

Lorog = naam van een district in de afdeeling »*Patjitan* der residentie *Madioen*; »*lorog*” = een groote gleuf tusschen twee hellingen, een door hoogten omringde vallei of vlakte, enz.

Madja-paït = naam van een der vroegere groote inlandsche rijken op *Java*; van „*Madja*” = hooge boom, *Aegle marmelos* Rb; nat. fam. der *Aurantiaceae* (Filet: Plantk. woordenb.) en »*paït*” = bitter, wrang.

Magëtan = naam eener afdeeling en der hoofdplaats daarvan in de residentie *Madioen*.

Mangkoerat = eigennaam, van „*Mangkoe*” = iets op den schoot dragen, houden, enz. »*rat*” = de wereld enz.

Manindjo = (maleisch = »*So*” javaansch) = *Gnetum Gnemon* L.; nat. fam. der *Gnetaceae*; groeit bijna overal in *Ned.-Indie*; boom; de jonge bladeren en vruchten zijn als een aangename groente overal zeer gezocht; de bast levert een uitmuntende vezelstof, waarvan touw wordt geslagen, dat zeer duurzaam onder water is. (Filet: Plantk. woordenb.)

Mantri-goenoeng = benaming van een soort politie- en justitie-ambtenaren, tevens belast met openbare werken onder het gebied van den „*Soenan*” van *Soerakarta*, en „*Soeltan*” van *Djogjakarta*.

Maqdoem Ibrahim = een eigennaam.

Ma’rifath = arabisch معرفة = kennis, voornamelijk der „*ilmoe’s*” of (godsdiensstige) wetenschappen, enz.

Masdjid (arabisch مسجد = jav: »*mësdjid*”, „*mësigit*”) = moskee, bedehuis.

- Mataram** = naam van een'oud-javaanschen rijkszetel; = versterking, fort, enz.
- Maulana Ibrahim** = een eigennaam.
- Merti** = een eigennaam.
- Naga** = draak, gedrochtelijke slang; „*Naga-Digtja*”- zie „*Digtja*”;- „*Si-Naga*” = naam eener rivier in de residentie *Djapara*.
- Narajana** = een bijnaam van den god *Wishnoe* en van zijne incarnatie *Krēsna*, en gewone naam van dezen laatsten vóór zijne vestiging te *Dwarawati*; zoon van *Wasoedewa*, vorst van *Madoera*; broeder van *Kakrasana* en *Sēmbadra*; volle neef der drie oudste *Pandawa's*, zwager van *Ardjoena*; nog bekend onder de namen: Vorst van *Dwarawati*, *Wishnoe-moerti*, *Arimoerti*, *Madoesēdana*, *Djagadnata*, *Kesawa*, *Djanardana*, *Pudmanaba*, enz; een der meest geliefde en geachte figuren uit den „*Wajangpoerwa*”
- Njai** = vereerende betiteling van fatsoenlijke vrouwen op leeftijd, gelijkstaande met »*Kjai*” tegenover mannen (zie aldaar); ook gebruikt in den zin van »juffer, moedertje, grootmoedertje”, enz. „*Njai-Agěng*” = tegenover vrouwen hetzelfde als »*Kjai-Agěng*” tegenover mannen; „*Njai Agěng Djoe-koeb*” = eigen-of toenaam, = de „*Njai Agěng*” van „*Djoe-koeb*” (een plaatsnaam?)
- Ngablaq** = naam eener desa; van „*blaq*” = open liggen, open en bloot.
- Ngambaq** = naam eener desa; van „*ambaq*” = hoop, stapel, menigte.
- Ngasēm** = naam eener desa. van »*asēm*” = tamarinde-boom (*Tamarindus indica*, L. nat. fam. der *Papilionaceae*; Filet: Plantk. woordenb.)
- Nglaran** = naam eener desa; van „*lara*” = ziek, ziekte enz. ook mejuffrouw (voor dochters van kleinkin-

deren van den vorst, zoolang zij ongehuwd zijn.)

Ngoenoet = naam eener desa; van »noet'' (grondwoord »toet'') = naloopen, achterna gaan, volgen.

Ngrèdjeng = naam eener plaats en van een berg; van „rèdjeng'' = rots; gesteente, dat van den top van een berg in een ravyn of in de vlakte is neêrgevallen en eene hoogte vormt, enz.

Nradjan = naam van een overzeesch (?) rijk.

Oela = slang; „Oela-wělang'' = de bonte, wit en zwart gevlekte, bekende, gevaarlijke indische adder (Bungarus annularis.)

Oemboel = opborreling, bron, wel; »Oemboel Gabahan'' = de bron van Gabahan; „Oemboel Angët'' = warme bron.

Oetama = naam eener dessa, = de voortreffelijke, de beste, de volmaakte.

Padjang = naam van een rijk en rijkszetel.

Paðoekoehan = zie »Doekoeh''

Paing = de tweede dag (volgens sommigen de eerste) der javaansche marktweek; zie „Kliwon''

Pakiringan = naam eener dessa; van «Kiring'' = gedroogde, oude kokosnoot, dus: plaats, waar veel gedroogde kokosnooten te krijgen zijn.

Palintahan = plaats enz. der bloedzuigers; van „lintah'' bloedzuiger.

Pandan-Arang = eigennaam of toenaam, hoogstwaarschijnlijk ontleend aan een tuin of erf, enz. waarop vele „pandan''- boomen (Pandanus moschatus Rmph. nat. fam. der Pandaneae) „arang'' = wijd uit elkander, enz geplant waren of stonden.

Pandawa = de vijf zonen van Pandoe, vorst van Astina, bij Koenti en Madrim of Madri, namelijk: Joe-distira, Bratasena (zie hiervoren), Ardjoena (zonen

van *Koenti*) en *Nakoela* en *Sahadewa* (zonen van *Madrim*); alle bekende figuren uit den „*Bratajoeda*”, en den „*Wajang poerwa*”.

Pandita = asceet, kluizenaar, geestelijke leeraar, enz.

Pandjaloe = naam van een district in de afdeeling *Tjiamis* of *Galoeh* der residentie *Tjirëbon*.

Panëmbahan = voorwerp van eerbiedige vereering; hooge vorstelijke titel; „*panëmbahan senapati*”, = de „*panëmbahan*”, die tevens opperbevelhebber is van 't leger.

Pangeran = prins; titel van de zonen en oudste echte kleinzonen van den vorst, soms als gunstbetoon ook aan verdienstelijke ambtenaren geschonken. »*Pangeran Poegër*” en „*Pangeran Tëmbajat*” = eigen-en toenames.

Panggoel = naam van een district, vroeger onder de afdeeling *Patjitan* der residentie *Madioen*, thans onder de afdeeling *Trënggaleq* der residentie *Këdiri* resorteerende.

Pasanggrahan = tijdelijk verblijf, tijdelijk logis, pleisterplaats, een openbaar gebouw tot tijdelijk verblijf van reizigers; enz.

Pasar, (in het krama „*pëkën*”) = markt, marktplaats, enz.

Pasiraman = naam eener desa; van „*siram*” = bad, baden, zich wasschen, enz., dus: bad-of waschplaats. Volgens sommigen moet deze desa vroeger *Wanajasa* en niet *Karangwoeni* geheeten hebben.

Patih = een ambtstitel; vizier, eerste minister, enz.; in de gouvernementslanden op *Java*: de hoogste inlandsche ambtenaar onder den regent.

Patjitan = naam eener afdeeling en der hoofdplaats daarvan in de residentie *Madioen*.

Patjoel = inlandsche hak voor de grondbewerking; hiervan bestaan verschillende vormen.

Pëkën wlandi = hollandsche markt, kermis, enz. Zie „*pasar*.”

- Pëndapa = open ontvangzaal of gebouw tot ontvangst van gasten, enz.; meest vóór de woningen van inlandsche hoofden en grooten geplaatst. *Pëndapa rante* = de „pëndapa” met kettingen, aldus genoemd naar de op het houtwerk daarvan aangebrachte ketenvormige figuren.
- Pëngadon-ajam = zie *Gisig*.
- Pënggoeng = naam eener desa.
- Pisang = naam der vrucht, ook van den Musa, Trnf.
- Poengge = een plaatsnaam.
- Poeroeng = naam van een district in de afdeeling *Pattjitan* der residentie *Madjoen*.
- Poerwarëdja = naam van een plaats en district in de residentie *Banjoemas*.
- Pon = de derde dag der javaansche marktweek; zie „*Kliwon*”.
- Praboe = vorst, opperste, heer, meester.
- Pramboe-dalëm = een plaatsnaam.
- Prigi = naam van een plaats in de afdeeling *Trenggaleq* der residentie *Kediri*.
- Priaji = in 't algemeen: aanzienlijke, man of vrouw van rang of aanzien, van adellijke of vorstelijke afkomst; in 't bijzonder: ambtenaar, beambte, landsdienaar, dienaar van den vorst, een met eenig ambt bekleede perzoon, enz.
- Raden = titel van personen van vorstelijke afkomst. (Vergelijk: De inlandsche rangen en titels op Java en Madoera door Mr. L. W. C. v. d. BERG). Van dezen titel wordt tegenwoordig echter dikwijls misbruik gemaakt door personen, die er geen recht op hebben. »*Raden Adipati*” = titel van den rijksbestuurder te Soerakarta en Djogjakarta, ook van regenten in de zoogenaamde gouvernementslanden op Java en Madoera, hooger of ouder in

rang dan de „*toemenggoeng's*”.-” „*Raden Pandji*”
 = mede een adellijke titel (zie vorenaangehaald
 werk) „*Raden Pandji Sandjaja Ngrangin*” = een
 eigennaam;- „*Raden Patah*” = een eigennaam
 van den bekenden stichter van het rijk van *Dë-*
maq, en verwoester van het rijk van *Madjapait*.

Rantja = (Soendaasch) moeras, plas, met water overdekte
 en begroeide drassige grond;- „*Rantja onom*” =
 het moeras der onzichtbare geesten.

Rantjang = naam eener desa; „*rantjang*” of „*rantjangan*”
 = wat voor het een of ander klaargemaakt, ge-
 reed gezet is, enz.

Rëdjëb = de zevende maand van het javaansch-moham-
 medaansche maan-jaar, tellende de maanden: 1.
Moeharam of *Soera*, 2. *Sapar*, 3. *Rabingoelawal* of
Moeloed, 4. *Rabingoelakir*, 5. *Djoemadilawal*, 6.
Djoemadilakir, 7. *Rëdjëb*, 8. *Saban*, *Sjaban*, of *Roe-*
wah, 9. *Ramëlan*, *Ramadan*, *Pasa*, *Poeasa* of *Siam*,
 10. *Sawal* 11. *Doelkangidah* of *Sëla*, en 12. *Doel-*
kidjah of *Bësar*, ook wel *Woelan Chadji*.

Rëtja = steenen of metalen beeld, voorwerp van ver-
 eering, „*Rëtja kodog*” = naam van zulk een voor-
 werp, den vorm van een kikvorsch vertoonende.

Roem = naam van *Griekenland* of het oude *Byzan-*
tynsche rijk.

Saboeq = buikband, gordelband.

Said = heer, vorst; titel van afstammelingen van
Hoesain (arab سيد)

Salatiga = (Salahtiga) = naam eener afdeeling en der
 hoofdplaats daarvan in de residentie *Sëmarang*.
 Sommigen willen den naam *Salatiga* afgeleid
 hebben van „*Sela-tiga*” = de drie steenen, naar drie
 groote steenen, die ter plaatse gevonden worden.

Santri = iemand, die een priesterschool bezoekt, om
 later priester te kunnen worden; — „*Santri lan-*

děp' = toenaam, scherpzinnige „*Santri*” — » *Goe-noeng Santri Landěp*” = naam van een berg of heuvel.

Sarengat = arab: *شريعة* = goddelijke instellingen, goddelijke wet, instellingen van den Profeet.

Sarkil = eigennaam.

Sěgara-lěmah = naam eener desa.

Sěmantěn = naam van een district in de afdeeling *Paltjitan* der residentie *Madioen*.

Sěmar = de trouwe, met bovennatuurlijke macht begaafde volgeling van *Patasara* en de *Pandawa's*, bekend uit den „*Wajang poerwa*.”

Sěmarang = naam eener residentie en der hoofdplaats daarvan, afgeleid van „*asěm*” = tamarindeboom, en „*arang*” = wijd uit elkander geplant; dus: de plaats met wijd uit elkander geplante tamarinde-boomen.

Sěmbadra, ten rechte *Soebhadrâ* = de schoone, heilaanbrengende; dochter van *Wasoedewa*, vorst van *Madocra*, zuster van *Baladewa* en *Krěsna*; gehuwd met *Ardjoena*, den derden der *Pandawas*; moeder van *Abimanjoe* en een der meest bekende en gevierde figuren uit den *Wajang poerwa*.”

Sěmbah = eerbiedige begroeting, eerbewijs door de tegen elkander samengevoegde handen voor het aangezicht te brengen, zoo, dat de toppen der duimen met den neus in aanraking komen.

Semboeqan = *Paederia tomentosa* Bl. var. *angustifolia*, Hassk.— nat. fam. der *Rubiaceae*; slinger-plant.

Sěmbrani = een mytisch paard met vleugels op den rug en soms ook aan de pooten.

Sěndang = bron, wel. „*Sěndang Kawali*” = de „*kwali*”- (aarden kooppot) vormige bron.

Sěntana = ten rechte „*astana*”, ook „*sětana*” = grafstede, begraafplaats, graf. „*Sěntana gěntong*”, ten rechte

„*Sētana-gěntong*” = het graf in den vorm van een aarden watervat. De verwarring van „*astana*” of *sētana*” met »*sěntana*” = maagschap, familie, enz. is blijkbaar een gevolg van onkunde.

Setan = Arab: شیطان = booze geest, duivel, satan. »*Setan Pramboe-dalēm*” = de duivel van „*Pramboe-dalēm*”.

Siloeman = telkens verdwijnende of onzichtbare geesten, veelal in bosschen huizende.

Sirah kěting = zie „*kěting*”.

Sjech of sjeich = Arab: شيخ = heer, meester; titel van aanzienlijke Arabieren. „*Sjech Maulana Ibrahim*” = naam van den eersten verspreider van *Mohammad's* leer in *Oost-Java*, ook bekend onder den naam „*Soenan Ngampel*”. — *Sjech Soebakir* = een eigennaam.

Slamětan = heiloffer, offerande, offerfeest of offermaaltijd voor iemands welzijn, enz.

So = zie *Manindjo*.

Soeltan = Arabische vorstentitel سلطان = sultan.

Soemběr = wel, bron. »*Soemběr Děrmawangsa*” = de bron van „*Děrmawangsa*” — „*Soemběr Widadari*” = de bron der hemelnimfen.

Soemoer = put. „*Soemoer sroemboeng*” = de van rasterwerk voorziene put.

Soenan = verkorting van „*Soesochoenan*” = Zijne Heiligheid, Zijne Majesteit, enz. — benaming van de waardigheid der vroegere Mohammedaansche »*Walī's*” (zie hierachter), later van de Mohammedaansche vorsten op Java, en tegenwoordig van den javaanschen vasal van het koninkrijk der Nederlanden te *Soerakarta*. — „*Soenan Bonang*” = naam van den „*Walī*” van *Toeban*. — „*Soenan Ngampel*” = bijnaam van den eersten verkondiger van den Islam in *Oost-Java*. — „*Soenan Mang-*

koerat'' = naam van een vorst van *Mataram*.—
 »*Soenan Kali-Djaga*'' (ten rechte *Kali Joga* ?) en
 »*Soenan Lepen*'' = namen van »*Wali's*''.

Soma-wangi = naam eener desa in de residentie *Banjoe-mas*;— van »*soma*'' = »*soema*'' = bloem, en »*wangi*'' = welriekend, dus: de geurige bloemen-plaats.

Takawi = naam eener desa.

Tamansari = idem; van »*taman*'' = tuin, hof, en »*sari*'' = bloem, dus: bloementuin.

Tarekat = Arab: طريقة = de weg der zaligheid, leefwijze, leefregel, eigen aan eene religie of secte, enz

Taroena Djaja = eigennaam van een Madoeraschen groote; van »*taroena*'' = jong, jongeling, enz. en »*djaja*'' gelukkig, overwinnaar, enz.

Tawang = naam eener desa.

Těgal = naam eener residentie. »*Těgal-Aroem*'' = naam eener bekende begraafplaats bij de hoofdplaats *Těgal*. »*Těgal-amba*'' = naam van een district in de afdeeling *Patjitan* der residentie *Madioen*.

Těmon = naam eener desa.

Těpoes = *Ellettaria coccinea*, Bl. nat. fam. der *Zingibe raceae*; overblijvend; de jonge bladeren eet men gekookt bij de rijst; zij zijn een aangename, zure groente; de oude bladeren bezigt men tot het dekken van huizen; de zoete zaden worden gaarne gegeten (*Filet: Plantk Woordenb.*)

Tiang onom = onzichtbare geesten (in menschengedaante). Zie omtrent »*onom*'' bij »*Lewweung onom*'' hiervoren.

Timoen watang = *Cucumis sativus*, L., nat. fam. der *Cucurbitaceae*; gewone, groote komkommer.

Tirta giri kalangan = naam van eene hoogte.

Tjampa of *Tjěmpa* = naam van een overzeesch rijk.

Tjañdi = naam eener desa; »*tjañdi*'' = ruïne, vooral uit den *Hindoetijd*

Tjangkring = naam eener desa.

- Tji-Amis = naam der hoofdplaats van de afdeeling *Galoeh* in de residentie *Tjirëbon*.
- Tji-Antjang = naam van een niet meer bestaand vorstendom in de residentie *Tjirëbon*.
- Tji-Leuïr = naam der rivier van *Tji-Amis*.
- Tji-Rëbon = naam eener residentie en der hoofdplaats daarvan.
- Tjitra Soma = eigennaam.
- Toeban = naam eener afdeeling en der hoofdplaats daarvan in de residentie *Rëmbang*.
- Toegoe = pilaar, stijl, enz.; naam eener plaats.
- Toembal = tatismen, amulet.
- Toempëng = piramide van gekookte rijst, zooals die uit de „*koekoesan*” (= trechtervormig kook-of stoommandje) verkregen wordt.
- Wajang poerwa = javaansch tooneelspel, waarbij de handelende personen door dikwijls zeer fijn bewerkte lederen poppen worden voorgesteld, en welks intrigues loopen over het oudste gedeelte der Hindoe-Javaansche mythologie.
- Wali = vriend, vertrouwde; benaming van de eerste verkondigers van den Islam op *Java*.
- Wanasidi = naam eener desa.
- Waringin = *Urostigma benjaninum*, Miq. nat. fam. der *Artocarpeae*; groote boom, welbekend.
- Wëlit = aan latten samengebonden »*alang-alang*”- bladeren, dienende tot huisbedekking.
- Widadari = nimf, hemelnimf, apsarase.
- Wirasaba = naam van een oud Mohammedaansch rijk op *Java*.
- Wirasoeta = persoonsnaam.
- Woeroeng dioek = naam eener desa; »*woeroeng*” = niet doorgaan, enz., »*dioek*” (Soendaasch) = zitten, plaatsnemen, enz.
-

MADISON.

I.

PASAREAN ING *NGLARAN*.

Salëbëtipoen doesoen *Nglaran* dëstriq *Lorog*, afdeeling *Patjilan*, katjarios ontën satoenggal pësareanipoen tiang kina, ka'angge pëkaoelanipoen tiang kaťah, djalaran titiang ingkang sami datëng ontën ing mrikoe waoe, sami gadah nadar, ing oesana kasëmbadan panëdyanipoen. Mënggah inkang dados oebajanipoen poenika mëkatën: Bilih anaq kadangipoen waloeja saking sësakit, sagëd katjékapan sandang oetawi tēda, sagëd dados bēkēl, oetawi sagëd loear saking prakawis, poenika sami kaoel wilodjēngan ontën ing ngrikoe, kalajan mawi kēkoetoeg oetawi ambēkta sēkar boreh.

Ing mrikoe ontën djoeroekoentjinipoen, ingkang tēngga, angopakara. Ingkang andadosakēn djoeroekoentji poenika saking pipilihanipoen titiang mrikoe kemawon; tēdanipoen djoeroekoentji poenika amoeng anampi pisoengsoengipoen tiang, ingkang sami datëng ngloeari poenagi. Ingkang kapisoengsoengakēn awarni: arta, tatēdan, sakoloeripoen ingkang asoea.

Mila koeboeran waoe dados papoendēn, pakaoelan, djalaran ingkang soemare poenika tiang pinoendjoel, gadah kasēkten oetawi kēsagēdan; ngantos kinoeboer taksih ka'anggēp, milalati dening titiang mrikoe. Mënggah gantjaripoen tjarios lēlampahanipoen nalika taksih gēsang mëkatën tērangipoen.

Nalika sabēdahipoen nagari *Padjang*, ingkang bēdah *Panēmbahan Senapati*, *Sinoehoen* ing *Mantaram*, poetranipoen *Sinoehoen Padjang*, adjoedjoeloeq *Raden Pandji Sandjaja*

Ngrangin, poenika këpladjëng saking nêgari, nêdya asingdan, ngantos angloegas raga; lampahipoen, andjoedjoeg datëng doesoen *Nglaran* poenika, ladjëng angenger datëng tiang tani. Sarëng sampoen sawatawis lami ontën salëbëting pangengeran, ladjëng angebarakën kasëktenipoen, andamël eraming titiang katàh, saha ladjëng andamël gandra, oemboel-oemboel, sami pinandjër. Panggenan, ingkang pinandjèran poenika, ladjëng katèlah saingga sapriki dados naminipoen doesoen, dipoen wastani doesoen *Dira* kèlajan doesoen *Ngoemboel*. Dene ingkang kangeran waoesadangoenipoen *Raden Pandji Sandjaja Ngrangin* dados rentjangipoen, angërda sangët kasoegihanipoen; mila *Raden Pandji Sandjaja Ngrangin* piniṇḍa anaqipoen pjambaq saking agënging katrësnan.

Ananging lami-lami *Raden Pandji Sandjaja Ngrangin* waoe moedaleh, mersadjaqakën, bilih pjambaqipoen poenika, poetranipoen *Sinoehoen Padjang*, kengsër saking nêgari, djalaran nêgarinipoen kabèḍah *Sinoehoen Mantaram*. Tëmloentanipoen tjarios dangoe-dangoe ladjëng kapidëng ingkang *Sinoehoen Mantaram*; ingkang *Sinoehoen* enggal oetoesan gandeḍ animbali. Doemoeginipoen *Mantaram*, ladjëng kaparingan palënggahan *Mantri-goenoeng*, angowasani datëng doesoen. ingkang tjakët kalajan doesoen *Nglaran*, inggih poenika dëstriḡ *Lorog*, *Prigi* oetawi dëstriḡ *Punggoel*. Ngantos doemoeginipoen seda, taksih soemare ontën ing doesoen *Nglaran* waoe. Mila saingga sapriki taksih kalëloehoeri, dados pëkaolan. Ingkang soemare poenika pantji tēdaqipoen ing ngaloehoer.

II.

PASAREAN ING NGREDJENG.

Sapoetjaqipoen rēdi *Ngredjeng* doesoen *Gareng-ler* dëstriḡ *Lorog*, afḍeeling *Patjitan*, poenika ontën pakoeboeranipoen

tiang kina dados pëkaoelanipoen titiang katah, ingkang sami angloeari poenagi, djalaran saking anaqipoen saras saking sësakit, katjékapan sandang tēda, sagēd dados bēkēl, oetawi sagēd loear saking prakawis. Titiang ingkang sami datēng waoe, kalian ambēkta sēkar konjoh, sarwi koekoetoeg. Dintēnipoen kēparēng: dintēn *Djoemoeah-lēgi* oetawi *Anggara-kasih*. Inkang atēngga djoeroekoentji; ingkang andadosakēn djoeroekoentji poenika inggih titiang ing doesoen mrikoe kemawon. Kaoentoenganipoen djoeroekoentji inggih amoeng anampi pisoengsoengipoen titiang, ingkang sami datēng kēkaoel; pisoengsoengipoen awarni arta, tatēdan, sakoloeripoen ingkang asoeka.

Pramila pasarean waoe dados pēpoenden, pëkaoelan, djalaran ingkang soemare poenika tiang mēsoe kasoetapan, gadah kasēkten, katēlah samangke pasareanipoen waoe taksih amilalati, botēn sinoewiah ing tiang, malah rinēnggarēngga ing langse pētaq. Mēnggah djantoeripoen ingkang soemare poenika, nalika taksih gēsang, lēlampahanipoen mēkatēn tērangipoen.

Ing nalika djaman kina ontēn titiang tani awasta *Kasoewara*, griā ing doesoen *Gareng-ler*, anoedjoe datēng patēgilan, kapētoeq ing lare djalēr, lola, botēn kantēnan ingkang anganaqakēn; dipoen pitakeni nami oetawi saking poendi pinangkanipoen, lare botēn prasadja, amoeng mratelaqakēn, jen pjambaqipoen poenika ngoepados pangengeran. *Kasoewara* pinoedjoe ing manah, ladjēng kadoegi kemawon dipoen ngengeri, djalaran andoeloe datēng warining lare pantji angērsēpakēn, saha katingal mēmēlas. Lare poenika ladjēng ngenger datēng *Kasoewara*.

Sarēng sampoen sawatawis dangoe pangengeripoen, *Kasoewara* poenika saklangkoeng trēsna datēng pjambaqipoen; pininda anaqipoen pjambaq anggenipoen angoeparēngga. Lare djalēr poenika sēklangkoeng toemēmēn, wēkēl ing damēl, bētah datēng kasoetapan, asring angēngirangi tēda oetawi tilēm, saking pētēlipoen anjamboet damēl; anggen-

ipoen rěrentjang garap padamělan, ngantos botěn mantoeq-mantoeq Bilih ngaso oetawi tilěm, inggih ontěn ing goeboeg patěgilan kemawon; dene těđanipoen, amoeng kakintoen datěng 'mboq *Kasoewara* saking grija.

Anoedjoe satoenggal dintěn, wantjinipoen 'mboq *Kasoewara* waoe angintoen tětěđan, 'mbok *Kasoewara* soeměrěp, lare waoe anoedjoe tilěm, ontěn goeboeg; ing oesana goeboegipoen katingal njěmomong, moebal kaběsmi. 'Mboq *Kasoewara* inggal loemadjar mantoeq, tjarios datěng ingkang djalěr, poenapa ingkang katingalan. Ingkang djalěr ladjěng gita loemadjěng, bađe toetoeloeng. Wěktoe saking katěbihan, *Kasoewara* taksih aměningi datěng oebaling latoe; ing oesana sarěng tjělaq, aningali goeboegipoen taksih wětah, lare djalěr taksih agaloentoeng tilěm *Kasoewara* saklangkoeng eram, ananging botěn kawědal tjariosipoen, amoeng ginraita salěbětipoen pěrmana. Lare djaler aming kagoegah kemawon, sarwi dipoen pitakeni, sababipoen botěn mantoeq. Wangsoelanipoen lare, amoeng nědahakěn saking toeměmėnipoen pěndjagining patěgilan, ingkang amrih sampoen katěđa ing ama tanemanipoen. Ka'adjaq mantoeq datěng *Kasoewara* měksa botěn poeroen. Sawangsoelipoen *Kasoewara* datěng ing grija, amoeng tjarios datěng wirajatipoen kemawon; ingkang dipoen pěrsadjani poenapa kawontěnanipoen, ananging 'mboq *Kasoewara* kawisiq, sampoen ngantos bribin ing tiang sanes, angěmoengna pjambaqipoen pjambaq, ingkang soeměrěp.

Sarěng ing mangsanipoen taněman patěgilan waoe bađe oewob, pikadjěnganipoen *Kasoewara*, bađe dipoen pagěri, amrih sampoen ngantos katěđa ing ama, awit panggenanipoen tamping wana sěklankoeng wiar. Ingkang těngga amoeng lare satoenggal, 'mbokbilih botěn anjėkapi pangrěksanipoen. *Kasoewara* ladjěng njariosakěn datěng lare poenika, měnggah kadjěngipoen waoe, saha waoe lare kapoerih rěrentjang, ngoepados radjěg datěng wana. Lare inggih agahan soemagah, malah *Kasoewara* kapoerih man-

toeq, botën sisah toemoet-toemoet; pjambaqipoen pjambaq, ingkang kadoegi andatëngakën radjêg saq-atoeqipoen pisan. Sarehning sagahipoen lare djalër poenika ketawis sajêktosipoen, *Kasoewara* inggih datëng mitoeroet, ladjëng mantoeq kemawon. Sadoemoeginipoen ing grija, ladjëng aken datëng wirajatipoen, kapoerih békta sêkoel datëng patëgilan, ka'angge njarapi datëng lare poenika, anggenipoen bade angoepados radjêg datëng wana. 'Mboq *Kasoewara* inggih ladjëng loemampah sarta ambékta sêkoel salawoehanipoen. Sarëng lampahipoen doemoegi tēpising patëgilan, 'mboq *Kasoewara* eram sangêt, ngantos kanggêg lampahipoen, dene andoeloe datëng patëgilanipoen sampoen anggënggêrg kēmpoet pagëripoen, toer inggih santosa, kērēp sangêt.

'Mboq *Kasoewara* botën ngantos 'doemoegeqakën lampahipoen, ladjëng tjëngkelaq wangsoel, tjarios datëng ingkang djalër, poenapa ingkang tiningalan. *Kasoewara* kalia wirajatipoen inggal datëng patëgilan. Sadoemoeginipoen mrikoe, sêkêdap botën sagêd witjantën saking eramipoen; dangoe-dangoe ladjëng sagêd witjantën, kawêdal pitakenipoen, ananging lare djalër poenika taksih koembi, botën poeroen amrēsadjakakën. Wangsoelanipoen, inggih amoeng saking daja rikatipoen panjamboet damël kemawon. *Kasoewara* dēlasan wirajatipoen sami anggraïta, bilih lare poenika dede soewadosipoen, sanes sawantahipoen lare, anaqipoen manoengsa; malah dipoen kintën poenika kēdadosanipoen malaekat, ingkang aminḍa warni lare. Mila ing batos adjrih sangêt, anaming dipoen sasabi, amrih sampoen katawis.

Sarëng ing sabibaripoen patëgilan, lare poenika inggih ladjëng mantoeq datëng grija, dēdolanan inggih amor ing lare kaṭah. Noedjoe satoenggal dintën dolan datëng grianipoen tanggi, ngloeroeg dolanan, ngantos njipëng, tilēm kēkēmpalan kalajan sakantjanipoen, ingkang sami dolanan waoe. Sarëng sampoen sami tilēm, ingkang gadah grija

aningali lare, ingkang sami kékèmpalan tilém poenika ontèn satoenggal lare, ingkang tiningalan sirahipoen anjèrmomong kados lampoe, ngantos amadangi kantjanipoen tilém. Lare ingkang anjèrmomong waoe ladjèng dipoen boendèli bēbēdipoen, ka'angge tēngēran; endjingipoen bade katitiq. Sarèng wantji endjing angroemiini tangi, nitiq ingkang binoendēlan waoe, pinanggih, inggih lare djalēr, rentjangipoen *Kasoewara*. Tiang tanggi poenika ngantos kawēdal pitakenipoen, saha ladjèng angandar tjariosipoen datèng ing sanes, toewin datèng *Kasoewara*. *Kasoewara* inggih ladjèng gēntos ngandar tjariosipoen.

Sarèng sampoen rame kapirèng ing kàtah, lare poenika ladjèng kalintjatan, botèn poeroen amor tiang. Sabèn dintèn manggen poetjaqipoen rēdi *Ngredjeng*. Ing mrikoe wontèn sela, kangge lènggah, oetawi ladjèng dipoen tatahi kapinda kloeat. *Kasoewara* madosi, lami botèn sagēd pinanggih; sarèng pinanggih, kapinoedjon lare poenika taksih anatahi sela waoe. *Kasoewara* angoelatakèn kemawon solahipoen lare poenika saking katēbihan; sarèng sampoen kendēl, sarta sampoen rampoeng anggenipoen angloeangi sela, *Kasoewara* inggal andatēngi, kawēdal pitakenipoen: kangge poenapa damēl loengan poenika? Lare djalēr bade koembi malih, sampoen botèn sagēd, djalaran sampoen angraos bilih pjambaqipoen poenika sampoen katoengeh ing kàtah soewadosipoen; mila ladjèng prēsadja moedaleh, bilih pjambaqipoen poenika sanes lare sadjatosipoen. Mila aminda ingkang mēkatèn, amoeng dadosa djalaran kamoeljanipoen *Kasoewara*. Sabaqdanipoen tjarios makatèn inggih ladjèng anilar, tilas pamit pēdjah pisan, soepados kakoeboer wontèn loengan sela, anggenipoen damēl pjambaq waoe. Sarèng sampoen pēdjah, inggih saestoe ladjèng kakoeboer ontèn ing mrikoe datèng poen *Kasoewara*. Sabaqdanipoen ngoeboer *Kasoewara* inggih ladjèng mantoeq, tjarios datèng wirajatipoen.

RĒDI LAWOE.

Ing nalika djaman poerwa, katjarios poetjaqipoen rēdi *Labēt* poenika meh soendoel ing langit, kantoen sadoelang miring. Mrikoe ontēn dewa, awasta baṭara *Sēmar*. Poenika sabēn-sabēn minggah ḍatēng poetjaq, ladjēng angoeṭiq-oeṭiq lintang. Lintang ladjēng angēsotakēn ḍatēng *Sēmar*, gaḍaha dēdēg tjebol, rēdi kaṣotakēn djoegroeg. Anggenipoen angēsotakēn lintang poenika katrimah, inggih sanalika kalampahan, poetjaqipoen rēdi ladjēng djoegroeg, *Sēmar* dados tjebol. Gēmpalanipoen poetjaqing rēdi *Lawoe* waoe ladjēng kabēkta kesah ḍatēng *Sēmar* baḍe kadjēgoerakēn ḍatēng *Sēgantēn-kidoel*. Pambēktanipoen karēmbat ing kadjēng tēpoes; ingkang ka'angge tangsoel ojet semboejan. Pambēktanipoen rēdi waoe amoeng mēnawi noedjoe daloe; siang kakendēlakēn, amrih sampoen ngantos kasoemērēpan ing tiang.

Sarēng pambēktanipoen sampoen doemoegi ing doekoeh *Ngasēm*, doesoen *Tjangkring*, oegi taksih daloe ḍatēngipoen mrikoe, anaming ladjēng mirēng tiang noetoe sarwi koṭejan. *Sēmar* angintēn, ingkang ginēndongan waoe pjambaqipoen, saha angintēn sampoen karahinan, roemaos kawangoeran; gēmpalan rēdi ladjēng katilar, inggih dados rēdi winastanan rēdi „*Doewoer*” oetawi rēdi „*Tirta giri kalangan*”. Mila winastan mēkatēn, djalaran pinangkanipoen saking nginggil, pambēktanipoen kandēg, djalaran ontēn ingkang ngalang-alangi.

Sawēneh tjarios, ingkang goentoerakēn poetjaqing rēdi *Lawoe* waoe, awarni kēṭeq, awasta Raden *Hanoman*, amērgi baḍe anepang ḍatēng *Sēmar*, kalintoe ḍatēng poetjaqing rēdi poenika.

Ing nalika djaman roemiin rēdi waoe asring ka'angge

kasoetapan. Ing mrikoe taksih ontèn patilasanipoen, sela leter sangèt, wangoen pèsagi, pandjangipoen wètawis sèkawan elo; poenika kangge lènggah, nalika manèkoeng poedja; mila dipoen wèstani *Sela pasoedjoetan*.

Ing nalika bètara *Sèmar* anilar rèdi poenika, ladjèng moertja datèng kajangan, sarta anilar pèrsapa datèng tiang doesoen mrikoe. Mènggah ingkang dados pèrsapanipoen mèkaten: „Kabeh wong padesan iki, jen doeroeng djamboel wanèn, adja kongsi oleh bodjo!” Pèrsapa mèkaten poenika katarimah; mila saingga sapriki tiang *Tjangkring* poenika, bilih emah-emah, inggih sampoen kasep kabiraen. Poenika poerwanipoen.

IV.

RĚDI SĚNTANA GĚŇTONG

Kalères sakidoel-kilening kiṭa *Patjitan*, watawis tèbihipoen saking nḡgari amoeng sakawan pal, poenika ontèn rèdi nami *Sěntana gěŇtong*; ing mrikoe poenika ontèn patilasan, awarni gěŇtong sela, ingkang soewaoe mawi toetoep, ananging sapoenika katjarios sampoen botèn katoetoepan. Agěng alitipoen gěŇtong inggih kawilang agěng, tinimbang gěŇtongipoen tiang djaman sapoenika.

Ing nalika roemiin mrikoe poenika asring ka'angge panèpenipoen titiang, ingkang baḡe ngoepados marginipoen angсал pangoepadjiwa. Pangoepadjiwa poenapa, ingkang baḡe linampahan, jen katarimah, ing mangke mrikoe poenika ontèn maoedjoed barang oetawi pirantos. Poenapa ingkang pinanggih, inggih poenika sasmitanipoen, kadosta: oepamenipoen manggih pḡṭel, inggih kapoerih dados toekang kadjěng; manggih ani-ani oetawi patjoel, kapoerih dados tani; mèkatèn saladjěngipoen. Barang papanggih waoe ladjěng kapěndḡt, dados djadjimat. Měnggah baboekanipoen tjarios, ontėnipoen patilasan poenika mèkatèn.

Ing nalika djaman poelo *Djawi* sawég kawinihan tiang saking ratoe *Ngëroem*, inggih poenika, ingkang kasëbat ing tjarios boekoe *Paramajoga*, titiang, ingkang kangge bibit poenika, tëlàs pëdjah katëda dening bërkasagan oetawi dëdëmit saeroetipoen. Ratoe *Ngëroem* sarëng sampoen amirëng, ladjëng oetoesan pandita *Isaq*, inggih poen *Adjisaka*, nalika taksih taroenanipoen awasta poen *Djaka-sangkala*, anaqipoen ëmpoe *Anggadjali*, iboe poetri saking nagari *Nradjan*, poetranipoen radja *Sarkil*. Poenika, ingkang kaoetoes datëng tëlatah nëgari *Djawi*, amasang toembal, minangka isarat, kangge noendoeng bërkasagan, sagëda kesah saking poelo *Djawi*, sampoen ngantos angganggoe, ngrisaq datëng titiang ingkang binibitakën ing poelo *Djawi* malih. Pëmasangipoen toembal poenika kadekeq madjëng sëkawan. Toembal, ingkang kapasang ontën ing gisiq kidoel *Djawi-tëngahan*, inggih poenika, ingkang ontën ing rëdi *Sëntana-gëntong* waoe. Wadahipoen toembal inggih gëntong, ingkang sampoen kapratelaqakën. Dene ingkang masang mrikoe, poenika sanes pandita *Isaq* pjambaq, sësoelih pandita, awasta *Seh Soebakir*, ingkang masang.

Mënggah tjariosipoen ing ngakatah, nalika roemiïn sampoen ontën, ingkang anjoemërëpi isinipoen gëntong waoe, awarni baloeng. Ing nalika sëmantën poelo *Djawi* wiwit kenging ka'anggenan manoengsa, ngantos tangkar toemangkar saingga sapriki, amërgi bërkasaganipoen sami kesah datëng *Sëgantën-kidoel*, adjrih datëng mandinipoen toembal, ingkang sampoen katjrios.

Ananging sawëneh ontën kaotipoen; katjarios malih, baloeng poenika baloengipoen *Praboe Brawidjaja*, *Madjapait*, nalika seda ontën ing *Kalaq*. Gantjaripoen tjarios kados kasëboet ing ngandap poenika.

Salëbëtipoen doesoen *Kalaq*, dëstriq *Poenoen*, ing mrikoe ontën goea naminipoen goea inggih kabëkta saking naminipoen doesoen kemawon. Katjarios, nalika djaman roemiïn goea poenika ka'angge pasingidanipoen *Praboe*

Brawidjaja sakengsëripoen saking *Madjapaït*, nalika kabèdah datèng ingkang poetra *Raden Patah*; malah goea poenika ngiras bađe kangge këraton. Mila ing salëbbëtipoen mrikoe poenika taksih ontèn patilasan, awarni sela kados palènggahan, oetawi sela ingkang ngadèg kados saka goeroe; dèlasan kolah oegi taksih ontèn. Saka oetawi kolah poenika kenging ka'angge pratanda. Bilih tiang sagèd anjakèpi ing saka waoe, bađe sagèd katjèkapan tèmbenipoen, saha ing waktow malëbbëtipoen datèng goea poenika, jen mangsa katiga, oesana kolah poenika tiningalan isi toja, inggih bađe mèkatèn oegi, saestoe bađe katjèkapan. Mènggah boeboekanipoen tjarios, mila *Praboe Brawidjaja* ontèn ing mrikoe, poenika mèkatèn tèrangipoen.

Ing nalika sakengsëripoen *Praboe Brawidjaja*, mèrgi nègari *Madjapaït* kabèdah ingkang poetra *Raden Patah*, Soeltan *Dëmaq*, sarèng bađe moertja kados dewa, botèn sagèd, djalaran sampoen kaoeningan dening para wali. Mila amoeng lolos saking nègarinipoen kemawon, bađe sësingidan. Inggih andèrèqakèn amoeng èmbanipoen sa-toenggal. Ing oesana, sarèng doemoegi ontèn doesoen *Kalag*, amanggih goea rësiq oetawi sae pasang rakitipoen, toer sawatawis radi wèradin, pantès ka'ngge sësingidan; malah saking karsanipoen *Praboe Brawidjaja*, waoe goea bađe dipoen jasani, ka'angge bangoen karaton malih, ananging dereng kantos kadoemoegen karsanipoen, ladjèng kadatèngan wali *Sinoehoen Lepen*, kawèlehaken: „poendi ontèn sèkar mèkar kaping kalih”. *Praboe Brawidjaja* anjandaq èlidipoen pamèleh, inggih ladjèng botèn anèmtoqakèn karsanipoen, amèrgi adjrih, sampoen kaoeningan datèng *Sinoehoen Lepen*, ananging sarehning sampoen kraos ontèn ing goea mrikoe, inggih taksih kalèstantoenakèn kangge dalèm, anging botèn ka'angge karaton. Ngantos doemoegi sedanipoen taksih soemare ontèn ing doesoen *Kalag*.

Ing saderengipoen seda, sampoen dawoeh datèng èmbanipoen, bilih *Praboe Brawidjaja* waoe sampoen seda, èmban-

ipoen kaḍawoehan ngětoq asta oetawi sampeanipoen, ladjěng kadekeqa ontěn salěbětipoen gentong ingkang ontěn ing *Sěntana Gěntong*, amrih dadosa toembalipoen poetra wajah ing wingking, sampoen ngantos ontěn bėrkasaqan, ingkang poeroen angganggoe. Botěn antawis dangoe kalia nalikan sedanipoen *Praboe Brawidjaja*, ěmban waoe oegi ladjěng pėdjah, kapėtaq ḍatěng tjělaqing pasareanipoen *Praboe Brawidjaja*. Mila ing mrikoe poenika pėsareanipoen ontěn kalih, karėksa dening djoeroekoentji. Těḍanipoen sabin oetawi anampi pisoengsoeng arta toewin tatěḍan saking tiang, ingkang soq ḍatěng, něnoewoen ontěn mrikoe noedjoe ing dintěn, ingkang kėparěng.

V.

RĚTJA KODOQ.

Salěbětipoen doesoen *Tjandi* afḍeeling *Magětan*, poenika ontěn rětja dipoen wastani *Rětja Kodoq*, měrgi warnining rětja memper kodoq. Panggenanipoen ontěn sangandaping waringin agěng, mawi katjoengkoep. Poenika kangge pėnjadrananipoen tiang, inkang sami gaḍah kael, anggenipoen kadoemoegen sasěḍjanipoen, kadosta: anaqipoen sagěḍ saras saking sėsakit, sagěḍ angsal kaběgdjan, oetawi sanes-sanesipoen. Poenika tiang ladjěng sami amborehi ḍatěng *Rětja Kodoq*, sarta waktōe ḍatěng waoe, kalia ambėkta panggang ajam, toempěng, wos, oetawi wilodjengan djadjan pėkěn oetawi sanesipoen, kasoekaqakěn ḍatěng tiang, ingkang dados plawangan oetawi anėkseni, bilih sampoen loear saking pėnadaripoen. Titiang ingkang dados plawangan oetawi anėkseni poenika, bilih mangsanipoen dintěn, ingkang sampoen katěntoqakěn, aměšti ladjěng sami lěnggah tjakět kalia rětjanipoen; dene angsal-angsalanipoen pitoewas, poenika ladjěng kaědoem

datěng kantja-kantjanipoen, ingkang sampoen tinamtoqa-kěn ing titiang kaťah.

Titiang, ingkang sami datěng njadran ing ngrikoe, poenika botěn ngěmoengakěn tiang bawah něgari *Magětan* kemawon, sěnadjan saking něgari mantja oegi kaťah, kadosta: saking něgari *Soerabaja*, *Kědiri*, *Ngawi*, *Madioen*, saeroetipoen. Saking kaťahing tiang ing ngrikoe poenika ngantos dados pěkěn, winastanan *Pěkěn Wělandi*. Dene wawěnnen, ingkang kasade ing ngrikoe, amoeng sawar-ninipoen tatělan, wowohan, sěkar, boreh, djambe, soeroeh, kinang, rokoq. Poenika anglangkoengi kaťahipoen. Mila amoeng poenika warnining sadean, djalaran amoeng pěr-loe njadiani titiang, ingkang sami njadran, awit poenika dados pirantos, minangka isaratipoen datěng ontěn ngrikoe, anggenipoen nětěpi oedjar pėnadaranipoen. Ing sawěneh oedjar, bilih sampoen wiloedjěngan, oetawi sampoen amborehi datěng waoe rětja, ontěn ingkang ladjěng sěbar oediqan, arta ingkang ka'angge. Sarěng kaěbjoer-akěn, ladjěng dados rěrěbatan ing kaťah. Měnggah dintėnipoen ingkang pinarěngi, poenika amoeng sėlapan dintėn sėpisan, manggen ontěn ing dintėn *Djoemoeah-pon*. Mila, sabėn dintėn *Djoemoeah-pon* poenika ewon, ingkang sami datěng pėnjadranan ngrikoe. Oentabipoen tiang ingkang datěng poenika ngantos djědjěl oejěl-oejėlan. Wiwitipoen pěkėnan, tiang sampoen sami datěng sėsadean oetawi tiang sanesipoen, poenika wiwit djam sėdasa daloe ngantos doemoegi ing wantji djam woloe endjing; poenika sawěg bibaran. Wondene wěktōe daloe poenika titiang, ingkang sadean oetawi sanesipoen, sami amběkta dilah ngantos katingal abjor. Wiwitipoen ing ngrikoe poenika dados odjat pėnjadranan, měkātėn ingkang dados boekanipoen.

Inkang soewaoe ing ngrikoe poenika sampoen ontěn sela loegoe, inggih soq dipoen oeri-oen ing tiang đoesoen ngrikoe kemawon, dipoen wastani pėđanjangan. Ing oesana sarěng satoenggiling dintėn *Djoemoeah-pon* sela poe-

nika itjal, botën kantënan ingkang amëndët; dipoen oepadosi, botën pinanggih; ladjêng kakintën ing tiang doesoen ngrikoe bilih sela waoe sagëd amoertja pjambaq.

Ing oesana sarëng pëndaqipoen dintën *Djoemoeah-pon* sela waoe sampoen wangsoel datëng panggenanipoen malih, ananging santoen warni, mempër kados kodoq. Ingkang mëkatën waoe adamël moentoepipoen tjarios, ingkang ngantos kaeraman ing katah. Saking toewadjoehipoen datëng tjarios waoe, ngantos titiang sami anganggëp, ingkang kalajan botën kaba-kaba. Tëmloentanipoen tjarios ngantos tèbih; inggih poenika wiwitipoen ing ngrikoe dados pënjadranan agëng. Titiang mantjanëgari sami datëng amërgi saking keloe kodaling tjarios.

Ontën sawëneh kaol, ingkang katjarios. Nalika itjalipoen waoe, pantji kapëndët ing tiang, bade kasantoean warni, inggih warni kodoq poenika; mila ragi dangoe wangsoelipoen, djalaran tiang, ingkang mëndët poenika dadaq andamël roemiin. Mënggah pandamëlipoen, pamëndëtipoen oetawi anggening mangsoelakën poenika sadaja kadamël lampah singidan, amrih sampoen ngautos kaoeningan ing sanes; mindaq botën damël kaeraman.

VI.

SIRAH KĒTING.

Salëbëtupoen doesoen *Sirah-kĕting* dëstriq *Tamansari* nĕgari *Panaraga*, poenika katjarios, ontën rëdi nami *Sirah-kĕting* oegi. Mila kanameqakën mëkatën, kina koeminanipoen kadadosaning sirah. Mënggah gantjaripoen tjarios boe-boekanipoen mëkatën.

Ing nalika djaman poerwa wontën ratoe boeta awasta *Praboe Bakah*, asring nĕda tiang. Mila dojan nĕda oelam tiang, wawinihipoen mëkatën. Wĕktoe maðaranipoen olah-olah ngirisi lomboq, kapĕrnah ontën sanginggilipoen koe-

wali, dridji kapeges ing lading, ngantos toegël babar pisan. Toegëlanipoen katjemploeng ing koewali pëdjanganan, mèksa botën kapëndët datëng maðaran. Katëlah, samangke dados panoetanipoen tiang estri, ingkang olah-olah, botën kenging ngradjang lomboq sanginggiling koewali.

Ing sasampoenipoen *Sang Praboe Bakah* waoe ðahar, djanganipoen kaoejoep, dridji inggih katoet kaðahar. Ing wëktoe poenika anggenipoen ðahar kraos niqmat sangët, ngantos kawëdal pitakenipoen datëng maðaran. Maðaran matoer prasadja poenapa kaontënanipoen kemawon. *Praboe Bakah* ladjëng toeman ðahar oelam tiang; taðahipoen tiang sabën dintën satoenggal; patih ingkang kapatah, ngoepados tiang lëlëbëtan.

Anoedjoe satoenggal dintën patihipoen botën sagëd angsal tiang, amërgi katah tiang, ingkang sami miroeda, oetawi, sësingidan. Ing oesana ngrikoe kapinoedjon ontën tiang nënëka, inggih poenika dewi *Koënti* sapoetranipoen sadaja. Datëngipoen ngrikoe poenika, sëdjanipoen inggih oegi baðe oempëtan djalara adjrih baðe kakaniaja anaqipoen *Praboe Dëstarata*, nëgari *Gadjahoja*, prakawisipoen saking rërëbatan nëgari. Sarëng sëdangoenipoen ontën ing ngrikoe, *Raden Bratasena* mirëng, ontën patih ngoepados tiang, pantji baðe kalëbëtakën, dados ðaharipoen *Praboe Bakah* waoe, *Raden Bratasena* enggal amanggihi datëng patih, soemagah, pjambaqipoen kalëbëtna dados ðaharan. *Raden Bratasena* ladjëng kaïrid sowan, ananging sarëng doemoegi ing ngadjëngan, *Raden Bratasena* waoe angadjaq prang roemiin. *Praboe Bakah*, ðasar ngintën katjonggah, inggih ladjëng poeroen. Ing oesana kawon përangipoen, ngantos pëdjah. Sirahipoen dipoen këtoq datëng *Raden Bratasena*, kaboetjal, ðawah datëng doesoen *Sirah-këting*, dados rëdi; gëmboengipoen kaboetjal datëng doesoen *Wringinanom*, dados sela; rahipoen, ingkang soemamboerat, dados oemboel nami *Oemboel Gabahan*; tojanipoen kenging kadamël tjatjap, amrih ngatahakën

oeloe. Dridjinipoen toewoeh dados lomboq, ingkang winastanan »lomboq taŋoeng”. Poenika oedjoedipoen agěng-agěng sangět, tinimbang lomboq sanesipoen.

VII.

GISIQ PANGADON AJAM.

Doekoeh *Sěgara-lěmah*, doesoen *Tawang*, děstriaq *Lorog*, tjakět kalajan *Sěgantěn-kidoel*, poenika ontěn gisiq awasta *Pěngadon-ajam*. Katjrios, doemoegi sapriki sampoen ontěn tigangdasa taoen, ing mrikoe saběn dintěn *Djoemocah-lěgi* oetawi *Anggara-kasih* ontěn koemara soeraqipoen tiang aběn sawoeng, dēlasan kaloeroeq, kabroeqing sawoeng oegi kapiděng datěng titiang, ingkang tjělaq ing doesoen mrikoe.

Ing nalika djaman roemiin soq asring kadaměl nēnēpi tiang, ingkang nēdja dados bēbotohipoen aběn sawoeng. Bilih panēpenipoen waoe katrimah, ladjěng ontěn kili lar ajam, oetawi sindjang kopohan, ka’angge noja sawoeng, goemleŋaq soemanding anggenipoen nēpi. Poenika — ladjěng kapēndět, ka’angge pirantos oetawi isarat pēngabēnipoen sawoeng; sampoen saestoe, sawoengipoen dados mimpangan, botěn sisah mawi mawang tanding.

VIII.

SĚGAWON ING PRAMBOE DALĚM

Ing salēbětipeoen doesoen *Wanasidi* ontěn satoenggal rēdi, nami *Pramboe-dalēm*. Ing mrikoe ontěn goewanipoen. Korining goea ontěn salēbětipeoen kēdoeng. Ing mrikoe isi sěgawon adjag kaŋah sangět. Katjarios, sěgawon waoe

kenging kamintasraja, anjirnaqakën ama andapan ingkang anëda, ngëngrisaq pantoen, ontën pasabinan. Ing mrikoe ontën djoeroekoentjinipoen, ingkang kinawongakën daëtng *Setan*, ingkang gadah ingah-ingahan sègawon waoe. Samangsa ontën tiang, ingkang nëdja mintasraja datëng sègawon poenika, roemiin manggihi datëng djoeroekoentji, mratelaqakën sèdjanipoen sarwi kèdah ambëkta sèkar, konjoh, wos, këtan oetawi doepa, mawi titindih arta, kasoeqaqakën datëng djoeroekoentjinipoen. Ing mangke djoeroekoentji ladjëng koekoetoeg, sarwi wilodjëngan. Ingkang ka'angge wilodjëngan waoe, inggih babëktanipoen tiang, ingkang gadah panëdja waoe, amoeng, ingkang warni arta, dados gadahanipoen djoeroekoentji pjambaq, minangka pitoewasipoen, anggenipoen dados pëlawangan. Bilih sampoen katrimah, ladjëng ontën oentawisipoen; sègawon adjag waoe ladjëng sami mëdal, mantjoengoeel saking kèdoeng, baroeboel kemawon amoeroegi datëng panggenan andapan. Sapintën kaontënanipoen andapan, sampoen tamtoe tjoerës katëda.

Ananging, jen amintasraja datëng sègawon adjag poenika, ontën maneqipoen sawatawis. Bilih sadjen tètindibipoen botën tètëp poenapa mësñinipoen, waoe sègawon soq ladjëng anëda datëng ingon-ingon radja-kaja sapanoenggilanipoen.

Mangsoeli tjarios malih: *Setan Pramboe-dalëm*, ingkang gadah ingon-ingon sègawon adjag waoe, soq poeroen angampoeng datëng titiang, ingkang sampoen kinawongakën kados mitranipoen. Solah lalewaniipoen tiang, ingkang ka'ampoengan *Setan* poenika, mëkatën. Jen *Setan* waoe sampoen ka'anggëp datëng roemasoeq, tiangipoen, ingkang ka'ampoengan, ladjëng djoelalatan. Baqda djoelalatan, ladjëng anglëntoeq, kadosdene tiang bade klëngër, sarwi soq kawëdal witjantënipoen nënëda tètëdan oetawi mënjan. Tiang ingkang kadatëngan, ananging sanes, ingkang ka'ampoengan poenika, inggih ladjëng kapëksa, ngoedi amërneqakën poenapa, ingkang tinëda.

Ing sēsampoenipoen kēdatengan panēdanipoen, inggih ladjēng kesah. Pratandanipoen, jen sampoen mantoeq, tiang, ingkang ka'ampoengan poenika, ladjēng tilēm. Ing mangke, jen sampoen ngalilir, dipoen pitakeni, pjambaqipoen waoe botēn ngakēni, roemaos gadah solah toewin witjantēn, kēdjawi inggih amoeng tilēm kemawon. Mēnggah pēnganggēpipoen tiang, ingkang asring ka'ampoengan, saha ingkang kēdatēngan poenika, kēkalih pisan roemaos, bilih pjambaqipoen waoe ka'akēn sēdereq sinarawedi datēng *Setan Pramboe-dalēm waoe*.

IX.

RĒDI KĒLIR.

Salēbētipoen doesoen *Karanggajam*, dēstriq *Sēmantēn*, poenika ontēn rēdi, warnenipoen pēṭaq. Anggenipoen mastani *Rēdi Kēlir*. Mila winastanan makatēn, ingkang soewaoe dadosanipoen kēlir; wiwitipoen mēkatēn.

Ing nalika djaman poerwa *Bēlara Sēmar* poenika dalang, ontēn ing mrikoe. Dereng ngantos bangeen rahina, ing mrikoe ontēn tiang gēntang. *Bēlara Sēmar* kaget, anggenipoen dalang, angintēn bilih sampoen kērinan. Sakageti-poen waoe, ladjēng anjampe balentjong, ngantos oetah. Oetahanipoen balentjong ladjēng dados oemboel, winastanan *Oemboel-angēt*. Saingga sapriki tojanipoen maksih bēnter. kenging ka'ange oesadanipoen tiang sakit goediq, barah saeroetipoen. Anggēr adoes ontēn mrikoe, meh kenging katēmtoqakēn, sagēd saras. Ingkang andamēl eraming katah, sarehne toja waoe bēnter, katjēmploengan ron, madjatipoen inggih aloem, ananging poenika botēn; mangka bilih katjēmploengan kodoq, kaḍal saeroetipoen, sagēd pēdjah, mlosoh.

Bēlara Sēmar sarehne mantos andjola sanget, anggen-

ipoen ngringgit ngantos katingal saroe, roemaos kawa-ngoeran, ladjëng moertja. sarta anilar përsapa ontën ing mrikoe, oengëlipoen: „kabeh wong padesan kene, jen doe-roeng djamboel oewanën, adja kongsi oleh bodjo!” Mila titiang ngrikoe saïngga sapriki, mënawi emah-emah, inggih sampoen kasep kabiraen.

Ing wëktoe *Baṭara Sëmar* kaget poenika, toekangipoen këndang oegi toemoet kaget, mantjal datëng këndangipoen, ngantos kaplësät tēbih doemoegi *Rēdi Goemoeloeng*, doesoen *Tëmon* dados sela, winastanan *Sela Këndang*, amargi war-ninipoen oegi mēpër kalia këndang. Waoe *Sela Këndang* saïngga sapriki, mënawi anoedjoe dintën *Djoemoeah-lëgi*, soq dipoen angge pëpoedjan, pëkaoelan tiang, ingkang nēdja baḍe soegih, tiang ngoepados kasinggihan, tiang baḍe badoet, nandaq, oetawi mandjaq. Poenika sami datëng ontën ing mrikoe, koekoetoeg oetawi ambëkta sëkar konjoh, anglaïrakën poenapa, ingkang kasēdja. Bilih sampoen, ladjëng andjoendjoeng datëng *Sela Këndang* poenika, koewawi poenapa botën? Bilih koewawi, inggih kēdatëngan pikadjënganipoen, bilih botën koewawi, inggih botën sinëmbadan. Ingkang 'djoendjoeng poenika, sēnadjän tiang gagah, prakosa, bilih botën kasëmbadan sasēdjanipoen inggih mēksa botën koewawi.

X.

MASDJID. ING TANDJOENG-KIDOEL.

Ing salëbëtipoen doesoen *Tandjoeng-kidoel* dëstriq *Lorog*, poenika ontën masigit kina, wangoenipoen djoglo, pajon atëp, batoer banon. Wiaripoen djrambah watawis 15 elo pësagi. Mësdjid poenika, botën ontën tjariosipoen, sintën ingkang oeninga, wëktoe doemadosipoen, amoeng katjarios, ingkang jasa, poenika wali *Soenan Gësëng*, nalika ing sa-

derengipoen dados masigit *Dëmaq*. Anggenipoen ajasa, përlenipoen ingkang soewaoe, inggih, amoeng kagëm pasoejjoetan; sapoenika, amoeng kangge, minangka papoenden.

Salëbëtipoen masigit waoe ontën isinipoen patilasan, awarni këpeq, linangse ing montën pëtaq. 'Ingkang anglangse, titiang ing doesoen mrikoe, ingkang asring mëmoendi. Salëbëtipoen këpeq poenika botën ontën tiang, ingkang poeroen anjoemërëpi poenapa isenipoen, amërgi sami adjrih ambikaq. Katjarios, bilih ambikaq, bađe doemawah sangsara, gadah sakit ewah oetawi pëdjah, amërgi sampoen ontën tètelaqanipoen, nalika roemiin sampoen ontën tiang, ingkang anjandaq, bađe ambikaq, ladjëng ewah sanalika, oetawi sawëneh ontën tiang, ingkang goemampil, poeroen ambëkta banon batoeripoen masdjid waoe, bađe ka'angge toemang pawon, dereng ngantos doemoegi gria, tiangipoen ladjëng pëdjah tanpa karana. Mila saingga sapriki katëläh, botën ontën tiang, ingkang poeroen ambikaq, djalara adjrih datëng wilalatipoen, ingkang sampoen kajakinan. Mënggah tjariosipoen tiang katah, ingkang sami angajah ngawoer, isinipoen, këpeq poenika awarni nekëran bëling kalajan rasoeqan.

XI.

SELA ING TOEGOE.

Salëbëtipoen doekoeh *Toegoe*, doesoen *Ngoenoet*, dëstriq *Tëgalamba*, ontën sela wangoen toempëng. Poenika kenging kadamël amërtanda, pikadjënganipoen tiang saged kalëksanan oetawi botën. Ingkang katah, pikadjëngan ingkang amërtandaqakën waoe, bab anggenipoen bađe soegih oetawi singgih. Përtandanipoen waoe mëkatën. Bilih ingkang

gadah pikadjěng poenika, sagěd koewawi andjoendjoeng, inggih kalěksanan, bilih botěn koewawi, inggih botěn kadoe-moegen. Ing saderengipoen andjoendjoeng, kědah aběs-mi doepa roemiin, saha anglaīrakěn poenapa, ingkang dados kadjatipoen, kadosta: oepami ngangkah, bađe dados běkěl, djawabipoen měkatěn: »*Ĕmbah Bodo* datěng koela poenika, bađe njoewoen priksa, koela poenika poenapa sagěd dados běkěl? Jen sagěd, koela njoewoen pratanda, sagěda koewawi 'djoendjoeng sampean; dene mēnawi botěn sagěd kělampahan, moegi sampoen ngantos koewawi.”

Ing sabaqdanipoen witjantěn měkatěn, poenika ladjěng anjěmbah roemiin, saha ladjěng andjoendjoeng, doemadosipoen sagěd, poenapa botěn. Bilih sagěd, dilalah kědah kalěksanan; jen botěn koewawi, saestoe inggih bađe botěn kadoemoegen. Boeboekanipoen tjarios, ingkang soewaoe ngadjěng mila sela waoe nami *Kjai Bodo*, sarta kenging tinakenan, aměrgi kědadosanipoen tiang atapa, djoegar saking kasoetapanipoen. Gantjaripoen tjarios makatěn.

Ing nalika djaman roemiin, ontěn tiang amběntoer tapa, ontěn ing doekoeh mrikoe. Ing oesana kagoda datěng Widadari, ingkang angedjawantah, aminda tiang estri, ingkang anglangkoengi sae warnenipoen. Sareng pandita waoe soeměrěp datěng endah ing warni, sanalika soepe kasoetapanipoen, ngantos djoegar, kasmaran sangět datěng sang pinda estri waoe, malah ing batos wěktoe bađe anjělaki datěng ing kasmaranipoen, gadah oebaja, bilih botěn kadoe-moegen saloeloet, langkoeng prajogi pědjah, anganjoet toewoeh, dadosa toegoe kemawon. Ananging pikadjěnganipoen, ingkang měkatěn waoe, sampoen saestoe botěn kalampahan sagěd karon sih, djalaran waoe estri amoeng pinđanan kemawon. Mila sarěng bađe ginrajang, sang pinda estri oentjat, itjal botěn kantěnan, moesna mantoeq datěng kajanganipoen. Dene kang kantoen sangsaja tambah ngěnglěngipoen, ngantos nětěpi poenapa oebajanipoen,

ingkang sampoen kawēdari ing tjipta. Mila ladjēng anga-njoet djiwa, pēdjah dados toegoe saestoe.

Katēlah, saingga sapriki pērtapanipoen waoe ladjēng dados doesoen, dipoen nameqakēn ing doesoen *Ngoenoet*, amērgi, ing nalika kanoetipoen dateng Widadari, ngantos djoegar ing kasoetapan, ontēn ngrikoe. Mila sinēboet ing kaṭah, dipoen nameqaken *Kjai Boḍo*, amērgi tiang sampoen amandita, ing oesana taksih kewran ing panggoḍa, kenging kabaleloe datēng Widadari, ngantos sagēd djoegar kasoe-tapanipoen. Mila taksih kenging binasaqakēn paṇḍita boḍo. Dene paḍoekoehan waoe kanameqakēn ḍoekoeh *Toegoe*, amoeng kabēkta saking kaoedjoedanipoen sela, meh sawērni toegoe oetawi toempēng.

XII.

PASAREANIPOEN KJAI NGAMBAQ.

Ing salēbētipoen ḍoekoeh *Gagaqan*, ondērdēstriq *Bandar*, ḍēstriq *Tēgalamba*, ontēn sētoenggal koeboeranipoen tiang kina, awasta *Kjai Ngambaq*, manggen ontēn ara-ara, mawi katjoengkoep, linangse sawatawis. Inggang angoe-pa-rēngga ing mrikoe djeroekoentji. Tēḍenipoen djoeroekoentji poenika, inggih amoeng nampi pisoengsoengipoen titiang, inggang sami datēng kēkaoel wilodjēngan ontēn ing daganipoen mrikoe. Inggang kapisoengsoengakēn, inggih amoeng arta, tatēḍan, sakoloeripoen inggang asoeka. Wondene inggang andadosakēn djoeroekoentji poenika, inggih pipilianipoen tiang doesoen mrikoe kemawon. Wondene oebaja paṇēdja, inggang sampoen kaboeuka ing kaṭah, titiang, inggang sami datēng ing mrikoe, poenika angloeari poenaginipoen, bilih kēsasaran saking sēsakit, oetawiloear saking sangsara, ngoepadosipoen kaoentoengan sagēd pikantoeq. Poenika ladjēng wilodjēngan kēlajan abēsmi

doepa ontën ing mrikoe. Mënggah boeboekanipoen, mila dados pëkaoelan, ingkang soewaoe ngadjëng *Kjai Ngambaq* poenika tiang goena, sagëd amërdoekoen. Bilih ontën bëgëbloeg, asring anjoekani isarat tambaripoen sësakit datëng titiang, ingkang sami datëng anjoewoen. Tjariosipoen, ingkang andamël aeng, sanesipoen botën ontën, inggih, amoeng poenika tjariosipsen.

XIII.

PASAREAN ING PËNGGOENG.

Ing salëbëtipoen doekoeh *Pënggoeng*, doesoen *Tëgalamba* poenika inggih ontën sëtounggal pësarean, ingkang ka'angge pamoedjan, pënadaran pëndaq dintën *Garakasih* oetawi *Djëmoeah-lëgi*. Mënggah patrap oetawi babëktanipoen titiang ingkang sami 'datëngi poenagi, inggih sami kemawon kalia ingkang sampoen katjarios ing nginggil. Ingkang soemare poenika, tiang nami *Kjai Mërti*. Mila dados papoenden, katjarios, taksih milalati; mila, rinëngga rëngga ing langse pakoeboeranipoen, sarta maw katjoengkoep. Ingkang angopakara, inggih titiang doesoen mrikoe kemawon. Mënggah boeboekanipoen tjarios, mila pësareanipoen waoe amilalati, sarta dados pëkaoelan, kaoeri-oeri, djalaran ingkang soewaoe ngadjëng *Kjai Mërti* poenika kawilang tiang anglampahi sabar sangët, saha asring ngëngirangi tilëm, saha pantji dados sësëpoehipoen titiang ing doesoen mrikoe. Katëlah, sëmangke katab, ingkang sami njariosakën, bilih pësareanipoen *Kjai Mërti* waoe tinëngga ing sima panjiloeman; soq ontën tiang, ingkang dipoen soemërëpi, anoedjoe ing dintën *Garakasih* oetawi *Djëmoeah-lëgi* datëng sima waoe. Warninipoen sima sampoen dawoeq, soekoe impoer. Tjarios sanesipoen, ingkang andamël pagoemoenan, botën ontën, inggih amoeng poenika kaontënanipoen.

XIV.

PASAREANIPOEN 'MBOQ LARA MĒNIR

Ing watēsipoen doesoen *Takawi* dēstriq *Sēmanten*, kalajan doesoen *Tinatar* dēstriq *Poenoen*, sami afdeeling *Patjitan*, ing mrikoe ontēn pēsareanipoen langkoeng saking wingit, botēn kenging ka'ambah tiang njepēng damēl, dēlasan kadjēng saha sitenipoen oegi botēn kenging pinēndēt, djalaran baḍe andamēl karisaqanipoen ingkang amēndēt, oetawi ingkang kanggenan. Djalaranipoen, ing ngadjēng, ingkang soemare poenika amērsapani, salēbētipoen pasiten mrikoe, botēn kalilan, ka'ambah ing tiang njepēng damēl. Mēnggah boeboekanipoen, mila pēsapa ingkang mēkatēn poenika, djalaranipoen mēkatēn.

Ing nalika roemiin ontēn tiang estri, radi tēḍaqipoen bangsa ngaloehoer. awasta '*Mboq Lara Mēnir* kasetraqakēn ontēn ing ngrikoe, djalaran gaḍah sakit barah, ambētipoen batjin sangēt; saingga doemoeginipoen pēdjah botēn ontēn sanaq sadereqipoen, ingkang poeroen anoeweni. Sarēng ing waktōe baḍe pēdjah, ladjēng pēsapa mēkaten: „Ing sapoengkoerkoe, iki palēmahan akoe ora lila bangēt, jen ka'ambaha marang wong, kang mlakoe gawe, apa dene para prijaji. Sing sapa wani anēraq wēwalērkoe, moega-moega toemoelia katjopota saka paloenggoehane!”— Mila katēlah, saingga sapriki waoe pēsapa taksih kaestoqakēn; bilih katēraq saestoe baḍe bēbajani.

XV.

LOEWĒNG-AMBA ING SĒNDANG.

Ing djadjahan dēstriq *Poenoen*, nēgari *Patjitan*, manggen ing doesoen *Sēndang* poenika ontēn goemoeq, inggilipoen

watawis saking sagantën 250 kaki. Ing mrikoe ontën loewëng, dipoen wastani *Loewëng-amba*; wiaripoen loewëng watawis sapémbalang moebëng, lëbëtipoen kirang langkoeng 150 elo. Dasaripoen loewëng ontën lepenipoen agëng; tojanipoen mili mëngidoel-ngilen, kintën-kintën inggih djëboel datëng sëgantën, nauding djëboelipoen toja poenika botën kasoemërëpan, djalara lepen waoe ontën salëbëtipoen siti. Sapinggiripoen lepen poenika katah baloeng oetawi tjoemploengipoen tiang. Katjarios, ing nalika djamman taksih rërësahan loewëng waoe asring ka'angge njiksa tiang, katjemploengakën ontën ing mrikoe.

XVI.

KAPAL SĚMRBANI ING BANJOEPOETIH.

Salëbëtipoen doesoen *Banjoepoetih*, dëstriq *Balepandjang*, nëgari *Magëtan*, ing nalika djamman roemiin ontën tiang, gadah kapal estri, manaq djalër, dados kapal *Sěmbrani*. Bëlo waoe, saingga agëng, botën gadah oentoe; mila oegi kanameqakën »bëlo soekoen." Tëđanipoen sanes roempoet; ingkang katëđa ing sadintën dintën amoeng pisang. Jen anëđa pisang, pisangipoen botën këtawis, jen sampoen kopong; tiningalan, bilih botën kaotjeqan, sampoen saestoe kinintën wëtah, ananging sajëktosipoen sampoen itjal isenipoen.

Wondene priksanipoen, jen bëlo waoe *Sěmbrani*, ingkang gadah anjoepëna, ontën tiang sëpoe, ingkang njriosi, jen bëlo poenika *Sěmbrani*, sanes anggen-anggenipoen manoesa, amërgi bangsanipoen *para njiloeman*, mila bađe kalaroed, ka'antoeqakën datëng adjalipoen sarana kabëkta ing toja plađoe. Mila ingkang gadah waoe toemoentën kapoerih minggah datëng rëdi, sa'anaq-rajat toewin saradja darbeqipoen sadaja, mërgi kasëlaq datëngipoen plađoe, ingkang

bađe amběkta kapal waoe. Ing oesana saestoe ladjěng ontěn plađoe anđatěngi, amběkta đatěng bělo poenika sagědoganipoen, ananging gědogan waoe, ing wěktoe keli, botěn noengsang djěmpaliq, taksih djědjěg toemoempang ing toja. Kapalipoen taksih sisirigan kemawon. Ing poendi panggenan, ingkang dipoen kenděli kapal amběngingeh, sampoen saestoe wědalipoen kapal sae, koeat-koeat. Sarěng kentiripoen waoe sampoen doemoegi moearanipoen *Sěgan'ěn-lěr*, kapal dělasan gědogan moesna, botěn katingal.

BANJOEMAS.

I.

DOESOEN PASIRAMAN

Katjarios, ing djaman kina ontèn satoenggil-ing tiang, bangsa asal, nama *Troenadjaja*. Saking kèndél, digdaja toewin prigèlipoen olah pèrang, mila kasoejoedan datèng para alit; ladjèng amadèg ratoe ontèn ing tanah *Kèdiri*, anèloeq-nèloeqakèn datèng sakiwa tèngèning nagari. ngantos sami anoengkoel sadaja. Tiang tiangipoen sami soejoed, adjrih datèng pjambaqipoen. Sarèng kakintèn sampoen ambangkat, ambèdèh karaton ing *Mataram*, *Troenadjaja* amèpèqakèn wadya-balanipoen, ladjèng nètèg datèng *Mataram* (1677).

Nalika samantèn, ingkang djoemènèng nata ing *Mataram Praboe Mangkoerat II*. Ing wiwitan wadya-balanipoen *Sang Praboe* kaliah bangsa koempèni sagèd ambibarakèn sawadya-balanipoen *Troenadjaja*, ngantos doemoegi ing *Kèdiri*. Sakèndél ing pamboedjèngipoen, koempèni ladjèng datèng pelo *Madoera*. Ing waktoe poenika *Troenadjaja* wangsoel malih datèng *Mataram*, anggèpoeq nagari. *Sang Praboe* kaliah *Pangeran Adipati Anom* botèn sagèd amangsoelakèn, ladjèng lolos saking nagari, loemadjèng mangilen, ngantos doemoegi ing *Banjoemas*. Saking ngrikoe *Sang Praboe* tèdèq mangaler, badè datèng *Tègal*, ananging sarèng doemoegi ing *Adjibarang*, ontèn ing doesoen *Karangwoeni*, *Sang Praboe* gèrah, andadosakèn sedanipoen. Wiwit nalika poenika doesoen *Karangwoeni* kawastanan: *Pasiraman*, awit ing ngrikoe panggenanipoen anjirami djisimipoen *Sang Praboe*. Wondene djisimipoen waoe kabèkta ladjèng datèng *Tègal*, kasareqakèn ing doesoen ingkang sapoenika kasèboet *Tègalaroem*.

II.

DOESOEN SOMAWANGI.

Poenika tjariosipoen doesoen *Somawangi*, distriq *Poerwarədjā*, kaboepaten *Banjoemas*. Waoe doesoen katjrios wingit, botən kenging karawoehan priaji. Manawi ontən priaji, ingkang rawoeh ing doesoen ngrikoe, katjrios ladjəng manggih kasoesian (dereng ontən kajəktosanipoen). Ing doesoen ngrikoe ontən pakoeboeranipoen kalih:

1. *Kjai Kətasinga*, kala gəsangipoen ahli maratapa,
2. *Njai agəng Djoenob* kapərnah bibinipoen *Panəmbahan Senapati*, radja ing *Mataram*, ingkang wiwitan. Waoe *Njai agəng Djoenob* kamantoe dening *Kjai Kətasinga*. Wondening kawitanipoen doesoen ngrikoe dados wingit, kados ing ngandap poenika.

Ingkang kaping I. Kala gəsangipoen *Kjai Kətasinga*, *Panəmbahan Senapati* asring rawoeh mrikoe, papanggihan kalih *Kjai Kətasinga*. Satoenggal waktōe, kalərəs *Kjai Kətasinga* sawəg mərtapa, loeməbət ing latōe ontən ing rədi. Waoe *Kjai Kətasinga*, katjrios, awas ing paningal, soemərəp, saderenging winarah, poenapa ingkang dados kərsanipoen *Panəmbahan Senapati*; ingkang dereng kalaıra-kən, pjambaqipoen sampoen njoemərazi. Ladjəng *Panəmbahan Senapati* andawoehakən rədi waoe kawastanan *Rədi Santri landəp*.

Patilasan pərtapan waoe, kapərnah sakidoeling doesoen *Somawangi*, təbihipoen $\frac{1}{2}$ pal.

Ingkang kaping II. Kandjəng *Soenan Mangkoerat II*, radja ing Kartasoera, ingkang kaping sapisan, nalika pərang, məngsah ingkang raji *Pangeran Poegər*, pandjənənganipoen kandjəng *Socnan* kərsa djiarah datəng pakoeboeranipoen *Kjai Kətasinga* miwah *Njai agəng Djoenob*; oesana ladjəng dawah saking titianipoen, saingga sande, botən estoe

djiarah, sarta kandjeng *Soenan* angandika, jen doesoen poenika kagalih wingit, djalaran pandjèuënganipoen dawah saking titian.

Ingang kaping III. Katjrios *Kjai Wirasoeta*, kapèrnah poetoenipoen *Kjai Kètasinga*, dados dëmang ing doesoen *Somawangi*, pjambaqipoen kapoendoetan toeloeng, anglè-rësakèn pandapinipoen Adipati *Wirasaba*, ingkang pindah nagari saking *Wirasaba*, amoerwani bikaq kiṭa *Banjoemas*. Kalèrès jasa pandapi kaboepaten, ananging sakanipoen andap satoenggal. Kalèksanan dipoen dangdosi dening *Kjai Djiwaklana* kalia *Këbogoemoeloeng*, (kengkenanipoen *Kjai Wirasoeta*); wasana sami pradondi ing pamanggih kalih priaji ing *Banjoemas*. Waoe kalih tiang roemaos manggih kalingsëman, saingga andadosakèn sakit manah-ipoen *Kjai Wirasoeta*, sarta ladjëng witjantën: „pangad-jëngipoen priaji botën kenging ngambah ing *Somawangi*, awit sampoen kapitoeloengan, tëmah adamël lingsëm datëng waoe kalih tiang, kengkenanipoen.”

REMBANG.

I.

KIṬA TOEBAN.

Ing pinggir gigisiqipoen sagantën *Toeban*, kapernah sakilening grija pabean, tēbihipoen watawis ontën 40 elo saking aloer-aloen, poenika ontën soemoeripoen satoenggil, ingkang tojanipoen asrēp, sarta wëning; wiaripoen watawis ontën kalih kaki pasagi; kawastanan *Soemoer Sroemboeng*. Waoe soemoer anggoemoenakën ing pamanggih, dene pinggir sagantën, tēka ontën soemoer, ingkang tojanipoen asrēp. Toja waoe kangge ngombe titiang ing kampoeng ngrikoe sapitoeroetipoen. Bilih toja sagantën rob, soemoer waoe këlēban, ngantos botën katingal; jen toja sagantën sampoen soeroed, toja soemoer poenika inggih ladjēng kenging dipoen angsoe tiang malih.

Dene moela boekanipoen *Soemoer Sroemboeng* poenika, mila tojanipoen asrēp, mēkatën gantjaring tjarios.

Kala ing djaman kina katjarios, ontën satoenggal ngoelama sabrang, ingkang sampoen pinoendjoel kasagēdanipoen, nindaqakën agami Rasaelollah (Islam). Poenika mirēng pawartos, bilih ing kiṭa *Toeban* ontën Waliollah, nami *Said Maqdoem Ibrahim*, ingkang sampoen pinoendjoel, anglampahakën agami Rasaelollah. Oelama sabrang waoe kapengin pitēpang, bade bantahan, abēn elmi; ladjēng noempa baṭta, saha bēkta rentjang kalih, inggih poenika moeridipoen, saha malih ambēkta kitab warni-warni. Sarēng genipoen noempa baṭta doemoegi sagantën saleripoen *Toeban*, ladjēng katēmpoeh prahara agēng; babēktanipoen kitab-kitab saṅga itjal sadaja, këlēm ing sagantën. Oelama toewin moeridipoen wiloedjēng, lēstantoen ladjēng mandap

kaïring moeridipoen, sarta ladjëng sami kendël, aso ing gisiq pinggiripoen sagantën saler-kilenipoen kiṭa *Toeban*, kalian angraos gëtoen sangët, dening itjaling kitab-kitabipoen këlëm sagantën, awit baḍe kadamël watoning bantahan, ing wasana itjal.

Ing ngrikoe, kapinoedjon waktœ endjing *Said Maqdoem Ibrahim*, inggih *Kandjëng Soesoehocnan Bonang*, kalërës tindaq mlampah-mlampah, mawi ngagëm tékën ëtjis, sarta pjambaqan kemawon. Sarëng tindaqipoen rawoeh ing gigisiq, waoe kandjëng *Soenan* priksa, jen ontën tiang tiga, sami aso ing pinggir, ananging oelama sabrang waoe botën oeninga, jen poenika *Said Maqdoem Ibrahim*. Ladjëng sami pitëpang ginëm. *Kandjëng Soenan Bonang* andangoe ḍatëng oelama waoe, mënggah ing pinangka oetawi sêdjanipoen. Oelama pratela, bilih tiang saking sabrang, soemëdja, baḍe pitëpang kalian *Said Maqdoem Ibrahim* ing kiṭa *Toeban*, kabaripoen ing *Toeban*, sampoen pinoendjoel bab elmi sakawan prakawis, 1. Sarengat, 2. Tarekat, 3. Kakekat, 4. Makripat, saha ngandarakën itjaling kitab-kitabipoen sadaja, këlëm ing toja sagantën.

Ing ngrikoe kandjëng *Soenan* ladjëng nantjëpakën ëtjisipoen. Sarëng tjis katjaboet, mëdal soembëran, saha tojanipoen asrëp. Oelama sabrang goemoen sangët, dene tjis katantjëpakën siti, sarëng katjaboet, ladjëng mëdal soembëranipoen, ingkang tojanipoen tawa (asrëp). Pjambaqipoen ladjëng pitaken ḍatëng *Kandjëng Soenan Bonang*; kandjëng *Soenan* mangsoeli, jen asmanipoen *Said Maqdoem Ibrahim*, kang mangoentapa ing rêdi *Bonang*.

Oelama sabrang ladjëng roemaos, bilih botën njanggi, genuing baḍe bantah kalian *Said Maqdoem Ibrahim*. Sanalika njoewoen pangaksami, noentën soengköm, ḍatëng ing *Kandjëng Soesoehocnan Bonang*, sarta baḍe loemëbët ngabdi dalah santrenipoen pisan, sêdja botën baḍe mantoeq ḍatëng sabrang malih.

Mëkatën waoe tjarios boeboekanipoen ontën ing *Soemoer*

Sroemboeng. Mila ngantos sapoenika soemoer waoe kangge ngombenipoen titiang ing kampoeng ngrikoe sadaja, saha moerakabahi ing salamenipoen.

Kedjawi poenika ontèn malih ing tengah pèkèn *Toeban* ontèn sela itèm, kalih idji, roepinipoen tjëmëng, namenipoen *watoe tiban*. Wiaripoen kang satoenggal 3 kaki pasagi, inggil watawis ontèn $3\frac{1}{2}$ kaki, tengah-tengahipoen saroepe kadosdening tipaq tatahan. wiar 1 kaki pasagi mawi bleweh; kang satoenggalipoen radi alit, nanging roepinipoen sami oegi, inggih kados ingkang agëng. Sela waoe inggih botèn ontèn, ingkang soemërèp datëngipoen. Soemërèp-soemërèp ladjëng ontèn; mila kawastanan *watoe tiban*. Ngantos samangke inggih dipoen moemoele datëng titiang, ingkang dereng nate soemërèp, sarta dipcen sèkari-boreh, toewin dipoen bësmeni mënjau.

Oegi ing astana pesareanipoen *Kandjèng Soenan Bonang* poenika ontèn grija, pajon sirap, mawi saka goeroe woloe. Sadaja saka miwah blandar toewin pangërètipoen sami katatah aloes, soemepa rante, kawëstanan: *gria pandapa rante*. Waoe grija gaïb, botèn ontèn tiang, ingkang soemërèp sangkanipoen. Soemërèp-soemërèp, ladjëng ontèn kemawon, ananging ontënipoen waoe grija waktow malëm dintèn *Djoemoeah*, woelan *Rëdjëb*, ingkang awal; saingga samangke taksih sae kemawon, inggih poenika saking kramatipoen *Kandjèng Soesoehoenan Bonang*.

Ing saderengipoen seda *Kandjèng Soenan Bonang* waoe grija dereng ontèn; sarëng *Kandjèng Soenan* sampoen seda, dipoen sareqakèn, botèn lami ladjëng ontèn *gria pandapa rante* waoe. Soemërèp-soemërèp sampoen ontèn, mila tiang ing kampoeng ngrikoe, samangsa woelan *Rëdjëb* dintèn malëm *Djoemoeah*, sadaja ladjëng sami sidèkah, nami gaïban. Sidèkahipoen roepi djadjan pèkèn; ing lia nagari botèn ontèn, inggih poenika, djalaran grija gaïb waoe.

Malih, ing sakidoeling kiya, watawis ontèn $3\frac{1}{2}$ pal tèbihipoen saking kiya, ontèn soembër kadamèlakèn baloembang,

pinggiripoen kabanon moeběng, wiaripoen watawis ontěn 30 kaki, lěbětipoen watawis ontěn 9 kaki. Waoe baloembang kawastanan *Běti*, tojanipoen anglangkoengi wěningipoen. Awit saking agěngipoen soemběr, ngantos kalih sami agěngipoen, tojanipoen kalampahakěn salěbětینگ kița, moeběng pinggiripoen radinan agěng toewin ing pakampoengan; satoenggal wěktōe kangge ngělěp aloen-aloen, lan malih toja waoe kalampahakěn ing pabriek gěndis salěbětینگ kița, kang sisih kidoel kawastanan pabriek *Waringin-agoeng*. Ing *Běti* waoe asring-asring kadaměl pasiramanipoen para pangagěng, poenapa dene toean-toean wělandi toewin sanes-sanesipoen bangsa, kaetang saběn dintěn sami adoēs đatěng baloembang waoe. Panggenanipoen asrěp toer asri, kanan kerī kạh kakadjěngan waringin agěng, sami angyomi baloembang waoe, toewin kạh kẹteqipoen agěng alit. Ing ngrikoe ontěn gria pasanggrahan satoenggal mawi pagěr banon moeběng, pajonipoen gěntěng, wangoenipoen gria djoglo. Gria waoe jasanipoen pangagěngipoen kița inggih poenika marhoem kandjěng *Raden Adipati Tjitrāsoma*, boepati ing *Toeban*, pirantos panggenanipoen titiang, kang sami siram anjanggrah đatěng gria waoe. Dene waoe baloembang njoemběr sampoen salaminipoen; awitipoen botěn ontěn ingkang soeměrěp.

II.

BĚDJAGOENG.

Watawis sapal tēbihipoen saking kița *Toeban*, kapěrnah ing saleripoen *Běti*, poenika ontěn astana pasareanipoen Waliollah, doemoenoeng đoesoen *Bědjagoeng*; bilih tiang *Toeban* aměstani *Soesoehoenan Bědjagoeng*. Pasarean poenika oegi kamoeliaqakěn đatěng sadaja tiang *Toeban*, toewin titiang sanes nagari. Ing salěbětipoen wawěngkon pasa-

rean waoe ontën soemoer, lëbëtipoen watawis ontën 75 kaki, wiaripoen, kang nginggil, watawis ontën 2 elo boendër. Waoe soemoer, awit nginggil troes mangandap, sela kemawon. Salëbëtipoen doesoen *Bëdjagoeng* ngrikoe botën ontën soemoer malih, namoeng pasarean ngrikoe pjambaq kangge njrambahi tiang sadoesoen.

Tjariosipoen soemoer waoe inggih saking kawasaniipoen kandjeng *Soenan Bëdjagoeng*. Jen ningali lëbëtipoen soemoer poenika, saestoe anggoemoenakën sangët, dene samantën lëbëtipoen tëka sela sadaja. Wondentën pirantosipoen anggening ngangsoe, mawi poetëran kadjeng, awit, saepami kaoeloer tampar kalian asta, panimbanipoen sajëktos botën koewawi.

SEMARANG.

I.

KJAI PANGERAN TĒMBAJAT

Kanda djadjantoere, djaman koena ing nagara *Sĕmarang*, sidji *Kjai Adipati Paṇḍanarang* katjĕta, soegih radja brana, sarta akeh ḍoewite, dene bangĕt gone ati-ati lan nĕstiti marang pĕnggawean, apa maneh marang doenya-branane. Moenggoeh adat kĕlakoeane bĕtjiq. Saĭdji dina ana bangsa pandita, *Wali Kandjĕng Sinoehoen Kali*, minda-minḍa oewong miskin, adol alang-alang. Djaman koena, kanggo pajone para panggĕde-panggĕde, kanggo miomah sarta lia-liane. 'Bĕnĕri maoe wong adol alang-alang, liwat ngarĕp kaboepaten, *Kjai Paṇḍanarang* amriksani, sidji wong adol alang-alang, gĕlis di ampirake, di anjang sapikoel sĕtali. Oega kang adol maoe menehake, bandjoer kakarsaqake noempoeq ing pinggir pĕndapa. Dene kang minda wong maoe, kaparingan ḍoewit sĕtali, ikoe ḍoewit kalĕboqake maring djroning bongkoqan alang-alang, kang wis di toempoeq pĕrnah pinggire omah pĕndapa. Mĕngkana barĕng wong toea, kang adol alang-alang wis pamit loenga, ana sidji botjah, abdine *Kjai Paṇḍanarang*, andĕlĕng alang-alang toempoeqan, bandjoer wĕroeh, ing djrone alang-alang ana ḍoewit sĕtali; bandjoer kadjoepoeq, kalapoerake marang *Kjai Paṇḍanarang*. Mangkene atoerane: „O, kjai!, koela waoe ningali bongkoqan alang-alang, ingkang sampĕan toembas waoe, ontĕn jatanipoen sĕtali.” Barĕng *Kjai Paṇḍanarang* amirĕngake atoerane botjah abdi, kang anglapoerake, bandjoer tjĕlaṭoe; tjĕlaṭoeone mangkene: „Eh, botjah! ikoe ḍoewit sĕtali taq djaloeq, taq simpĕne,

manawa doewege kaki toewa, kang adol alang-alang maoe; besoeq-esoeq daq wenehne, krana mësakaqe, manawa lali. Barëng esoeqe maneh maoe kjai pandita wali aminda wong desa, adol alang-alang maneh. Inggale kanda, katoekoe maneh sëtali. Pratingkahe kaja dene wingi-wingine, kang woes kasëboet doewoer maoe Mëngkana sabën dina, saingga rambah kaping pitoe gone adol alang-alang; ping pitoe pisan katoekoe marang *Kjai Pandan*, ananging maoe doewit sëtali, kang woes di lëboqake djrone alang-alang, ora pisan-pisan di baleqne marang kaki toewa, kang adol alang-alang maoe. Barëng njandaq kaping woloe, kaki toewa minda-minda maneh adol alang-alang, katoekoe maneh marang *Kjai Pandan*, sarta atëtakon marang kjai toewa; mangkene pitakone; „Eh, kaki toewa; kowe esoeq-esoeq djam 6 wis tèka kene, mangkatmoe kadi omah djam pira, lan omahmoe ikoe ngëndi? Wangsoelane kaki toewa: „Pangkat koela saking griā $\frac{1}{2}$ 6 waoe; griā koela nikoe napa, Goenoeng Djabalkap. Kalih malih, sampean nikoe *Kjai Pandan*; koq tèksih dëmën doewit mawon; nikoe damël napa? Sarta wawëngkon sampean saplatarane kaboepten, sadaja poenika dados sampean pëndëmi doenya-brana sarta arta inggih katah, poenika kangge napa?” „Eh! kaki toewa, kowe ikoe apa edan? akoe dëmën doenya-brana sarta doewit ikoe, taq gawe djagani pangane oetawa sandange anaq bodjokoe, lan botjah-botjah abdikoe kabeh, adja kongsi kakoerangan. Baliq kowe ngarani iki plataran kaboepten taq pëndëmi doenya-brana, sarta doewit ikoe ora!” Kaki toewa, kang minda-minda, amangsoeli: »Inggih sampean mawi moengkir *Kjai Pandan*, mangga, sampean moendoet patjoel, sarta sampean toeding; ing poendi kang sampean toeding, koela patjoele, koela dërmi mawon, asal *Kjai Pandan* paring toeding.” Barëng mangkana, *Kjai Pandan* bandjoer inggal moendoet patjoel marang abdine, kaparingake marang kaki toewa, kang minda-minda, sarta anoedingi lëmah përnah ngarëpe,

kang di djoemënengi. »Lah iki patjoelën,-apa njata apa ora; — neq ora njata, kowe bakal daq tjëkël, daq lëboq-ake maring boei, krana kowe wong edan!» Barëng kaki toewa anampani patjoel, inggal apa toedinge *Kjai Pandan* bandjoer di patjoel, lëmahe digrewal. Bënër sa-djroning lëmah isi doenyabrana, sarta doewit pirang-pirang, saingga ora këna kaetoeng. Barëng *Kjai Pandan* amriksani akehe doenya sëmlëngërën, lan angira: „Iki kaki toewa doedoe wong beda q oeraqan, baja iki pandjënëngane, këng *Sinoehoen* pandita wali, këng asma *Soenan Kalidjaga!*» Inggal augroengkëbi soekoe, lan anëmboengake: „Sakatahe kalëpatan koela, njoewoen pangapoentën, dene sadangonipoen koela angoko ing sampean; *Panëmbahan* sintën?» Inggale, kaki toewa, kang minda-minda, amangsoeli: „Sabënëre, *Kjai Pandan*, ia akoe, këng *Sinoehoen Kali*, nanging oewis kowe adja wara-wara!» *Kjai Pandan* amangsoeli, matoer malib: „Panëmbahan, koela dëreq sampean sa-pëdjah gësang koela dëreqakën!» Kang *Sinoehoen* amangsoeli: „Jen njata, kowe arëp miloe akoe, doenyabranamoe lan doewitmoe boeangana, wenehna wong pëkir mësikin, lan kowe rëmboegana disiq karo bodjomoe; taq ënteni kambi mlakoe alon-alon. *Kjai Pandan* inggal koendoer ing omah, rëmboegan lan garwane, tëmboenge: „Njai, kowe apa miloe akoe, apa ora, krana akoe arëp miloe njantri goeroekoe, kang adol alang-alang, kang daq toekoni; omahe ing *Goenoeng Djabalkap!*» *Njai Pandan* amangsoeli: „Ja, sa-paranmoe akoe meloe, awit kowe, kjai, bodjokoe djakalara; ing ngëndi panggonamoe akoe meloe bae.» Rehning maoe *Njai Pandan* roepane wong wadoq, dadi isih akeh owële mënjang barang-barang; dadi angloempoeqake barang-barang, kang ringkës, kajata: tlëpas tlëpas, lan dinar-dinar, lan intën-intën, di dokoqi maring pring. Pringe bandjoer kagawe tëkën, noesoel lakine maoe. Inggale tjrita, *Kjai Pandan* anoetoeti lakoene këng *Sinoehoen*, katoetoetan ing lakoene përnahe ing nagara *Salatiga* sarta

angoewoehoewoeh: „O! *Panëmbahan*, moegi koela sampean ëntosi sakëdap!” Ing kana këng *Sinoehoen Kali* inggal angënteni, sarta tjëlaťoe: „Eh, *Ki Pandan*! apa kowe wis rëmboegan karo bodjomoe?” *Kjai Pandan* amangsoeli: „Sampoen,-malah samangke tiang estri koela ðereq, ananging taksih kantoen, awit lampahipoen rindiq sangët bawanipoen tiang estri waoe.” Kang *Sinoehoen* amangsoeli. „Ja, wista! bëtjique di ënteni ing kene, ngisore kajon.” Ing kana antara soewe, ana wong tëlœ tëka marani, nëdya ambegal marang kang *Sinoehoen* sarta *Kjai Pandan*, andjaloeq ðœwit sarta panganggone kabeh. Kang *Sinoehoen* gëlis amangsoeli: „Akoe ora doewe apa-apa, goes. 'Jen kowe arëp babegal, goleq pangan, taq doedoëhake, kae boeri ana wong wadoq mlakoe; ikoe begalën, tëkëne, daq rasa, jen boq pangan 6 oetawa 7 taoen bae tjoekoep!” Inggale, ikoe maoe tëlœ begal bandjoer amarani maring *Njai Pandan*, kang loemakoe ing boeri. Barëng këpapaq, gëlis anëmbœng, djaloeq tëkëne; mangkene panëmbœnge: „Eh, njai wadoq! ikoe tëkënmoe taq djaloeq, neq kowe ora awëh, mësti kowe daq pateni!” *Njai Pandan*, barëng kroengœ tëmboenge begal mangkana, bangët gëgëtoene ati: „Kaniaja, dene tëtela tëmën, jen akoe iki tjidra, goroh ing laki!” Barëng maoe tëkën di wenehake maring begal, sarta *Njai Pandan* atjëlatoe: „Eh, botjah! dene kowe pada ambërgëdoet kaja wëðoes!” djlëg, sanalika maoe begal tëlœ dadi wëðoes. Ikoë, kang di arani *Seh Domba*, sinare ing sakiwatëngëne nagari *Salatiga* kana. *Njai Pandan* gëlis anoetoeti lakoene lakine sarta kang *Sinoehoen Kali*, katëmoe ing përnah kidoel wetane *Salatiga*. *Njai Pandan* oematoer, doeq kala kabegal dene wong tëlœ maoe; mangkene atoere: „O! Pangeran! laki koela. O! kang *Sinoehoen*! goeroe koela,-dene koela waoe loemampah ing wingking, kabegal tiang tiga; ingkang dipoen begal namoeng tëkën koela, prëng oeloeh, sabab waoe pring saestonipoen koela iseni barang-barang mas intën; roemaos koela, mënawi ing

margi koela manggih kakirangan, kenging koela tēda!" Kang *Sinoehoen*, barēng angroengoe atoere *Njai Pandan* maoe, amangsoeli: „Ikoe bēnēr, sabab kowe ora goegoe oedjare lakimoe. Moelane dadia kawroehanamoe, iki desa kang sira ambah, saingga wong tēloe pada loemakoe salah, bēbegal, ikoe ing tēmbē dadi nagara, daq arani nagara *Salahtiga!*" Sawoese pada ngandikan lalabēt maoe, bandjoer anēroesake lakoe kang *Sinoehoen Kali* sarta kaīring *Kjai Pandan* lan *Njai Pandan*, saingga toetoeg *Goenoeng Tēm-bajat*, bawah *Soerakarta Adiningrat*. Ing kana, kang *Sinoehoen* aparing dawoeh maring *Kjai Pandan*, lanang wadon, mangkene dawoehe: „*Kjai Pandan, Nini Pandan!* kowe lerena ing kene; iki *Goenoeng Bajat*. Kawroehanamoe, iki besoeq dadi patilasanamoe papoendēn bagoes, kang sērta dadi tētēnger pakaoelan botjah-botjah kabeh ing boeri!" *Kjai Pandan, Njai Pandan* pada matoer sandika anglampahi. Ingkang *Sinoehoen Kali* barēng woes andawoehake kang mangkana maoe, bandjoer pamiit tindaq, ilang tanpa kērana, pada sakala ikoe. Lawas-lawasing dina *Kjai Pandanarang, Njai Pandan* ing *Goenoeng Bajat* kana, bandjoer poepoet pandjēnēngane, seda, kapētaq ing boemi *Bajat* kana oega, sarta djoedjoeloeq *Kjai Pangeran Bajat*. Sēdjatine *Kjai Pandanarang Sēmarang*, rehne wis gēntoer tapane, kang sarta kaīden ing goeroe, bēnēri wēktōe sedane dinane *Kjai Pandanarang* maoe, ing nagara *Sēmarang* oega seda, kapētaq ing boemi *Boebagan*. Saingga lawas-lawas goepērmen gawe kantor kanggo „*Omah Setan!*“, ngēkar, sarta njēngkal. Boemi *Boebagan, Samarang*, kana kaboebaq sarta akeh koeli-koeli, kang pada njamboet gawe, doedoeq lēmah. Ing kana ana sidji koeboer kaedoeq, ana djisime isih oetoe, kajadene wong toeroe bae, saingga ana wong toewa-toewa awēh katrangan: „Ja ikoe, djisime *Kjai Pandanarang.*”

Ikoe poerwane, boemi di arani *Boebagan*, sainggane maoe djisim kapariksa marang panggēdene *Sēmarang*, kadawoeh-

akè ngaleh maring *Goenoeng Bragota, Sěmarang*, kakoeboera, kang bětjiq-bětjiq. Saïnggane titine dina mangsa iki ikoe koeboer dadi papoenden, sarta dadi pakaoelan soemabarang sakarēpe sabarang wong, kang nēdya njadran maring ikoe koeboer. 'Mboeh, njatane bēnēr, loepoet, kang noelis ora wěroeh. Wallahoealam!

DJAPARA

I.

DOESOEN DĚRMAKOELA.

Katjarios, ing wana nami *Alastoewa*, toemoet siti *doesoen Dĕrma*koela, poenika ontĕn sawĕneh-ing bĕliq, winastan *Dĕrmawangsa*. Wondene kakadjĕnganipoen wana ing *Alas*toewa waoe botĕn kenging kadamĕl bĕkakas gria; bilih titiang *doesoen* ngrikoe poeroen mĕndĕt, amoeng kangge kadjĕng obong kemawon; mĕnawi kadamĕl prabot gria, botĕn lami gria waoe ladjĕng kobongan. Saha tojaning bĕliq waoe sapoenika botĕn ontĕn tiang, ingkang poeroen ngombe tojanipoen.

Saha kala djaman roemiĕn ing sapinggiripoen bĕliq *Dĕrmawangsa* waoe, bilih pinoedjoe malĕm dintĕn *Djoemoeah* kadangkawis asring kangge panggenanipoen tiang salakirabi oetawi estri randā anĕnĕpi. Tjriosipoen, manawi katrimah anggenipoen nĕpi waoe, ing daloe poenika pjambaqipoen ladjĕng dipoen panggihi sima pĕtaq, ingkang baoerĕksa ngrikoe, ananging kajaktosanipoen botĕn mĕkatĕn. Mĕnggah gantjaring tjarios, kados ing ngandap poenika.

Ontĕn sawĕnehing tiang salakirabi, botĕn gaḍah anaq. Pjambaqipoen adjrih, mirĕng jen ontĕn pĕrang; mila ladjĕng oempĕtan ing salĕbĕtipoen goewa. Sasampoening bibar pĕrang, tiang waoe ladjĕng mĕdal saking goewa, sarta ḍĕḍĕkah ontĕn *Dĕrma*koela, saha gĕntoer ḍatĕng kasoetapan, amargi gĕtoen dene adjrih pĕrang. Kadadosanipoen pagĕntoering ḍatĕng kasoetapan waoe botĕn moerih ḍatĕng kasaenanipoen tiang sanes, namoeng sĕdya nandoeqakĕn akal awon, moerih ḍatĕng kasaenaning badanipoen pjambaq,

saha lami-lamî pikantoeq mitra, oegi tiang salaki-rabi nami: *Abang* lan *Poetih*. *Abang* namenipoen ingkang estri, *Poetih* namenipoen ingkang djalêr. Dene tiang dëdëkah waoe, doepi sampoen angsal mitra, ladjëng djoedjoeloeq nami *Kjai Dërmawangsa*, dëkahanipoen kanameqaken *Dërmakoela*, kasëbat nginggil. *Kjai Dërmawangsa* ladjëng ajasa bëliq, kangge panggenan toja ngombe. Ing sakoebëngipoen bëliq ngrikoe dipoen tanëmi kakadjëngan roepi-roepi. Sasampoening dados agëng kakadjëngan, ingkang katanëm waoe, katingalan bagoes sangët. *Dërmawangsa* ladjëng witjantën datëng mitranipoen *Poetih*: „Eh, *Poetih*! gonkoe jasa bëliq iki, kabeh botjah-botjah gone basaqake bëliq *Dërmawangsa*, saroepa kajadene arankoe ikoe, apa bënë?” Wangsoelanipoen *Poetih*: „Inggih lërës, djalaran amëndët nami saking naminipoen ingkang jasa!” *Kjai Dërmawangsa* witjantën malih: „*Poetih*! gonkoe nandoer kakajon ing sakoebënging bëliq kije, kajoene bagoes-bagoes, saiki wis sëdëng toemroena; ing besoeq ikoe dadi kapenginan!” *Poetih* amangsoeli: „Kasinggih saking pangandika sampean, kjai! ananging ontën koetjiwanipoen; bendjing agëngipoen kadjëng-kadjëng poenika, sampean sampoen botën oeninga, djalaran sapoenika sampean sampoen sëpoe!”

Mila poenika wana, kasëbat ing ngadjëng waoe, ladjëng kasëbat nami *Alastoewa* (*Wanasëpoe*), toemloentoer saïngga samangke.

Kjai Dërmawangsa, sasampoening damël pëtilasan tigang warni ing ngadjëng poenika, pjambaqipoen ladjëng toewoeh manah agëng lan gagah. Sintën-sintëna titiang ing doesoen ngrikoe, mënawi wantoen mëndët kadjëng saking wana ngrikoe, kangge prabot grija, poenika jen grija sampoen dados, ladjëng mësiti binësmi dening *Kjai Dërmawangsa*, akanfi lampah kadoerdjanan, ananging tiang, ingkang gadah grija kabësmen, botën soemërëp, jen bab poenika kadamël dening *Kjai Dërmawangsa* pjambaq. Ing wingking

Kjai Dërmawangsa toewin mitranipoen reka-reka, soeka priksa, sarta prentah datëng titiang doesoen ngrikoe sadaja, sintën-sintëna tiangipoen, ingkang jasa gria, ngangge kadjëng pëndëtan saking wana poenika, amësti botën wiloedjëng. Mila këladjëng ngantos samangke titiang doesoen *Dërmakoela* waoe, bilih jasa gria, botën poeroen ngangge kadjëng saking wana poenika, amargi adjrih, mënawi kabësmen.

Wondene tojaning bëliq waoe, mila botën ontën tiang, ingkang poeroen ngombe, djalaran kirang rahab, amargi satjëlapioen ngriki, kapërnah sakidoel-kilenipoen, poenika panggenan djaratan, sarta malih, waoe bëliq sapoenika sampoen risaq, sabab botën dipoen oepakawis kalian tiang doesoen *Dërmakoela*.

Saha, moela boekanipoen sapinggiring bëliq waoe, mila roemiin asring kangge nëpi dening titiang, poenika, saking sagëdipoen poen *Poetih* kemawon, andamël daja pangreka. Mëkatën mënggah lampahipoen: Nalika wana *Dërmawangsa* sawëg dipoen atoer kakadjënganipoen, sarta sitinipoen taksih rësiq, pëndaq dintën malëm *Djoemoeah* poen *Poetih* kalian semahipoen tilëm, këkadär, ontën ing ngrikoe, saestä amërtapa. Sarëng kakadjëngan sampoen sawatawis agëng-agëng sarta rapët, semahipoen botën poeroen toemoet këkadär malih, ontën pinggir bëliq ngrikoe, amargi sabab saking adjrih; dados, poen *Poetih* sabën këkadär ladjëng tilëm pjambaq, saestä tiang mërtapa ing saloegoenipoen. Lami-lami kalampahanipoen *Poetih*, ingkang mëkatën waoe, tinoeroet dening titiang kañah. Sabën dintën malëm *Djoemoeah* ontën tiang salakirabi oetawi randä, ingkang nëpi ngrikoe, nëda bërkahipoen *Kjai Dërmawangsa*, soepados ing tëmbe wingking pikantoeq sënëng toewin kawiloedjëngan, ananging sintën ingkang bade nëpi, mësti nëda palilah roemiin datëng poen *Poetih*. Ing wasana anoedjoe satoenggiling waktöe dintën malëm *Djoemoeah* ontën sawënehing randä, ingkang nëpi mrikoe. Sarëng sampoen

daloe dipoen poeroegi dening poen *Poetih*. Endjing pjambaqipoen mantoeq datëng doesoen, dipoen pitakeni dening titiang katabah, kadospoendi kajaktosanipoen, njai randa mangsoeli prasadja bilih botën ontën sima pëtaq, ingkang datëng manggihi, kadjawi poen *Poetih* mitranipoen *Kjai Dërmawangsa*, ingkang datëng manggihi. Awit poenika saladjèngipoen saingga samangke botën ontën tiang, ingkang poeroen nanëpi datëng bëliq ngrikoe malih, amargi sadaja tiang sampoen sami mangërtos, bilih dipoen damël bodo datëng *Poetih*.

Kadjawi poenika ing siti *Dërmakoela* waoe oegi ontën sabin nami *Palintahan*, ingkang salamenipoen adjëg dados bëngkoqipoen patinggi (bëkël) ing doesoen *Ngablaq*, lan malih titiang in doesoen *Ngablaq*, *Djëmboelwoenoet*, *Pëkiringan*, poenika botën ontën ingkang sëta ngombe araq, oetawi sasamenipoen bangsa minoeman.

Saha ontën malih dëkahan *Gëmiring*, *Rantjang*, *Taloe*, *Këmbang*, *Djënön*. Ing dëkahan *Rantjang*, saking tjariosipoen titiang, nalika djaman koena inggih poenika nagarenipoen *Sang Praboe Rantjang-këntjana*, ratoe djaman poerwa (boeda). Mila, samangke nami doesoen *Rantjang*; ananging sawenehing tiang malih njariosakën sanes mëkatën; katjarios këmpal kalian gantjaripoen tjatjriosan bab sabin *Palintahan* sapitoeroetipoen, kados ing ngandap poenika. Ing nalika djaman kina doesoen ing *Ngablaq*, *Djëmboelwoenoet*, toewin *Pëkiringan*, poenika bëkëlipoen namoeng satoenggal, doemoenoeng ing *Pëkiringan*, nami *Kjai Agëng Pëkiringan*. Anoedjoe satoenggiling waktöe *Kjai Pëkiringan* kesah datëng pasamoean, pista ing doesoen *Poengge*. Ing ngrikoe këpanggihi *Kjai Poengge* toewin *Kjai Dërmawangsa*, nganti mitranipoen, ingkang nami *Poetih*. Ontën ngrikoe, wantji lingsir daloe, *Kjai Pëkiringan* mëndëm, awit kakatabah panginoemipoen, ladjëng dipoen gendong dening *Poetih*, kaëtër mantoeq datëng *Pëkiringan*. Ontën margi *Kjai Pëkiringan*, sampoen soeda ëndëmipoen, soemërëp

katah tangsoel saha dëling ontën sapinggir ing margi, dipoen pitakeqakën datëng *Poetih*. *Poetih* amangsoeli, jen *Kjai Dërmawangsa* bađe jasa grija. Ing ngrikoe *Kjai Pëkiringan* dawoeh datëng *Poetih*: »Kowe, kang gëmi maring bëkakas!» Sarëng loemampah malih, dereng sawatawis tèbih *Kjai Pëkiringan* ningali malih dëling, sampoen dados rantjangan, oegi dipoen pitakeqakën malih. Atoer wangsoelanipoen *Poetih*, dëling, ingkang sampoen dados rantjangan poenika, bađe kangge ëmpjaq. Tjekaqipoen tjarios, *Kjai Pëkiringan*, sampoen doemoegi ing grija, poen *Poetih* dipoeu epahi sabin bëran, sarta ladjëng nglëmpaqakën mitra-karoeh toewin anaq-poetonipoen sadaja. Sasampoe-ning nglëmpaq *Kjai Pëkiringan* andawoehakën përsapa: »Eh! botjah, pada sëksenana! satëdaq-toeroenkoe kabeh, adja kongsi doewe kaniqmatan oetawa kaboengahan, minoem bađeg, oetawa sapapadane bangsa minoeman. Ing boeri sing sapa anëraq përsapakoe iki, daq sëdaqake, mëtëta daging koelite!» (Inggihi poenika sababipoen, titiang tigang doesoen *Ngablaq*, *Djëmboelwoenoet* toewin *Pëkiringan* sami botën sëta datëng minoeman.)

Katjrios, poen *Poetih*, sampoen mantoeq datëng *Dërma-koela*, pinanggih *Kjai Dërmawangsa*, ladjëng tjarios kaontënanipoen ing margi, kala ngërtërakën *Kjai Pëkiringan*. *Dërmawangsa* mangsoeli: »Jen mëngkana, doekoehan, kang sapisan mauoe, aranana doekoeh *Gëmiring* marga *Kjai Agëng* dawoeh marang kowe kapoerih gëmi maring bëkakas; dene doekoehan, kang kapindo, aranana doekoeh *Rantjang*, awit ing kana gone wong ngrantjang lan rantjangan.» (Inggihi poenika asalipoen doesoen *Gëmiring* toewin *Rantjang*, kasëboet ngadjëng).

Wondene doekoeh *Taloen*, ing ngrikoe roemiin pantjen taloenan gaga; doekoeh *Këmbang* toewin *Djënön*, ing ngrikoe roemiin panggenanipoen tanëman këmbang toewin djënoe.

Ing wasana, sarëng sampoen mangsa rëndëng sabin paringipoen *Kjai Pëkiringan* waoe dipoen garap dening

Poetik, ananging saklangkoeng dening kawah lintahipoen; mila ladjëng kanameqakën sabin *Palintahan*.

II.

DJOEWANA

Katjarios, kala ing djaman kina sampean-dalëm, ingkang *Sinoehoen* ing *Kartasoera* oetoesan ngoepados timoen, awit kandjëng ratoe anggarbini, bađe ngidam dahar timoen. Oetoesan waoe lampahipoen ngaler-ngetan. Botën dangoe, datëng ing setoenggiling wana, tjakët ing pasisir ler. Ing wana ngrikoe toekoelanipoen namoeng droedjoe kemawon, saha ontën tiang sêpoeh satoenggal, ingkang dadëkah, mawi nanëm timoen saowit, kalandjaran watanging baïta; oewohipoen kalërës namoeng satoenggal. Tiang sêpoeh waoe botën sagëd mrasadjaqakën namining wana toewin timoen poenika. Enggalipoen, timoen ladjëng katoembas ing oetoesan, katjaosakën ing sampean-dalëm ingkang *Sinoehoen* ing *Kartasoera*. Sarëng oetoesan kadangoe ing kandjëng *Sinoehoen*, saking poendi pinangkanipoen toewin namining timoen, oendjoeqipoen kados tiang sêpoeh, nalika dipoen pitakeni, kasêboet ing nginggil. Dawah timbalanipoen ingkang *Sinoehoen* makatën: „Lah, jen mëngkono, alas ikoe soen arani *Droedjoewana*, lan timoen iki *timoen watang*.” Ing-alami-lami ladjëng kawah tiang, ingkang saml manggen ing ngrikoe, toemoentën katanëman toemëngoeng saking *Kartasoera*, inggih poenika dawah timbalanipoen ingkang *Sinoehoen*. Sasampoenipoen dados nagari kanameqakën kados dawah timbalanipoen ingkang *Sinoehoen* »nagari *Droedjoewana*,” ing mangke gampilipoen, katëmboengakën „*Djoewana*”. Wondene toemëngoeng, wiwit sapisan, *Kjai Sebadjaja*.

III.

DOESOEN BADJO TOEWIN KARANGMANGOE

Katjarios, ing djaman kina sabèn ontèn badjag saking sabrang, mëntasipoen ing *Djoewana* datèng satoenggiling kampoeng. Wondene ingkang dipoen badjag waoe, inggih poenika tiang oetawi lare, kasade ing sabrang. Pangagènging badjag poenika nami *Badjo*; mila katèlah, sapriki kampoeng poenika kanameqakèn kampoeng *Badjo*. Malah saking tjariosipoen tiang sèpoeh, ing kampoeng ngrikoe benggoling badjag waoe katjèpèng dening tiang katah, ladjèng kakaniaja, kabrantjah, ngantos pèdjah, kapèndèm ing kampoeng ngrikoe oegi, nanging koeboeripoen sampoen botèn ontèn sipatipoen, awit botèn ontèn ingkang ngrimat.

Saderengipoen badjag *Badjo* pèdjah, bilih tiang kabèkta ing badjag, aliwarisipoen sami noetoeti. ananging botèn sagèd angladjèngakèn lampahipoen, awit kapangkalan sagenten. Poen badjag noempa baïta, enggal-enggalan lajar ing sabrang, dados aliwaris waoe namoeng ningali saking katèbihan kemawon. Mila panggenan waoe, sarèng sapoenika dados kampoeng, kanameqakèn kampoeng *Karangmangoe*. Mènggah pèrnahipoen kampoeng *Karangmangoe* waoe, saleripoen lan bandjarpaos kalian kampoeng *Badjo*.

IV.

DOESOEN DARAPAJOENG.

Sarèng *Najarana*, klitah-klitèh, botèn angsal margi, ladjèng witjantèn datèng adinipoen estri, poen *Soembadra*, tèmboengipoen makatèn: „*Soembadra!* wis karia kene

sadela, akoe daq loeroe dalan, bisane njabrang kali iki; kowe dipoma adja loenga-loenga saka kene; pajoengmoe tjébloqna, anggonén ngaoeb, adja kongsi kapanasan!" Saréng *Najarana* kesah, kotjapa, ontén sawér anglang-koengi agéngipoen, bađe mangsa daténg *Soembadra*, nami poen *Nagadiktja*, inggih poenika oetoesanipoen *Praboe Kangsa*, kinen médjahi daténg *Najarana* sasadereqipoen (*Kakrasana*, *Najarana* lan *Soembadra*). Saréng *Soembadra* oeniuga, jen ontén sawér agéng, bađe nara-mangsa daténg pjambaqipoen, ladjéng tjéloeq-tjéloeq daténg *Najarana*. Songsong katilar loemadjéng. Saking goegoeping *Najarana* poen *Nagadiktja* katlorong lantjipan oeloeh (granggang), kenging sirahipoen, toegél, dawah ing sagantén; gémboeng goemloentoeng ing siti, nékaq-nékoeq, moedjoer mangaler.

Katjarios, songsongipoen *Soembadra* waoe ing alami-lami toewoeh, dados wit widara, grémbéling ronronipoen kados songsong, mila doesoen poenika ing mangke kanameqakén doesoen *Darapajoeng*; malah ing mangke saking tjariosipoen tiang sépoeh-sépoeh ing nagari *Djoewana* wit widara waoe taksih gésang. Ménggah jaktosipoen, ing pinggir lepen *Djoewana* oegi ontén wit widara, namoeng saowit, boendér kados pajoeng, nanging poenika kados angléngkara, jen taksiha gésang ngantos sapriki, awit sampoen pintén-pintén taoen lamnipoen. Wondene labéting gémboenging *Nagadiktja* samangke dados lepen, kaseboet lepen »*Sinaga*". (Lepen poenika tjakét ing nagari *Djoewana*).

V.

DOESOEN KALISABOEQ.

Katjarios, *Kjai Pérkola* ing *Pati* babad ing rantjah, kapérnah saler-kilenipoen nagari *Djoewana*. Saréng sampoen siang, lereh, adoes ing lepen. Saboeqipoen katoempangakén

ing sela, tjakët ing lepen ngrikoe. Sarëng bađe mëntas kengkenan rentjangipoen mëndët saboeq waoe, oesana pinanggih botën ontën. Ingkang ontën namoeng sawër wëlang, mloengkër sanginggiling sela poenika. Tjiptaning *Kjai Përgola* rantjah, ingkang kababad waoe, bilih sampoen dados ðoesoen, kanameqakën ðoesoen *Kalisaboeq*. Ing mangke sampoen dados ðoesoen, mila tiang-tiang ing ngrikoe amastani ðoesoen waoe ðoesoen *Kalisaboeq*.

TJREBON.

I.

WANA-WANA ING SILOEMAN.

Ing distriq *Rantja*, afdeeling *Tjiamis*, ontèn sawènehing wana, ingkang dipoen wastani ing tēmboeng soenda „*Leuweung Onom*” mangertosipoen : „Wana Siloeman,” kapèrnah saler-kilenipoen doesoen *Siloeman*; tèbihipoen saking kiṭa *Tjiamis* 18 pal. Poenika katjarjos, akanti jakti, saklangkoeng dening aneh.

Ing „*Onom*” waoe, bilih ontèn tiang malèbèt datèng wana ngrikoe, sarta dipoen panoedjoni dening ingkang baoerèksa, waoe wana ladjèng katingalan, dados satoenggiling nagari agèng, ingkang saklangkoeng rēdja, mirah tatēdan, saha malih asri dinoeloe. Sawarnining wowohan ontèn sadaja, sarta tiang, ingkang tiningalan mèkatèn, poenika kenging nēda poenapa ing sasènnèngipoen, ngantos satoewoeqipoen pindah, namoeng siriqan, botèn kenging bèkta mantoeq poenapa-poenapa, awit mēnawi kalampahan mèkatèn, barang, ingkang binèrkat waoe, watawis pitoeng djangkah sampoen saestoe ladjèng malih warni, dados siti oetawi sela, oetawi sanesipoen samoekawis barang, ingkang botèn kenging katēda tiang.

Ing satjakètipoen wana ngrikoe, kapèrnah ing sakidoelipoen, poenika ontèn rawa agèng, ingkang mèdal tjètjoe-koelanipoen kadjèng warni-warni, tjampoer kalia roempoet sarta kaṭah oelanipoen; ing tēmboeng soenda mastani „*Rantja Onom*”, mangertosipoen „Rawa Siloeman.” Poenika, mēnawi toemrap datèng tiang, ingkang dipoen pinoedjoni waoe, oegi botèn katingal rawa, ananging katingal, dados satoenggiling tlagā. Tojanipoen bëning, kaṭah oelamipoen aneka-warni,

Wondentën „*Tiang Onom*” poenika, saklangkoeng auganeh-anehi. Asring anjaroepe manoengsa, ladjëng kesah niningali tatingalan ðatëng ing ðoesoen-ðoesoen satjêlaqing ngrikoe, poendi ingkang ontën tanggapan, naming samangsa sampoen baðe wantjinipoen bibar tatingalan, waoe tiang plas itjal, botën kasoemërëpan ðatëng poendi poeroegipoen. Mëkatën malih soq asring-asring kesah bëlandja ðatëng pëkën-pëkën. Bilih têtöembas barang poenapa kemawon, njoekani arta: »leh!» ladjëng mëndët pjambaq sasënëngipoen (sapikadjënganipoen), dados tanpi ngawis oetawi taken rëgining barang, ingkang tinoembas waoe. Dene ingkang sampoen kalimrah ing ngakatah, titiang salëbëting wawëngkon nagari *Tjiamis*, sagëdipoen njoemërëpi, jen „*Tiang Onom*,” poenika ontën tatëngëranipoen. Djandji ontën tiang djalër oetawi estri ngangge kaloeng sëkar pëndjatos, oegël-oegëlanipoen soekoe toewin tangan sarwi ngangge katangsoelan, (ingkang kangge nangsoeli botën tëmtoe, ontën ingkang ngangge toetoes, ojed oetawi sanesipoen) poenika mësti „*Tiang Onom*,” saha ladjëng botën ontën tiang, ingkang waltoen ngaroebiroe. Ing sapari-polahipoen kinendëlakën kemawon, amargi, jen ka’aroe-biroe, tiang, ingkang ngaroe-biroe waoe, mësti ladjëng nëmahi sakit; botën tëmtoe sakit poenapa, kadosta: bënter, kasrëpën, ngëloe oetawi sanes-sanesipoen,

Padatanipoen, rëmën toeloeng baøe ðatëng prakawis bab padamëlan ðoesoen, ananging sarana botën ngatingal tiang. Soemërëpipoen, jen têtöeloeng bangsa „*Onom*” waoe, kadosta: tiang ðoesoen *Siloeman* garap radinan, kintën-kintën rampoeng kagarap 6 oetawi 7 dintën dening titiang katah; poenika mangke rampoeng sadintën, poenapa malih kapi-rëng swantënipoen kërjtëq-ing tiang njamboet damël, nanging tanpi roepi! Oetawi malih „*Tiang Onom*” waoe kenging kapintasraja, toeloeng ngoepadosi tiang doerdjana.

Saha malih, mënawi kandjëng boepati *Tjiamis* kagoengan damël, ingkang kançi pista agëng, kadosta: baqda siam,

mantoe, njoepitakën oetawi sanesipoen, „*Tiang Onom*” waoe ladjëng sami datëng, sowan datëng ingkang boepati, sarwi bëkta soembangan warni-warni, kadosta: maesa, lëmboe toewin bantëng, ananging sadaja soembangan saking „*Tiang Onom*” poenika mësiti kédah dipoen pragat ing sadintën, waktoe tampi poenika oegi, amargi bilih sipëng sadaloe kemawon, sampoen mësiti ladjëng itjal botën kantënan poeroegipoen, sarta botën ontën satoenggil tiang, ingkang njoemërëpi. Bab poenika ngantos sapriki oegi taksih kalampahan mèkatën.

Ontën malih wana-wana gandenganipoen wana „*Onom*” poenika, kadosta: wana ing *Siloeman* toewin *Djatilëga*. Poenika katah boeboedjenganipoen sato-kewan, bantëng, kidang, mëndjangan, andapan toewin sima.

Walëranipoen tiang, ingkang loemëbët datëng wana-wana, kasëboet ing nginggil poenika (wana „*Onom*, *Siloeman*, *Djatilëga*), mënawi pinanggih tiang, ingkang mangangge aneh-anehan, oetawi njamboet damël, ingkang sanes samoerwatipoen, poenika botën kenging ngaroeh-aroehi, oetawi agoe-goedjeng. Mënawi nradjang walëran, ingkang mangkatën poenika, waoe tiang amësiti ladjëng kenging sakit, kados ingkang kasëbat ngadjëng, naming kenging, ngadjaq pawitjantënan sanesipoen bab, ingkang botën magëpoq datëng pjambaqipoen.

II.

RĚTJA ING LINGGAREJA.

Kapërnah sakidoel, ragi kapering ngilen sakëdiq kalian *Rëdi Tjanđana*, poenika ontën sawënehing rëdi alit oetawi poetoëq, nami „*Lingga-reja*”. Sapoetjaqing ngrikoe ontën sakëmpalan sela, ingkang soewaoe asal saking kadadosanipoen manoengsa, oetawi dëdamël toewin prabot patilëman,

ananging sadaja botën maoedjoed tërang, amargi sampoen sami risaq, saha loemoetën. Wondentën ingkang taksih tetela oedjoedipoen, ontën oegi, kadosta: bantal, goeling, pëdang toewin sanesipoen, naming tiangipoen meh sadaja sampoen itjal sipating manoengsa.

Panggenaning sela-sela poenika doemoenoeng sangandapipoen kakadjëngan agëng, sarta sakiwa-tëngënipoen roenggoet sangët. Tjëkaqipoen, ontën satëngahing wana gëboedan, saha malih, ingkang kalërës oetawi satjëlaqipoen panggenan sela-sela waoe salamenipoen tansah angëmbës kemawon, sarta asrëp sangët; jen kaïdaq, asrëpipoen karaos anjës, tëroes datëng salëbëting badan sakodjoer, poenapa malih ing dlamaqan, mënawi kadangon ontën ngrikoe, saestoe ladjëng djimpe.

Wondentën poëtoeq *Lingga-reja* poenika toemoet doesoen *Tjiboebochan*, distriq *Pandjaloe*, afdeeling *Tjiamis*, tëbihipoen saking kiïa 38 pal, kapërnah sakilenipoen margi agëng saking *Tjiamis* datëng *Tjirëbon*.

Saking tjariosipoen tiang sëpoe-h-sëpoe toewin anjoemrëpi, poenapa malih pantji kaïkët ing boekoe nami „*Babad Pandjaloe*”, ingkang dados sela-sela waoe, poenika dadamël saha bangkenipoen tiang ing *Djampang* afdeeling *Soekaboemi* ingkang sami pëdjah ontën ngrikoe kala djaman kina. Mangkatën moela boekanipoen. Nalika djaman kina saderengipoen poelo *Djawi* ka'asta dening Kandjëng Goepermen wëlandi, sarta ing *Pandjaloe* waktöe taksih ontën boepati, panoedjoe satoenggiling dintën boepati ing *Djampang* karsa angloeroegi sëdja nëm-poe-h prang boepati *Pandjaloe*, ananging lampahipoen kadalon, ontën ing *Lingga-reja* waoe ladjëng sipëng. Ing wasana daloe poenika oegi kaoëningan dening boepati *Pandjaloe*, ladjëng tinëm-poe-h prang. Tiang *Djampang* kawon, sarta sami pëdjah sadaja ontën ing ngrikoe, saha saladjëngipoen bangke-bangke toewin dadamëlipoen sami dados maoedjoed sela, kasëboet ing ngadjëng,

III.

SĔNDANG ING KAWALI.

Botĕn tĕbih, kapĕrnah ing kidoel-kilenipoen, $\frac{1}{2}$ pal tĕbihipoen, mandar kapara taksih dados golonganipoen ngrikoe, saha ingkang bakoe angwontĕnakĕn nami doesoen *Kawali*, poenika, ontĕn sawĕnehing sĕndang, ingkang dapoeer boewĕng boendĕr kados koewali. Saking tjariosipoen djoeroekoentji oetawi titiang katah, ingkang soewaoe kala djaman kina pantjen inggih koewali sajaktos, sangkanipoen dawah saking awang-awang, doemawah panggenan ngrikoe. Ing wasana sawatawis dangoe koewali waoe ladjĕng itjal saha tilas panggenanipoen tĕka ontĕn sĕndang, kasĕboet nginggil,-mila dening tiang ngrikoe dipoen sĕboet nami sĕndang »*Sangiang Koewali*».- Poenapa malih siti satjĕlaqipoen ngrikoe, sarĕng dados doesoen, oegi ladjĕng nami doesoen *Kawali*, lĕstantoen sapriki poenika. Waoe sĕndang oegi dados pĕrtandan; mĕkatĕn lampahipoen. Tiang, ingkang sĕdja nanda badanipoen datĕng sĕndang ngrikoe, sarwi ambĕkta boemboe menda, kasoekaqakĕn datĕng djoeroekoentji. Dene ingkang dipoen wastani boemboe menda poenika, ingkang kadamĕl namoeng: koenir, lĕmpoejang, brambang, bawang toewin sarĕm, kadĕploq dados satoenggal, ngantos lĕmbat; ing tĕmboeng soenda „boemboe ĕmbeq”. Djoeroekoentji waoe, sasampoenipoen nampeni, ladjĕng koetoeg, manggen ing pinggir toja, ingkang lerkilen, sarwi andonga. Boemboe menda ladjĕng kalĕbĕtakĕn siwoer pandjang, katjĕmploengakĕn datĕng toja sĕndang. Poenika, mĕnawi katah oelam, ingkang poeroen nĕda boemboe menda waoe, ngalamat sae, baĕe sagĕd kadoegen ing sakadjatipoen; jen botĕn ontĕn oelam satoenggiltoenggila, ingkang ngambang nĕda boemboe menda, poenika ngalamat baĕe botĕn kasĕmbadan sakadjatipoen.

IV.

DOESOEN BOEROENG-DIOEK.

Tjarios asalipoen doesoen *Boeroeng-dioek*, kapěrnah ing sakilenipoen kiṭa *Tjiamis*, tēbihipoen sapał, kala ing djaman kina waktoe kiṭa *Tjiamis* taksih toemoet bawah *Mataram*, poenika ontēn sawēneh boepati ing nagari *Tjiantjang*. Ingkang sapoenika nagari waoe sampoen dados doesoen nami doesoen *Oetama*, kapěrnah sawetaning kiṭa *Tjiamis*. Kalěrēs satoenggil dintēn boepatos ing *Tjiantjang* pinoedjoe baḍe noeba (mēndēt oelam), ing tēmboeng soenda mastani „mara”, ḍatēng satoenggiling kēḍoēng lepen ing *Tji-Len-ir*, lepenipoen kiṭa *Tjiamis*. Sarēng sampoen djangkēp samoekawisipoen prabot misaja oelam, oetawi anggenipoen jasa taroeb, kangge palēnggahanipoen boepatos *Tjiantjang*, sang boēpatos ladjēng biḍal saking dalēmipoen. Sarēng sampoen doegi panggenan ngrikoe, sawēg mandap saking titihan, baḍe mlēbēt ḍatēng taroeb (dados dereng lēnggah), oesana katoengka, tampi sērat saking ingkang *Sinoehoen* kandjēng *Soesoehoenan* ing *Mataram*, paring ḍawoeh, jen pjambaqipoen dipoen timbali ḍatēng *Mataram*, sarta dikaqakēn biḍal ing dintēn poenika oegi. Djalaran poenika, boepatos *Tjiantjang* wande, anggenipoen baḍe misaja oelam, noentēn nimbali ingkang raka, dados bēkēl doesoen *Tji-gadoeng*. Sarēng ḍatēng, ladjēng dipoen ḍawoehi, bilih kēḍoeng, ingkang baḍe tinoeba waoe, dipoen nameqakēn *Tji-oeroeng-dioek*, toewin ara-ara satjēlaqipoen kēḍoeng ngrikoe, bilih ing tēmbe dados doesoen soepados kananeqna doesoen „*Woeroeng-dioek*” oegi. Ananging awit saking kirang mangērtosipoen titiang alit, tēmboeng „*Woeroeng*” ewah dados „*Boeroeng*”; pramila lēstantoen saingga sapriki doesoen waoe kēlantoer nami doesoen *Boeroeng-dioek*.

Wondentēn tēmboeng „*Oeroeng-dioek*” oetawi „*Boeroeng-*

ḍioek'' poenika tēmboeng soenda,- mangěrtosipoen „*Oeroeng-linggih*'' = ora sida linggih, oeroeng = woeroeng, ora sida; ḍioek = linggih; dene tēmboeng „*Boeroeng*'' = edan, oetawi oegi = »ora dadi.''

KATRANGAN.

Adjal = *asal* = herkomst.

Ambërgëdoet = *wangkot* = koppig zijn, enz.

Anepang = *andoegang* = schoppen, een trap geven.

Angërda = snel toenemen, vermeerderen.

Anglëngkara = ondenkbaar, onmogelijk, ongerijmd.

Angoepakara = versieren, mooi maken, enz.

Angoeparëngga = *anyoepakara*.

Angoewoeh-oewoeh = herhaaldelijk roepen, schreeuwen enz.

Angajah-ngawoer = *angaja-ngawoer*

Baleqne (di) = *di baleqake* = teruggegeven, enz.

Bandjarpaos = in dezelfde lijn, in dezelfde richting, enz.

Bëdag-oeraqan = schobbejak; iemand, op wien jacht wordt gemaakt.

Benggol = rooverhoofdman.

Brantjah (ka-) = *karampog* = door velen en van alle kanten tegelijk aangevallen, enz.

Gita = *kaget, goepoeh, riboet* = geagiteerd, gejaagd.

Ka'ampoengan setan = bezeten door den duivel.

Kaba-kaba = *mëlang-mëlang* = gegêneerd, wankelmoedig, ongerust.

Kaol = verhaal, verhalen, vertellen.

Katëlah = *wis, kanggo* = tot gewoonte geworden, in zwang geraakt, enz.

Katoengeh = *konangan* = ontdekt, bekend geraakt enz.

Këkaðar = in de open lucht slapen, kampeeren.

Keloe = onwillekeurig meêgesleept, enz.

Kodal = *kawëdal*.

Koembi = *ora blaka, moengkir, mëñëg* = ontkennen,

loochenen, niet rond voor iets uitkomen, ontwijkend antwoorden, zwijgen.

Loegoe = waar, echt, wezenlijk, eigenlijk.

Madaran = kok.

Madjat = behoorlijk, passend, natuurlijk, evenredig, eigenaardig.

Mangsa = *naramangsa* = verslinden, opslokken.

Maratapa = *mërtapa* = boete doen, een kluizenaarsleven lijden.

Mésœ = met ijver iets doen, enz.

Moedaleh = *waleh* = bekennen, voor de waarheid uitkomen.

Nadar = *kaœl* = gelofte.

Ngandar = vertellen, verhalen.

Ngebarakën = ten toon spreiden (vergel: *ngœberakën*).

Ngëkar = in kaart brengen.

Ngloeari poenagi = eene gelofte vervullen, — lossen.

Oediqan = gestrooid, (van geld bijv.)

Oedjoed = *woedjoed* = vorm, gedaante.

Oeloeh = *woeloœ* = haar, enz.

Oeloeh = *woeloeh* = *Bambusa excelsa*.

Oeri-oeri (di-) = aangebeden, beschouwd als iets hoogers, vereerd.

Oesana = *wasana*, *woesana* = ten slotte, eindelijk, ten laatste enz.

Oetah = *woetah* = storten.

Oetoeh = *woetoeh* = val, heel.

Oewoh = *awoh* = vruchten dragen.

Omah setan = vrijmetselaarsloge.

Përsapa = vloek.

Pisoengsoeng = *atoeran* = wat als geschenk aangeboden wordt, enz.

Pladoe = *ladœ* = overstrooming, enz.

Poenagi = *nadar*, *kaœl* = gelofte, belofte.

Saestā = precies als, gelijk als.

Sakoloer = geheel naar het genoegen van.

Sědaqake = *di soepatani* =

Sela itēm = *sela tjēměng* = zwarte steen.

Sinoewiah = onbescheiden, onverschillig, onwaardig behandelen.

Singidan = *oempětan* = zich schuilen houden.

Soemepa = gelijkend, de gedaante van iets hebben.

Tlěpas-tlěpas = losse juweelen, preciosa.

Toemloenta = *saladjěngipoen* = voorts, vervolgens, in den vervolge.

Toewadjoeh = trouw bijzijn werk.

Wadoq = *wadon* = vrouw, vrouwelijk.

Wěkěl = braaf, eerlijk, goed van gedrag, enz.

Wirajat = *rajat* = echtgenoot, vrouw.
